Mirko Jelič

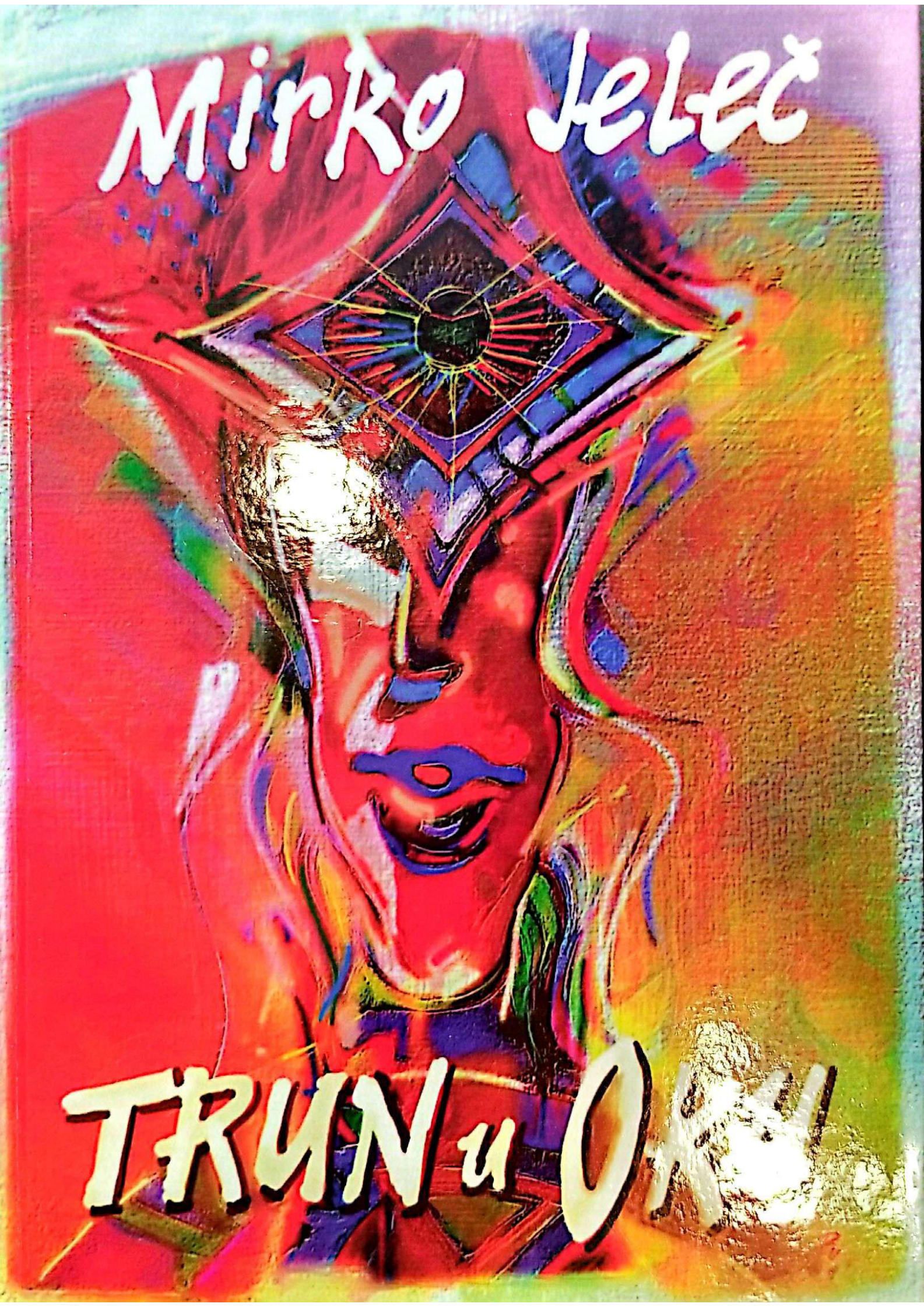

TRUN u OKU

Mirko Jeleč

TRUN U OKU

Nakladnik
JU Opća knjižnica Usora

Za nakladnika
Daliborka Matošević

Recenzent
Doc. dr Naida Mujkić

Lektor
prof. Stipo Kljajić

Ilustracije i naslovna strana
akademski slikar Jadranko Durmić - Rob

ISBN 978-9958-1979-6-3

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu
Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH
pod ID brojem 59493126

Tehnička priprema: Smart, Tešanj
Tisak: Grafik-komerc d.o.o. Tešanj

Mirko Jeleč

TRUN U OKU

Opća knjižnica Usora
Usora, 2024.

"Život jedino možemo razumjeti unatrag,
ali mora se živjeti unaprijed"

Søren Kierkegaard

Sadržaj

Grga 7
Ilijin orah 14
Stigma 19
Ich habe eine Frage 29
Priredba za Božić 33
Klozetska šolja 38
Bosanska kava 41
Vozačka 52
Rodoljube, štedi municiju! Udri kundakom! 56
Lipa je sveto drvo 63
Mitch love soccer 66
Djevojčica 69
Biseri nane Murade 72
Kuća na prodaju 76
Savo šeta Ulicom svetog Save 86
Desne slike iz lijeve hemisfere 91
Groblje 97
San ljetnje noći 106
Režijska karta - besplatno putovanje u prošlost 111
Košmar 123
Andaluzijo, stižu cure! 126

PUTOPISNE CRTICE
Amerikanci (ni)su narandžasti 137
Blago tebi zelena šumice 139
Sarajevo, ljubavi moja 142

Baba Adžaguša pije po službenoj dužnosti 144
Što li mi se Radobolja muti? 146
Krkljanac u Rimu 148
Turizam troši Plitvice 151
Love Vancouver 153
Emancipacija 155
Narandžasti je mrgodan 157
A Muje nema 159
Traganje (Quest) 162
Ledeni plavi 165
Haleakala - put u središte vulkana 167
Na granici sa nebom 169
Vanredno stanje (State of Emergency) 173
U svjetlu 175
Ko to tamo zviždi? 177
Vjenčanje na Havajima 179
Road to Hana 181
Farewell, Luke! 183
Ptice 184
Haj, kakve Ajka crne oči ima! 185
Crna kljova - Black Tusk 187
Bosanski čobani i američke koze 189
Virus novca: malima malo - velikima ostalo! 191
Kanadsko hodočašće (The Frosty Mountain Pilgrimage) .. 194
Stanley Park 195
Virusna karta 199
Speak up! 200
Prvi snijeg 202
"Fiksanje" 203
Neostvareni san 205
Ćutimo vrijeme koga više nema 207

Amerika i Engleska biće zemlja proleterska! 209
Crveno more 212
Gorostas 214
Sedona 216
Snowman (Snješko Bijelić) 219
Ljeto na planini (Mount Baker) 220
Lake Ann, Mt Shuksan, Washington 221

RECENZIJA
Doc. dr Naida Mujkić: U svijetu trunja i kože 223

BILJEŠKE O AUTORIMA 229

Grga

U Makljenovcu, na drvenoj verandi stare kuće sjede njih dvojica: djed Mijat je na skemliji, a unuk na štokrli. U djedovoj ruci je tranzistor, pravougaoni, veličine dlana, dar nećakinje, učiteljice Kristine i njenog supruga, učitelja Mile sa Vile. U polumraku svijetli lampica sa ulaštenog okvira magične kutije odakle dopire nazalni glas spikera koji čita vijesti. Slušaju njih dvojica "Glas Amerike". U to vrijeme, početkom šezdesetih, praćenje te radiostanice bilo je strogo zabranjeno. Ako milicija uhvati nekoga da sluša "Glas Amerike", mogao je fasovati dvije godine zatvora!

– Mišo, nemoj nikome kazat'! – upozorava djed.

– Neću, djede! Obećavam! – potvrđuje unuk.

Narednog dana dječak trči po putu, stisnuo je palcem i kažiprstom nos, oponaša unjkavi radijski glas i punim plućima deklamira:

"Ovdje Washington! Govori vam Grga Zlatoper!"

Zvao ga je imenom Mišo, iako to nije njegovo pravo ime. Takvi su djedovi. Izmišljaju imena koja oni vole i koja su im bliže srcu. Glas iz tranzistora povremeno se gubi, pa u valovima ponovo iz daljine kratkih talasa stiže do unuka i njegovog djeda, koji okreće kutiju da "uhvati" najčistiji prijem i da im se "izgubljeni" Grga što prije vrati. Onda Grga kaže: "Dragi slušaoci, danas su

tenkovi Jugoslavenske armije udarili na katoličku crkvu u gradu Doboju, rušeći pred sobom sakralni objekat, pokazujući da Titovoj komunističkoj vlasti crkve i vjerski objekti nisu svetinja!" Glas se opet izgubi i nastupi šušteća zavrzlama. Djed vrti tranzistor u ruci, a unuk pita:

– Jesu li tenkovi srušili našu crkvu?

– Nisu! – kaže djed. – Bio sam danas na pijaci, vidio sam: tenk je udario i porušio ogradu crkve.

– Djede, a zašto Grga laže?

– Mišo moj, svi oni lažu! Zato nas dvojica slušamo sve po redu, i Beograd, i Zagreb, i Glas Amerike – da proberemo istinu!

– Djede, a kako ti znaš probrati istinu?

– Dragi moj! Prava istina je ono što vidiš svojim očima! Ali, kad odrasteš, i ti ćeš znati razabrati istinu. Ovo što oni pričaju – to ti je sve politika!

– Djede, a šta je politika?

– Mišo, politika je kad oni govore kako je nama dobro, a mi znamo kako nam je!

Narednog dana crkvu je opkolila milicija. Došli su i neki ljudi u dugim kožnim mantilima. Njih nije puno interesirala istina o slučaju: je li zastavnik Basta, koji je upravljao tenkom, bio pijan, i je li na tenku, kao što jest, slučajno pukla gusjenica, pa je udario u ogradu. Oni su došli da izvrše pretres crkve i da traže u crkvenom zvoniku nepostojeću radio-stanicu. Njih je jedino zanimalo ko je dojavio Grgi. Nikad se, međutim, nije doznalo. Tajna je ostala neotkrivena!

Ali, život u potrazi za istinom ide dalje. Sa djedom je svaki novi dan radost i avantura. Na Gričiću, malo poviš djedove kuće, na

jednoj zaravni, stigli su majstori s Plana da od ilovače priprave i pripreme ciglu za pečenje. U ono vrijeme nije bilo kao danas – natovariš na kamion pa vozi! Nije se imalo para. Unukov otac je bio mašinovođa parne lokomotive na uskotračnoj pruzi Usora-Teslić. Znao je svirnuti triput kad "ćiro" stigne u Matuziće, naspram Makljenovca. A mali bi, sav važan, mahao sa brežuljka ispod velike karamut kruške, znajući da ona tri piska parnjače pripadaju njemu! Otac je bio dobio kredit kase uzajamne pomoći na željeznici i odlučio je praviti kuću na Usori. Zato su majstor Suljo i njegovi irgeti pripremali ciglu za pečenje. Bilo je vrijeme ručka. Unukova majka i strina Anica donijele su veliku korpu, prostrle bijeli oprani čaršav na zemlju i poredale pitu sirnicu, luk u kajmaku, vruću pogaču i veliku tepsiju s pečenom piletinom na mladom krompiru. Sve je bilo pripremljeno na zejtinu, jer majstori iz muslimanskog Makljenovca ne jedu jela spravljena sa svinjskom mašću! Običaji su se među komšijama različitih vjera bez pogovora poštovali. Radnici su bili sjeli, a Suljo se ushodao, provjerava one poredane cigle izručene iz kalupa. Strina ga požuruje:

– Hajde, Suljo, bogati, peri ruke! Krsti se, pa jedi!

– Mlada, – odgovara joj Suljo – ja ti se neću krstiti pa makar ostao gladan!

Potom se svi nasmijaše! A dječak se popeo na obližnji kamen pa recituje: "Ovdje Glas Amerike. Govori vam Grga Zlatoper!"

– Mišo – kaže djed – idi sad malo ganjat' motor, pusti ljude da jedu!

Tog ljeta dječak je gledao moto-trke. Bio je opsjednut slikom publike kraj ceste i brzinom kojom, povijeni u jednu stranu, ulaze u opasnu krivinu Makare s Čaršije i majstor Franjo Hmura, zvani

Bimbo, sa Usore. Njihova jurnjava preko kaldrme iznad pijace bila je stotinu puta oponašana dječakovim trčanjem i brundanjem po sokaku. Ne treba ga ni ovaj put puno nagovarati, hitro kreće u puni trk, dižući prašinu po Gričiću, praćen smijehom majstora i strininim komentarom:

– Ovo dijete će nas izludit'! Treba njega poslat' u školu!

Dječakovi roditelji su bili istog mišljenja, pa je mališan sa šest godina i tri mjeseca dospio u prvi razred. Od tog šoka nije se oporavio narednih 16 godina, sve dok i on nije postao – Grga! Zaposlio se u lokalnoj radio-stanici. Od prve novinarske plate gurnuo je djedu u džep novčanicu sa likom nasmijanog udarnika iz željezare Zenica.

Nekako baš u to vrijeme kad je veliki unuk postao mali Grga, djed se razbolio. Dobio je bruh. Čuo je za doktora Muhidina koji je bio sretne i lake ruke. Potrefilo se, doktorova supruga bila je "malog Grge" radna kolegica, divna žena, izvrsna spikerka i glumica, višestruka prvakinja bh. amaterskog glumišta.

– Branka, ljubim te, daj sredi sa Muhidinom da mi operira djeda!

Odradila je molbu odmah:

– Muhidin vas čeka sutra u prijemnom hirurgije!

Brižljivo je smjestio Mijata u svog novog fiću. Djed se već bio oprostio sa unucima. Kad se ide pod nož, nikad se ne zna! Nije ništa govorio, ali im je podijelio darove. Neko je dobio njegov novi kačket koji je nosio samo kad ide na misu kod kapele na Griču, neko pak kožni novčanik, neko čakiju, ili lovački nož sa izrezbarenom drškom, koji je nosio kad ga je vodio u drva, u sječu za ogrev, u Krnjin ili na Preslicu, i kojim im je u predahu i u mirisu šume za užinu sjekao kruh, crveni luk i šarenu slaninu.

Djed nije poznavao doktora. Dočekao ih je u prijemnoj ambulanti. Bio je pustio malo dužu kosu, a po prirodi veseljak i šaljivdžija; kaže djedu da ga osokoli:

– Brko, ništa ne brini! Štucovaćemo ti malo čunu, i za sedam dana bićeš k'o nov!

To reče i ode preko vrata, a djed nervozan u svojoj brizi pita:

– Mišo, a ko je ovaj vjetropir?

– Djede, kako sad da ti kažem...

Potapšao ga po ramenu:

– To je neki bolničar! Ne brini! Tebe će doktor Muhidin operisati, obećao je, i sve će biti u redu! Dolazim ti u posjetu čim se probudiš, a za sedam dana idemo kući!

Sagnuo se da poljubi djeda u obraz, a on će mu tiho i povjerljivo:

– Mišo, de ti uzmi tranzistor!

– Koji tranzistor?!

– Pa, znaš, onaj na kom smo slušali Grgu!

– Ma daj, djede, ne dolazi u obzir! Još ćeš ti slušati svoga Grgu, čim dođeš kući!

Djed Mijat je nakon operacije poživio još šest godina. Umro je 1982. srećom ne dočekavši da mu se pred očima obistini Grgin nagovještaj rušenja crkve. Maloumnici su je tri puta minirali, prvo su ukrali zvono koje danas zvoni u podozrenskom pravoslavnom selu Suvo Polje, dok je ukradeno zvono iz kapele sa Grića u vjerskoj hajdučiji završilo na zvoniku crkve u Lužanima, kraj Rudanke. Jačina nacionalizma i mržnje bila je u maju devedeset druge proporcionalna enormnoj količini eksploziva, bahatosti i

vojničkog neznanja. Od siline detonacije u gradu su popucala sva prozorska stakla. Stara crkva je sa oltarom, slikama Križnog puta i svim svojim svecima odletjela u nebo. Narednog dana Krizni štab je naredio radnicima komunalnog preduzeća "Progres" da odvezu zemne ostatke bogomolje na deponiju smeća kraj obale rijeke Bosne. Bagerima su poravnali teren i posijali travu.

Kad je potpisan mir, unproforci nisu vjerovali povratniku, župniku Josipu Kudiću, da je u tom gradu uopšte bila katolička crkva. Stranci nisu znali, a novouspostavljena vlast je negirala njeno postojanje. Rat se završio – počelo je prekrajanje istorije! Malobrojni vjernici koji su pred troipogodišnjim strahom od progona uspjeli ostati u gradu morali su otkopati temelje da bi dokazali istinu i od Srpske opštine dobili dozvolu za obnovu crkve u istim dimenzijama. Nije mogla biti ni za centimetar veća od one koju su oni srušili!

Ilijin orah

Poživio je 77 godina, nikad ne prežalivši svoje prvo dijete. Potkraj života počeo je zaboravljati, brkati imena unuka, gubeći značenja nekih riječi i tražeći pomoć sagovornika u odgonetanju "kako se ono zove". U svemu ostalom bio je vitalan, do kraja nesmiren i pokretan. Pao je u postelju kratko. U samrtnom hropcu krikom je dozivao sina.

– Ilija! Sinee! Ilijaaa!

Djed Mijat je sa bakom Domom imao jedanaestoro djece. Troje je umrlo nedugo poslije rođenja, a odraslo im je sedam sinova i jedna kćerka. Prema starinskom običaju, kad se rodilo prvo, djed je na južnoj strani, na njivi ispod kuće, zasadio orah. Stablo se već bilo razgranalo kad mu je jedan franjevac iz Sivše, vješt s rašljama, kazao, ovdje kopaj, blizu oraha, tu ćeš pronaći vodu! Bio je to njihov drugi pokušaj. U prvom je neki rašljar od Teslića predviđao vodu u bašči iznad kuće. Bunardžije su kopale danima, ali na šestom metru udarili su na kamen mrtvak, nisu mogli dublje. Rupu su zatrpali. Krug svježe zemlje u šljiviku dugo ih je podsjećao na uzaludni trud i bačene pare. Za drugi bunar, ovaj kod oraha, djed je naručio majstore iz Miljanovaca.

– Evo, vode! – povikao je bunardžija.

Svi su se ukućani sletjeli, radosni čekaju da šegrti na čekrku izvuku iz dubine mokrog i blatnjavog majstora.

– Kopajte barem još jedan metar! – moli ih djed.

– Mijate, ne treba! Voda šiklja, podavićemo se! Nego, daj rakiju da nazdravimo!

Bunar je bio dubok osam metara, ozidan, gasio je nekoliko godina žeđ i djeci, i odraslima, i marvi u štali, a onda je kanta sve češće počela udarati u blatnjavo dno. I jednog ljeta posve je presušio. Vodena "žila" je pobjegla, promijenila tok. Mnogo godina kasnije mlađi sin, koji je ostao u kući da dohrani djeda, iskopaće bunar pedesetak metara dalje, skoro u istom pravcu, i na istoj dubini pronaći obilje vode. I dan-danas je izdašan, ali kuće su prazne, više nema nikog da se kao onda hladnom zdencu raduje.

Ilija je bio krojač. Poslao ga otac da izuči zanat, da se ne pati na tvrdoj i posnoj zemlji onako kako se on patio. Sudbina je htjela drugačije. Od kuge, gladi i rata – spasi nas, Gospodine!, molili su uzdašno kod svoje kapele na Griču. Vjerovanje im je davalo snagu, čuvalo nadu. Vjerovali su da će im biti bolje. "Čovjek snuje, ali dragi Bog određuje!" – uzdisao je djed poslije. Molitve im nisu bile uslišene, jer ratovi ne stižu po božjoj zapovijesti. Iliju krojača mobilisalo je 1943. sa 18 godina, odmah nakon završenog zanata, u 2. rezervnu ustašku bojnu. Dužio je pušku, ali veća dužnost mu je bila podrezivanje i skraćivanje nogavica, prišivanje dugmadi, popravka i krpljenje uniformi. Kraj rata zatiče ga u Makljenovcu. Sa Putnikovog brda čuje se pucnjava, partizani 14. srednjobosanske brigade nezaustavno jurišaju.

– Ilija, bježi! – očajan je djed. – Bježi, Ilija! Ako te ovdje pronađu, ubiće te! Zapaliće nam kuću!

Sin Nikola, drugi po starini, tek se zamomčio, uzeo je osamnaestu.

– Ja ih, isto, neću čekati! – odlučan je. – Bježaćemo zajedno!

Njihova majka, baka Doma, grli ih i ljubi, prati do Travnjaka i naglas plače:

– Djeco moja, nemojte bježati! Vi nikome niste ništa nažao učinili! Ostanite kod kuće! Što god bude vama, nek bude i nama!

– Majko, ništa ne brini! Snaći ćemo se! – tješe je bjegunci. – Vi se čuvajte!

Njihov bijeg je trajao danima, preko Petrinje, Siska, Zagreba, Maribora. Englezi im nisu dali proći, zaustavili su ih na granici i vratili natrag u Dravograd. Veliki zbjeg vojnika i civila predali su partizanima. Zarobljenike su opkolili.

"Civili na jednu, vojnici na drugu stranu!", komandovao je partizanski oficir. "Stariji će ići kući, dosta im je ratovanja! A vi mlađi ćete ostati da doslužite vojsku!", podgrijao je njihovu uzaludnu nadu.

Mlađem bratu, onome što će ostati živ, bilo je žao što je mlađi, povjerovao je da će stariji odista kući, a starijem se nije razdvajalo od brata, lagao je godište, govorio je da nije bio u uniformi. Sitne duše se uvijek nađu kad ne treba, za svoj doušnički interes i dokazivanje lojalnosti prokazali su ga dvojica, neki Bilonić i Novak iz susjednog usorskog sela. Iliji se od tog trenutka i prisilnog rastanka sa bratom gubi svaki trag. Da li je po kratkom postupku, bez pravde i suđenja, strijeljan i bačen u jamu; pune su slovenačke škrape ljudskih kostiju. Ili je, pričalo se dugo u nadi da su mrtvi još uvijek živi, skončao negdje na prisilnom radu u rudnicima u Srbiji, ili pak na državnim gazdinstvima u Banatu. Za grob mu se ne zna. Mrtva usta ne govore. Mlađi Nikola je u Slovenskoj Bistrici obučen u uniformu sa petokrakom i proveo je tri godine služeći novoj državi.

Od Ilije nije sačuvano ništa! Ostala je jedino uspomena – orah iza kuće. Njegova glatka tamnosiva kora, činilo se, svijetli i u tami. Rađao je obilno, ukućani bi s jeseni prikupili pune dvije vreće oraha, iako su se djeca još od ljeta verala po stablu i prljala ruke nedozrelim plodovima. Jezgra je bila zdrava, krupna i mekana; od tog je oraha božićna gibanica bila najslađa. Ilija tako nije bio u zaboravu. Da je ostao živ, majku bi izgubio u 33. godini. Otišla je prerano ostavivši suprugu Mijatu brigu o podizanju djece. Nije se ponovo ženio, nije im htio dovoditi maćehu, ali bi mu se često u osami zamaglile oči.

Vrijeme liječi, kažu. Djeca su bila marljiva, poslušna i dobra. Svi su izučili zanate. Najmlađi sin Fabijan, rođen dvije godine poslije rata, završio je pedagošku akademiju. Prijavio se na regrutaciju. Pregledao ga doktor, veli, zdrav je, može u vojsku! I dok mladi nastavnik matematike stoji pred vojnom komisijom, Mato, seoski žbir i udbaš, iz susjedne prostorije, dodvornički, a da ga niko i ne pita, glasno povika:

– Njemu je brat bio u ustašama!

Svi su podigli pogled sa svojih papira, a Gavro, referent narodne odbrane, uozbiljen objavljuje:

– E, o njemu ćemo morati posebno povesti računa! Obuka osam meseci! Titova garda, Vojna pošta 4795! Ajde, sledeći!

Podudarnosti su moguće, ili se to samo tako čini kad se iz varljivog sjećanja odmotava nit priče. Uglavnom, kako je blijedjela uspomena, Ilijin orah je starío. Kora debla se izbrazdala, ispucala, a koštunjavi plodovi usitnili i vidno umanjili u prinosu.

– Stari, moramo ga posjeći! – navaljivao je onaj sin što nije upamtio najstarijeg brata. – Pogledaj koliku hladovinu pravi, ispod njega ništa ne rađa! Pola njive nam je zauzeo, a od njega nikakve fajde.

Djed je ćutao. Sve je vidio, sve je znao, ali nije mogao donijeti odluku.

– Kad ja umrem, radite što god hoćete! A do tada ovaj orah ne mora da rađa, neka samo lista.

Listao je tek jedno proljeće poslije djedovog odlaska, a onda je otišao da se susretne sa Ilijom.

Stigma

Novinar je zvao nekoliko puta, želio je napraviti interview sa Doktorom, ali, kazano mu je, tata se ne osjeća najbolje, moraćete odgoditi posjetu za neko drugo vrijeme. Doktorova kćerka napokon je javila: "Dođite danas u tri po podne." Kupio je u trgovini flašu dobrog dalmatinskog vina i pozvonio na vrata.

– Molim vas, sačekajte ovdje u dnevnom boravku, sad ću ja dovesti tatu.

U jednostavnoj i ukusno namještenoj prostoriji, na čeonom zidu, suprotno od prozora, prekrivenom lamperijom od crvenog trešnjevog drveta, okačen je križ sa Isusovim raspećem, a pored pijana na kome je svirala pokojna supruga Marija stoji bijeli porculanski kip Djevice Marije, dok su bočne strane zauzela umjetnička djela doktorovih prijatelja slikara. U centralnom kutu, iznad ugaone garniture, u visini očiju postavljen je gipsani otisak čuvenog stećka na staroslavenskom pismu kojega je ovaj domaćin – liječnik i pasionirani istraživač povijesti uspješno "dekodirao". Na bareljefu, u doktorovoj transkripciji i transliteraciji ikavicom piše:

"Ovdi leži dobar junak u ime Vlkoe Radmila Bogdanića sin' a dojde mu smrt' i u gospodskoj službi pogibe vojuuć. A ovo čini kovač Jurina."

Umirovljeni liječnik, vrsni specijalista plućnih bolesti, doktor znanosti, profesor na Medicinskom fakultetu u Banjaluci i predavač na poslijediplomskoj nastavi na Medicinskom fakultetu u Zagrebu, svestrani je intelektualac, erudita i pasionirani istraživač srednjovjekovne povijesti Bosne, osobito područja Usore. Pronašao je i objavio Krstni list, tj. prvi spomen Doboja u latinskom pismu Dubrovčana caru Sigismundu 1415. Proučavanje stećaka u njegovom rodnom kraju, u Imotskoj krajini, bila mu je prava strast. Uspio je pročitati pomenuti natpis "dobrog junaka Vlkoja" sa stećka u Lovreću, koji je za sve istraživače zbog svog poetskog sadržaja bio zagonetka preko 200 godina, a koji je ne samo nepobitan dokaz pismenosti na hrvatskom jeziku već i početak njezine književnosti u XV stoljeću.

Doktor je objavio preko 50 stručnih i znanstvenih radova iz oblasti medicine, bronhologije, pulmologije, štetnosti azbesta na ljudski organizam, ali novinar je došao razgovarati o povijesti.

Prilikom njihovog ranijeg susreta u Baškoj Vodi dobio je na dar monografiju "Lovreć, zbivanja u prošlosti", u kojoj je autor detaljno opisao povijest svoga rodnog mjesta, stablo svoje obitelji, a ponajviše korijene stećaka i sljemenaka. Žurnalista je pripremao feljton o novim trendovima svojatanja stećaka i pokušajima dokazivanja njihove etničke pripadnosti. Želio je saznati od pravog znalca čiji su ovi kameni biljezi. Jesu li mramorovi u Bosni ostaci "bogumilske umjetnosti", ili su autohtoni spomenici bosanskih krstjana? Nekropole u Imotskoj krajini, prema navodima iz te knjige, ne ostavljaju dilemu, potvrđuju i natpisima da je riječ o starohrvatskom grobnom običaju koji je potrajao skoro do 18. stoljeća.

Doktor silazi niz stepenice sa gornjeg kata. Hoda polako i oprezno, pridržava kćerkinu nadlakticu. Svježe je obrijan, uvijek je

držao do svoje urednosti. Blijed je u licu i vidno je smršao od njihovog posljednjeg susreta. Ljetno je doba, ali on je obučen u duge rukave, u jednostavnom je plavom džemperu širokog ovratnika i skoro do grla zakopčanoj laganoj sivoj jakni. Svi stari ljudi vole da se utople, pomislio je i ustao da stisne mršavu koščatu ruku.

– Kako ste, doktore? – pita pri pozdravu.

– Dobro sam – kaže tihim glasom – ali tu dobrotu, otkako ne izlazim vani, ne bih sad dijagnosticirao.

Lagan smiješak kazuje, drago mu je da se ljudi još uvijek interesiraju za njega i njegovo djelo. Otkako je postao prognanik, živi u Baškoj Vodi. Njegov stan u Doboju je početkom rata u Bosni opustošen i opljačkan, nestale su skulpture i umjetničke slike, knjige i stručni radovi završili su na smeću, a vikendica u Prisadama, rađena po njegovoj zamisli sa bosanskim doksatom, porušena. Pripovijedao mu je prošli put kako je nenadano stigao u to mjesto u kome će provesti kompletan radni vijek, i onda doživjeti sudbinu izbjeglice. Učinilo mu se baš zgodno citirati u toj reportaži doktorove usorske uspomene: "Godine 1943. putovao sam s roditeljima iz Imotskog u Zagreb. Bilo je to sredinom jeseni. Naš dom u Lovreću, gdje sam rođen, bio je u ratnom vihoru spaljen. Otac nam je osigurao smještaj u Zagrebu kod rođaka. Putovali smo na kamionima do Mostara, a odatle slavnom uskotračnom željeznicom preko Sarajeva i Zenice do Bosanskog Broda. Nikada neću zaboraviti mučan "ćirin" uspon uz Ivan planinu, gdje je uz dvije tračnice postajala među njima i treća, nazubljena, koja je osiguravala da kompozicija ne bi skliznula natrag niz strminu. U Doboj smo stigli predvečer. Rečeno nam je da ćemo tu čekati barem pola sata dok se ne izvrši pregled kola i osigura voda i gorivo za lokomotivu. Izašao sam iz vagona da prošetam. Bilo je prohladno sa sumaglicom. Oko stanice i u čekaonicama bilo je putni-

ka i vojnika različitih sastava i činova. A onda sam ugledao na obližnjem brijegu tvrđavu i na njenim zidinama brojne crne ptice, pretežno vrane, čavke i gavrane. Bilo je tako sumorno. Nakon vedrih dalmatinskih dana pomislio sam nikada ne bih poželio živjeti u takvom okružju. No, čovjek snuje, a Bog određuje!"

Doktor je u tom gradu proveo tri i po decenije i vjerovatno bi u njemu ostao do kraja života, ali kob rata i zloduh nacionalizma otjerao ga je zauvijek.

– Ratovi su odredili moj put i moju sudbinu – uzdahnuo je. – Znam, nemam više vremena. Želim vam kazati nešto što nikome dosad u javnoj riječi nisam kazao... Čitav život pratila me stigma, obilježenost i podozrenje u moj hrvatski identitet i moje nakane. Njen početak seže u daleku prošlost, ali mi još uvijek živimo u toj prošlosti i ne možemo iz nje izaći.

Zastao je za trenutak, pogledavši novinara ravno u oči.

– Ja sam jedan od onih koji su preživjeli Bleiburg! I Križni put! – glas mu je bio tih, nije odavao esklamaciju i uzbuđenje, pomjerio je ruke sa koljena, isprepleo prste i ravnim tonom nastavio:

– Ispričaću vam kako se to zbilo... Volio sam književnost, pisao sam pjesme, a zanimala me arheologija, ali stjecajem raznih okolnosti počeo sam studirati medicinu potkraj rata, 1944. u Zagrebu. Nažalost, morao sam prekinuti studij jer su me spriječile ratne prilike. U travnju 1945. počeli su u Zagreb pristizati bjegunci iz Slavonije, Bosne, Like i Dalmacije. Ljudi su bili uznemireni i preplašeni. U svibnju, pred slom Nezavisne Države Hrvatske, na sveučilištu je zavladala panika. Moramo bježati!, pronio se glas među studentima. Komunisti neće nikome oprostiti! Željni su osvete! Stižu i Rusi! Stradat ćemo!

U mojoj glavi su se rojile svakojake misli. Nisam znao što mi je činiti. Pamtim, u kinu "Zagreb" 5. svibnja davao se novi film "La paloma" sa Hans Albersom u glavnoj ulozi. Iako je trenutak bio sudbonosan, nisam mogao odoljeti – otišao sam u kino! Narednog dana priključio sam se, zajedno sa grupom studenata sa mog fakulteta, koloni vojske i civila koji su krenuli prema Sloveniji. Bio je neopisiv metež. Izgledalo je kao da je kompletan Zagreb krenuo u bijeg i evakuaciju. Rijetko je tko imao sreću da ugrabi mjesto u nekom automobilu, autobusu, ili na kamionu. Ljudi su bježali i sa zaprežnim kolima, motorkotačima i biciklima. Većina je išla pješice u oblaku prašine koju su iza sebe ostavljala vojna vozila i automobili. Nepregledna masa, tisuće ljudi, kilometarska kolona u domobranskim i ustaškim uniformama, u civilnoj odjeći, kompletne familije, puno žena i djece, kretali su se ka austrijskoj granici, nadajući se zaštiti savezničke vojske. Bježao sam pravcem Zagreb – Zidani Most – Slovenj Gradec – Dravograd. Putevi su bili zakrčeni, čovjek na čovjeku, čula se i pucnjava, partizani su nastojali spriječiti povlačenje hrvatske vojske, vođene su i borbe. Od Dravograda smo se kretali puževim korakom. Prešli smo austrijsku granicu i ponadali se da ćemo se uspjeti domoći Evrope. Veliki zbjeg je zaustavljen 15. svibnja 1945. pred Bleiburgom. Britanski vojnici nisu dali da nastavimo dalje, naoružani domobrani i ustaše morali su položiti oružje i predati se partizanima. Bili smo opkoljeni. Narednog dana vraćeni smo natrag. Čim smo prešli most na rijeci Dravi, postrojili su nas i otpočeli s represalijama. Očekivao sam najgore, ali tada u našoj blizini prepoznali su i uhvatili pisca Milu Budaka, ministra bogoštovlja i nastave u Pavelićevoj vladi. Nastala je velika strka, na moju sreću odustali su od daljeg propitivanja i izdvajanja pojedinaca iz naše kolone koja su na licu mjesta završavala smrću. Ali, muke su tek počinjale na križnim putovima povratka u Hrvat-

sku. Pratilo nas je izgladnjivanje, premlaćivanje, pucanje u potiljak. Oni koji su od gladi i premora pali kraj ceste, tu su nakon kratkog rafala i ostali. Mi, studenti, nismo se razdvajali, ali su nas poslije, u tranzitnom logoru Prečko, nakon ispitivanja, odredili put različitih pravaca. Mene su, ni krivog ni dužnog, samo zato što sam bježao, otpremili u radni logor Gospić. Premještali su nas na razne lokacije u Lici, sjekli smo šumu i radili najteže poslove. Proveo sam tri godine, tri kažnjeničke ličke zime, loše odjeven, slabo hranjen, mislio sam neću preživjeti, ali ostao sam živ, zaradio sam samo kroničnu astmu.

Doktor je predahnuo i popio gutljaj vode, a novinar nije htio da ga prekida suvišnim pitanjem. Shvatio je, ono što je želio saznati o stećcima ovaj put neće biti u njegovoj bilježnici, nenadano i neočekivano prisustvuje posljednjoj ispovijedi ostarjelog i sa životom pomirenog čovjeka.

– Nakon kazne i logora vratio sam se u Zagreb i nastavio započeti studij medicine. Diplomirao sam 1952. sa izvanrednim uspjehom i dobio namještenje u Kliničkoj bolnici Jordanovac, u kojoj ću četiri godine kasnije završiti specijalizaciju iz pneumofiziologije. Mislio sam da ću u Zagrebu ostati do kraja života, ali događaji u Mađarskoj su poremetili moje želje i planove. Rusi su ušli tenkovima u Budimpeštu kako bi spriječili tamošnje demokratske promjene, postojala je opasnost da će krenuti i na Jugoslaviju. Zato su u nas započete pripreme za rat. Planirana je posljednja crta obrane na Savi, a južnije, u Bosni, odabran je Doboj kao mjesto za pružanje medicinske pomoći. Po dekretu, iz većih centara upućeni su potrebni kadrovi, tako da sam i ja 1. studenog 1956. stigao sa suprugom u Doboj. Bilo je planirano da ostanem tri godine, a ostao sam 35, i vjerovatno bih u tom gradu bio doži-

votno da 1992. nisam doživio sudbinu prognanika. Bio sam sudionikom rasta i razvoja toga grada, od malog mjesta sa 3.000 stanovnika do desetostruko većeg razvijenog centra. Kada sam stigao, izgradnja stanova za doktore bila je u toku. Privremeno sam spavao u starom Hotelu "Bosna", u sobi koja nije imala ni WC, ni kupatilo, koristili smo zajedničko za sve goste na katu. Poslije sam se preselio u kuću kod Džemala Turkića u Bosanskoj ulici, dok početkom lipnja 1957. nismo uselili u stan u Ulici Šeste proleterske, iza Katoličke crkve. U kući na broju šest stanove su dobili dr Iljazović i dr Vajdić, a na broju osam gornji stan je pripao nama. Iz našeg stana ulazilo se u potkrovlje i, s vremena na vrijeme, dolazio je električar iz garnizona da pregleda telefonski vod. Moj dosije je, izgleda, stigao prije mene – prisluškivali su me i pratili! Ispočetka sam šutio, ali kad je "pregled" telefonske linije učestao, pitao sam tog "majstora" kako to da se kvari vod, a moj telefon je uvijek ispravan. Odgovorio mi je da je kvar na liniji dr Maksimovića koji se uselio u stan ispod mene. Rekoh mu da ću sljedećeg puta pozvati telefonske tehničare iz pošte da se on više ne muči... Znate, zbog stigme koja je nakon rata pala na cijeli hrvatski narod nije bilo lako biti Hrvat, a pogotovo ne Hrvat sa dosijeom. Čovjek je morao biti u svemu dvostruko bolji, vredniji i stručniji od drugih...

Zdravstvo u Doboju bilo je u povoju. Dom zdravlja je bio u neuslovnoj baraci, preko puta stare željezničke stanice, u Ulici Mladena Stojanovića, a bolnica je naslijedila paviljon tzv. Omladinske bolnice, građene za potrebe omladinskih radnih brigada na izgradnji pruge Šamac–Sarajevo. Grad je imao samo jedan namjenski građen zdravstveni objekat. To je bila sanitarno-epidemiološka stanica, kasniji Higijenski zavod. U maloj školi ispod te zgrade bio je smješten Antituberkulozni dispanzer. Prostorije i

oprema su bili neprimjereni, tako da smo odmah pristupili potrebnoj adaptaciji, a krajem godine osposobili smo jednu baraku i u nju smjestili 20 kreveta za plućne bolesnike.

Eto, tako je započeo moj hod po mukama, koji mi je donio puno radosti, postižući napredak i dajući osobni doprinos razvoju zdravstva u tom dijelu Bosne. Najteža epidemiološka situacija bila je u Posavini. Posljedica je to burnih ratnih zbivanja koja su se tamo desila. Naročito kritično je bilo u području Odžaka, gdje je zaraženost od tuberkuloze među djecom do deset godina bila preko 60 posto. Obilazeći grad i okolna sela sretao sam uglavnom žene, sve u crnini. Rijetki su bili odrasli muškarci, a djeca su bila slabo ishranjena i skromno odjevena, čak su i muška djeca često nosila suknje. Ispočetka nisam znao koji je tome razlog, dok mi povjerljivo ne rekoše da su u ovom području nakon završetka Drugog svjetskog rata krvave borbe trajale još mjesecima. O tome se nije smjelo govoriti.

U ožujku i travnju 1945. kada su se hrvatske snage povlačile iz jugoistočne Bosne prema tzv. Zvonimirovoj liniji obrane, koja u stvari nije ni postojala, u Odžačku je dolinu, kao relativno sigurnu, pristiglo mnoštvo naroda i vojske. Kada je 6. svibnja 1945. počela evakuacija Zagreba, u toj ravnici, odsječenoj od svijeta, ostalo je brojno stanovništvo, pa su branitelji Odžaka odlučili da svoj narod ne ostavljaju na milost i nemilost. Cijela 27. divizija napadala je branitelje, a generalštab Jugoslovenske armije izdao je zapovijed da Odžak mora pasti do 25. svibnja, rođendana maršala Tita. Posljednje uporište u Vlaškoj Mali palo je 27. svibnja, ali se jedna grupa s oko 700 bojovnika probila iz obruča i pod zapovjednikom Bajom Čalušićem s Lipa, Plandišta i iz Vučijaka pružala otpor do kraja 1947. I to je bio stvarni prestanak Drugog svjetskog rata u Europi!

Posljedice stradavanja bile su još dugo vidljive nakon završetka rata. Zdravstvena služba je prednjačila u obnovi. U svim mjestima regije osposobljeni su dispanzeri tako da smo na našem području prvi u republici imali organiziranu antituberkuloznu službu. Uz stalno testiranje i cijepljenje, te redovitu radiofotografiju i adekvatno liječenje bilježili smo stalno pad inficiranosti i obolijevanja od tuberkuloze. Izgradnjom novog paviljona u bolnici za plućne bolesti i nabavkom instrumentarija postali smo Centar za bronhoskopska istraživanja, a osnivanjem Pulmološke-alergološke ambulante bili smo u tom području, kao i u istraživanjima endemske azbestoze, među pionirima u Bosni i Hercegovini. Kako je vrijeme protjecalo, zdravstvena služba u Doboju je izrasla u Regionalni medicinski centar, koji je 1987. pokrivao područje devet općina sa oko 450.000 stanovnika, o kojima je brinulo stotinu liječnika opće prakse, 120 specijalista, 59 stomatologa i 1.460 medicinara, koji su imali na raspolaganju sve moderniju opremu i kapacitete sa preko tisuću bolesničkih postelja.

– Liječnik koji doživi takav procvat zdravstva zasigurno mora biti ponosan na svoje djelo! – usudio se ćutljivi novinar prokomentarisati doktorovo kazivanje.

– Jesam, ponosan sam! Nisam se štedio, dio mene je ugrađen u te rezultate. Pratila me je stigma, ali ja sam bio pravičan prema svojim studentima i specijalizantima, blagonaklon prema kolegama, susretljiv prema pacijentima. Nisam nikada diskriminirao nikoga po socijalnoj, nacionalnoj i vjerskoj pripadnosti. Ako su časni i pošteni, za mene su svi ljudi bili dobri! Stekao sam u Doboju veliki krug prijatelja. Svi su me voljeli. U tom sam gradu bio punih 35 godina! I taj Doboj, od koga sam zazirao kada sam ga prvi put ugledao, postajao mi je sve privlačnijim. Svoje najljepše godine života proveo sam u njemu i dao mu svoj rad i znanje, a na

kraju i ljubav. I danas, kada nešto sanjam, najčešće je to o dobojskim prostorima i ljudima. I žalim za svima onima koji su ga morali napustiti i danas lutaju po bijelom svijetu, željni povratka u svoje domove.

Zaćutao je. Oči su mu bile pune tuge.

– Tata je umoran – oglasila se kćerka. – Mora se sad odmoriti. Ponesite ove časopise i njegove knjige, namijenio ih je vama. Hvala vam što se došli.

(Doktor Ivan Petričević preminuo je u Baškoj Vodi 10.11. 2012. pet mjeseci nakon ovog ispovijednog razgovora. Pokopan je u rodnome mjestu Lovreć u Imotskoj krajini.)

"Ich habe eine Frage"

Učitelj Zvonko je prognanik iz Konjica. U Njemačku je dospio u prvoj godini rata sa onim najvećim valom izbjeglica, koji će vrlo brzo dostići trećinu miliona. Smjestio se u malom stanu kod rodbine u Münchenu. Spava "privremeno" na dušeku, na podu, dok ne pronađe sobu za iznajmljivanje, ali nikako da dočeka taj dan. Kad god se pojavi oglas u novinama, kad god pozove, uvijek čuje jedno te isto: "Es tut uns leid! Die Wohnung ist bereits belegt!" ("Žao nam je, stan je već zauzet!") Rat u Bosni ne prestaje, plamti još većom žestinom, grad je pun nesrećnika koji očajnički traže krov nad glavom.

Učitelj Zvonko ne da crnim mislima da nadvladaju, smatra sebe sretnim čovjekom: nema stan, ali dobio je posao! Učiteljski posao, brale moj! Pola radnog vremena, i to, kud ćeš ljepše, na našem jeziku! Pristiglo je puno naše djece iz sela i gradova, prekinuli su školovanje u svojoj zemlji, a pedantni Nijemci vode o tome računa. Za početak, raspisali su oglas, pronašli učitelje, odobrili da se nastava može izvoditi na našem, maternjem jeziku, a već dogodine, imaju oni iskustva sa gastarbajterima, djeca bi trebala nastaviti obrazovanje u Übergangsklasse, prelaznim odjeljenjima za djecu stranaca, gdje će se nastava odvijati na njemačkom jeziku. Raspoređen je u "Grundschule an der Haimhauserstrasse". Starinska je to zgrada na Schwabingu, u centru grada, čije kameno pročelje krasi anđeo tužnog osmijeha i raširenih kri-

la. Teška kovana, metalna vrata na ulazu, koja kućepazitelj zatvara kad počne nastava, ulila su mu tremu i strah. Hoće li se moći snaći u učionici, u stranoj zemlji? Njemački ne zna dovoljno, nabada riječi koje naveče probire u rječniku za sutrašnja pitanja u zbornici.

– Ich habe eine Frage! – započinje tako svaki put razgovor s kolegama, njemačkim učiteljima i učiteljicama, i onda se snalazi kako zna i umije, više rukama nego riječima. Njemu i njegovim učenicima trebaju učila, tabla za računanje, globus i geografske karte, slike životinjskog carstva, krede u boji... Čuo je da mogu dobiti užinu. Možda besplatno i školske sveske i crtanke. Ko pita – ne skita!

– Ich habe eine Frage! – svaki dan spremno se hvata ukoštac sa novim izazovima i potrebama svojih đaka. "Imam jedno pitanje" uvijek se iz jednog razgrana u dva-tri. Njemački učitelji strpljivo slušaju i odgonetaju što ih pita i šta im želi reći. Osvojio ih je osmijehom i svojom neposrednošću. Kulturan je to svijet, znaju koliko je teška izbjeglička sudbina i kako je velika nesreća pritisla nejaka dječja pleća njegovih učenika.

Grundschule pohađaju djeca uzrasta od šeste do desete godine. I dok su mali Bavarci raspoređeni u učionicama od prvog do četvrtog razreda, kod učitelja Zvonke sva četiri razreda su u jednoj učionici. Treba ih učiti i pomiriti njihove traume i strahove, generacijske i sve druge razlike. Nekima je ovo prvi susret sa gradom. Čuo je juče u autobusu kako se jedan mališan iščuđava i stalno zanovijeta majku.

– Mama, mama! Vidi onaj auto!

Čas kasnije dječakovo čuđenje se pomjera iz jedne slike u drugu.

– Mama, mama! Vidi onu kuću! A jest lijepa, valjalo bi je srušit'!

Majka uplašena destruktivnom mišlju i riječima koje nenadano stižu iz dječjih usta, a koje je mališan nekad čuo i donio iz zavičaja, zabrinuto diže pogled ka putnicima što čitaju novine, ili knjigu, ili nezainteresirano gledaju kroz prozor.

– Ćuti, molim te! Čuće nas neko!

Djeca se moraju izvesti na pravi put, misli učitelj. Roditelji nemaju vremena, brinu druge brige, bore se za koru kruha, rade dan-noć, po dva posla, "na crno". Neko mora zaviriti u dječju dušu, treba se o pilićima brinuti. Pronašao je negdje staru akt(e)ntašnu, zapravo bio je u njoj escajg, pribor za ručavanje, ali sad naš učo u tom skromnom koferčiću, koga s ponosom i velikom važnošću nosi kroz grad, drži jednu svesku i u njoj zadjeveno nalivpero, dva peškira, češalj i fen. Na velikom odmoru njegovi poletarci trče po dvorištu, igraju se i pokisnu, pa ih onda učitelj Zvonko briše velikim ručnikom i suši im kosu.

– Nemoj slučajno da se neko potuče! – upozorava djecu ozbiljnim glasom. – Nemojte da se brukamo pred Nijemcima, nismo divljaci!

Na prvom roditeljskom sastanku je zavapio:

– Molim vas, pomozite mi! Nemamo naših knjiga, djeca moraju čitati.

– E, moj učitelju – kaže jedan ispijenih obraza. – Mi smo jedva živu glavu iznijeli! Zapalili su nam kuću! Izgorjele su i knjige!

– Možda se može pronaći u biblioteci! – savjetuje suvonjava ženica.

– Ja imam nekoliko knjiga i pjesmice čika Jove Zmaja – obazrivo i skrušeno javlja se majka jednog prvačića. – Mi smo izbjegli iz Beograda, oprostite, knjige su na ćirilici.

– Ne ratujemo mi protiv ćirilice! – odgovara joj učitelj Zvonko. – Molim vas, donesite knjige što prije! Djeca trebaju znati i pisati, i čitati – i latinicu i ćirilicu!

Narednog dana iz učionice malih Bosanaca dopire smijeh i recitacija:

Điha, điha, četir' noge,
sve četiri krute!
Điha, điha, mi idemo
na daleke pute!

Priredba za Božić

Frau Fischer zakazala je roditeljski sastanak u četiri po podne. Nezgodno vrijeme, oboje rade prvu smjenu: on je dostavljač, razvozi po firmama kancelarijski pribor, a ona je servirka u bolnici na Schwabingu. Kad s posla dođu kući, na brzinu pripreme večeru, nahrane djecu, pa onda zajedno idu na još dva dopunska posla. Održavaju dvije doktorske ordinacije, plaćeni su po dva sata za svaku, zajedničkim snagama uglancaju podove, prebrišu ormare i stolove, isprazne kante za smeće. Hvala ti bože, Minhen je dobro povezan! U-bahn će ih dovesti do iznajmljenog jednosobnog stana u Milbertshofenu oko devet, devet i po. Prije no što mrtvi umorni padnu u krevet, imaju još mrvu snage da propitaju djecu za školu i pregledaju im zadaću. Tako svaki ubogi dan. Odmaraju jedino nedjeljom, jer subotom čiste advokatsku kancelariju Her Hoffnera. Plaća im četiri sata na ruke i posao uglavnom obave sa četiri ruke. Ali ponekad njega zemljaci pozovu na bauštelu, "na crno", pa onda ona mora sama na subotnju "matineju".

Znaju, mogli bi raditi manje, njihove plate serbez pokrivaju troškove stana i hrane, ali u Bosni je rat, nisu mogli svi pobjeći, neki su ostali i treba im pomoći. Redovno vezom šalju novac roditeljima i familiji. Ljudi su predusretljivi i uslužni, znaju da će sutra i oni biti u istoj ili sličnoj situaciji, ne traže nadoknadu, ali kad povremeno pošalju paket, onda moraju platiti vozačima autobusa 50 ili 100 maraka, zavisno od veličine torbe, a ni to im nije garan-

cija da će konzerve hrane i brižno odabrana odjeća stići do onoga kome je namijenjeno. Ružno je vrijeme, putuje samo onaj ko mora, trasama i cestama kojima se ranije nije putovalo. Strah ih je od budućnosti koja se još ne naslućuje. Došli su u tuđu zemlju u kojoj njihove diplome ne vrijede, progutali su ponos svog fakultetskog obrazovanja i prihvatili se metle. Zbog djece. Zbog njih ništa im nije teško.

– Možes li izaći s posla sat ranije? – pita i dogovara ko će na roditeljski. – Ako ne možeš ti, ja ću pitati moga gazdu. Mora biti da je nešto važno čim nas iz škole pozivaju ovako, telefonom.

Kćerka je starija, pohađa srednju, dobro uči, brzo je savladala strani jezik, a sin je sad u trećem osnovne. Ovu školsku godinu započeo je u prelaznom odjeljenju sa nastavom na njemačkom jeziku. Nijemci to zovu "übergangklasse". U takvim razredima su, pored malih Bavaraca, djeca imigranata dospjelih s raznih strana do "obećane zemlje Njemačke". Sa sinom u razredu su i Rusi, i Ukrajinci, i Poljaci, i Turci, i Avganistanci, i Afrikanci, i ko zna odakle sve još ne.

Učiteljica je odmah na početku sastanka razuvjerila njihov strah širokim osmijehom. Frau Emma Fischer je njihovih godina, niska rastom, plave, kratko ošišane kose, odjevena bez pretjerivanja, sa ukusom, i vrlo elokventna, pravi pedagog, bira riječi u svom obraćanju roditeljima.

– Želim da vas pozdravim i izrazim svoju zahvalnost te iskažem zadovoljstvo što sam učiteljica djeci koja su došla s raznih strana svijeta. Mi smo u ovim školskim klupama naše Grundschule an der Bad-Sonen-Strasse svijet u malom i pokazujemo koliko je i kako je različitost lijepa, iako je većina vas morala napustiti svoju zemlju samo zato što ste bili drugačiji! Vaša djeca su i pored jezičkih prepreka u ovom prvom polugodištu pokazala

solidno znanje u svim školskim predmetima i ja sam ubijeđena da će već iduće školske godine biti spremni za učenje još jednog stranog jezika koji se po kurikulumu osnovnog obrazovanja u Bavarskoj uvodi od četvrtog razreda.

Roditelje su ove riječi ispunile ponosom. Njihovi životi su podređeni budućnosti djece, ozarila ih je učiteljica Emma lijepim kazivanjem o njihovim školarcima. Ali, zašto ih je zvala na ovaj sastanak? Mora biti još neki razlog?

– Sigurno se pitate zašto sam vas zvala na ovaj miting – čita im misli učiteljica, i otkriva: – Treba mi vaša pomoć! Naš razred je dobio zaduženje da pripremi školsku priredbu za Božić. Pomozite mi u pripremi programa! Želim čuti od vas koje su pjesme djeca u vašoj zemlji najčešće pjevala.

– Po šumama i gorama! – bubnuo je neko od naših, okuražen, iz zadnje klupe.

Smijeh ih je zakratko vratio u dane bezbrižnosti. Laknulo im je. Svuda oko njih su brige i problemi, a djeca im, eto, svjetlaju obraz.

– Ja ću vam sada podijeliti prazne listove papira – nastavila je učiteljica. – Molim vas napišite čitko naslove dvije-tri dječje pjesmice iz vaše zemlje i, ako je moguće, ako se možete prisjetiti stihova, sročite ih po vašem sjećanju. Bilo bi mi to od velike pomoći!

Na dan priredbe odlučili su – ići će oboje! Sigurno neće trajati predugo, stići će poslije odraditi svoj posao. Dvorana je bila puna, a na bini su bili poredani muzički instrumenti: pijano, gitare, bubnjevi, udaraljke... Onda su izašla djeca. Ohrabrili su ih aplauzom. Prvo su pjevali božićnu pjesmu na njemačkom, a zatim su se redali tonovi i stihovi iz zemalja iz kojih su došli Emmini đaci. Za

svaku numeru djeca su mijenjala muzički instrument, stalno ukrug. Frau Emma Fischer uložila je trud, pronašla note i naučila djecu svirati najjednostavnije akorde. Uvježbala je svoj mali hor da otpjeva pjesme koje su njihovi školski drugovi i drugarice pjevali nekad u svojoj bivšoj školi, u svojoj dalekoj zemlji. Nasmijali su se: mali Luka je zaboravio koji instrument treba svirati u novoj rotaciji. Češkao se po glavi i, uz smijeh roditelja, naravno, sjetio se. Potekli su potom taktovi pjesme koja, učinilo im se, ima sazvučje nečega poznatog. Glasići su zapjevali na našem jeziku:

"Ima jedna kućica draga srcu mom"...

Suze prognanika iz Bosne zamaglile su pogled na binu, na učiteljicu Emmu, na učenike. Ako su i htjeli, nisu smjeli zajecati naglas! Djeca su pjevala neopterećena, vesela i radosna. Sa svakim novim stihom gušili su u sebi jauk svoje nesreće, zauvijek izgubljene kućice i rata koji ne prestaje.

BOB

Klozetska šolja

Kupio je kuću u Richmondu, ni preveliku, ni premalu, po mjeri odobrenog kredita. Nisu bila protekla tri mjeseca, morao je zvati vodoinstalatera, procurilo u kupatilu. Došao je Indijac sa turbanom na glavi. Zagledao je ispod umivaonika, zavirivao okolo, puštao vodu u tuš-kabini.

– Rijetko se to desi – reče – ali, eto, desilo se: pukla je klozetska šolja!

– Stvarno?

– Pukotina je unutra, ne vidi se izvana.

– Kako je to moguće?

– Fabrička greška, možda i starost, zamor materijala.

– Koliko para?

– Šolja sa tankom za vodu, "all-in-one", najjeftinija, $300, ugradnja $250, troškovi dolaska $50, odvoz starog toaleta $50. Sa porezom okruglo 700 dolara.

– Puno je! – prevrće očima.

– Znam – kaže majstor – ovo bi vam trebalo pokriti osiguranje.

– Kakvo osiguranje? Oni samo uzimaju, nikad ne daju! Trebaš se oteliti da od njih nešto dobiješ! Stvarno nemam sreće! Ovu zemlju od početka pamtim po klozetskim šoljama...

Avion je sletio u Torontu. Prvog dana u Kanadi, bilo je to prije 30 godina, stali su ispred imigracionog šaltera. Trista ljudi. Mala djeca se rasplakala, majke ih tješe i ućutkuju. Red se otegao, izgleda kao da su svi putnici iz aviona imali kartu samo u jednom pravcu.

– Nemojte ići u muški klozet! – ozbiljno ih je posavjetovao Ešref iz Bosanskog Šamca. – Izgleda se nešto zaštopalo, puna šolja vode!

Desetak minuta kasnije Azemira iz Dervente, ona što je dobila vizu za Montreal, a koja će godinu kasnije zbog hladnoće ("drob se smrzao u meni!") preseliti u Vancouver, izlazi iz drugog toaleta.

– Zaštopano je i u ženskom! Moramo pitati nekoga gdje ima drugi WC. Smijemo li izaći iz "imigracije"? Gdje je Zoran?

Zoran im je bio prva pomoć. On je jedini znao engleski. Upoznali su ga u Budimpešti, izronio je odnekud. Nije im rekao, saznali su nekako, bio je pilot u JNA. Nisu ga ništa više pitali, bilo im je jasno. I on je, poput njih samih, bježao od rata. Bio je povučen, zaronjen u svoje brige, a težinu ljudskih briga teško je izvagati, svačija je drugačija i možda teža. Svako je u svojoj muci ćutljiv i zamišljen. Odlaze u daleki svijet, možda nikada više neće vidjeti svoje. Pred njima je neizvjesnost i nepoznato. Načekali su se otkako su podnijeli molbu za useljenje u Kanadu. Poziv za razgovor u ambasadi stigao je iznenada. Doma je pobjegla iz Doboja, u očajanju nije uspjela zadržati suze.

– Ja sam u mješovitom braku. Nemam kud sa dvoje male djece! Sve smo izgubili!

Prevodilac je prevodio i saosjećajno klimao glavom.

– Nemojte plakati! – rekao je ambasador. – Kanada je velika i lijepa zemlja!

Nisu mogli vjerovati. Stvarno? Ne šalite se, stvarno zovete iz kanadske ambasade? Je li to istina? Ponovite, molim vas, kad letimo.

Čekali su mjesecima, a sad odlaze za deset dana!

Autobus je bio parkiran ispred. Kanađani su sve organizirali i platili avionske karte, doduše, na kredit, pet hiljada dolara vratiće kanadskoj vladi, nekad, kad zarade. A kad stignu na svoje odredište, daće im smještaj, jednu sobu u "Welcome house", i 1100 dolara za hranu, i kupiće im garderobu, crne bunde sa tirkiznim opšivom na ramenima i gumene čizme do koljena, po čemu će se kasnije (evo još jednog našeg!) prepoznavati u kanadskim gradovima. Dovezli su ih do aerodroma u Budimpešti. Gotovo svima ovo je bio prvi put da lete avionom.

Dijana, Modričanka, ona što je odmah na početku rata u Posavini izgubila muža, trpjela je svoj strah i nije više izdržala – zaključala se u klozetu i zapalila. Stjuardesa je nešto govorila preko razglasa, i neki duboki muški glas je nešto kazivao. Zoran je ustao sa svog sjedišta, prošetao između redova i svakom ponaosob rekao: kapetan leta upozorava – ne smije se pušiti u avionu!

Traže, evo, opet svog prevodioca.

– Možemo li izaći iz ove čekaonice za imigrante?

– Zašto? – pitao je Zoran.

– Ne radi zahod! Zaštopan je. Šolja puna vode. Moramo potražiti drugi.

Zabijeljeli su mu se zubi. Otkako su poletjeli, prvi put se nasmijao.

– Ljudi, sve je u redu! Takve su kod njih klozetske šolje, nisu "suve" kao naše. Ne brinite, neće poplaviti! Slobodno puštajte vodu!

Bosanska kava

– Profesore, jeste li za kavu?

– Hvala vam, kava bi mi baš prijala!

Profesor Ivo stigao je u Njemačku umoran od puta i svega onoga što mu se u posljednjih nekoliko mjeseci izdogađalo. Bio je u Americi, u Daytonu, država Ohio, a sad je u gostima kod Munevere i Zvonke u Münchenu.

– Kakvu kavu volite? Sa ukuvanim šećerom, ili bosansku?

– Bosansku, naravno! Ko voli pravu kavu, od naše nema bolje!

Amerikanci su konačno preuzeli inicijativu, i vojnu i diplomatsku, za mir u Bosni. Pozvali su sve predstavnike zaraćenih strana, medijatore, prevodioce, eksperte, političare, izolovali ih u vojnoj bazi Wright-Patterson, kažu 800 ljudi je bilo tamo, i držali ih tri sedmice, bez novinara i javnosti, pod pritiskom da se moraju dogovoriti. Profesor je bio sudionik tog iznuđenog sporazuma.

– Sad ću ja, očas! – užurbala se domaćica. – Zvonko će poslužiti rakijicu.

– Polako, ženo, nije zaratilo! – smije se domaćin – Potpisan je mir, sad možemo natenane!

Munevera i Zvonko su iz Doboja. Ona je bila profesorica muzike, a on inženjer na željeznici. Sad su izbjeglice. U Njemačku su dospjeli devedeset druge. Obradovali su se posjeti dragog i uvaženog gosta koji je nekim poslom došao do Bavarske.

– Mnogi ne znaju da se turska i bosanska kava veoma razlikuju – poučava ih profesor manirom iskusnog poznavaoca. – Bosanska kava je naša kulturološka odrednica, procedura, vještina kuvanja, ljepota mirisa, razgovora I druženja.

– Ja pravim kavu u džezvi – dovikuje domaćica iz kuhinje.

– Naravno, mora se kuvati u džezvi – potvrđuje profesor. – Na fildžan vode ide jedna kašičica kave, ili jedna i po ako želite jaču. Kava, a najbolja je ona samljevena ručnim mlinom, stavlja se u džezvu i na šporet. Kad zapucketa i zamiriše, tek se onda dodaje, ne ključala, već vrela voda. Postepeno, nikako do vrha! Naši Bosanci kažu, kava treba da kihne. Kad proključa i krene, džezva se uklanja s vatre. Dodaje se u nju još vrele vode, pa se ponovo vraća na ringlu da opet provri. Ne smije da iskipi!

– U novinama je pisalo da su pregovori o razgraničenjima bili iscrpljujući, teški i mučni. Izgubili smo Posavinu! – uzdiše Zvonko, pominjući svoju rodnu Derventu. Pritom nestrpljivo navodi gosta da im kaže nešto iz prve ruke.

– Od svega, taj gubitak je najžalosniji! Više se nije moglo kriti, Milošević je javno obznanio kako se s Tuđmanom "davno dogovorio" da Bosanska Posavina pripadne Republici Srpskoj. Daytonski sporazum, što je najvažnije, donio nam je mir, ali je legalizirao Republiku Srpsku. S druge strane, dobili smo oživotvorenu Federaciju i nepodijeljeno Sarajevo. Vodio sam ratni dnevnik – kaže profesor. – Moje dnevničke zabilješke o Daytonskom sporazumu preuzeli su na internetu u formi feljtona mnogi web-portali. Lako ćete ih pronaći. Zanimaće vas sigurno.

...

"15. studeni 1995. Christopher je do iza pola noći nekoliko puta obilazio Izetbegovića. Kada sam jutros otišao da provjerim da li je bilo nekog napretka, zatekao sam tamo Silajdžića i Šaćirbeja. Izetbegović mi je rekao da je sve zapelo na Posavini i da se moramo odlučiti. Moramo donijeti odluku da li prepuštamo Posavinu Srbima ili se vraćamo u Bosnu i nastavljamo rat.

Bez pomoći IFOR snaga, bez pomoći Amerike i, naravno, Tuđmana. To je dilema pred koju smo stavljeni. Amerikanci nas podržavaju u drugim stvarima, ali ne na pitanju Posavine. Tu su uz dogovor Tuđmana i Miloševića o zamjeni teritorija.

Nakon ovog razgovora otišao sam kod Zubaka i Prlića i rekao im pred kakvom se odlukom nalazimo. Izetbegović je, doduše, rekao da delegacija Bosne i Hercegovine treba biti jedinstvena oko ovog pitanja i da će oni (mislio je na sebe, Silajdžića i Šaćirbeja) ostati uz našu odluku, uključujući i Lazovića. Dakle, odgovornost se stavlja na nas trojicu.

Zubak mi je pokazao pismo koje je uputio Holbrookeu, koje je po sadržaju slično Izetbegovićevom pismu Christopheru, s tim što je izričit u tome da neće potpisati niti jedan dokument ukoliko ostane takvo rješenje za Posavinu. Također, pokazao mi je i pismo koje je dobio iz Mostara, gdje mu je data puna podrška oko ovog problema.

Poslije podne smo ponovo imali sastanak s Bildom i članovima Kontaktne skupine. Izetbegović im je izložio da nema napretka u odnosu na jučerašnje stanje. Prvi put od kada smo ovdje on je govorio i o neuspjesima ovih pregovora. Rekao im je da ne bi trebalo sve što je dogovoreno baciti niz vodu i proglasiti ovaj mirovni napor potpuno neuspjelim.

Ovdje su, ipak, oko nekih ranije neriješenih pitanja postignuti kompromisi i pozitivni rezultati koje bi trebalo sačuvati. U tom slučaju, ovaj proces bi trebalo, uz stalni prekid sukoba, nastaviti nakon izvjesnog vremena. Susret s Holbrookeom je odgađan nekoliko puta jer je on bio u stalnom razgovoru s Miloševićem. To je trajalo oko pet sati. Još ne znamo da li je nešto s njim dogovorio i da li je prihvatio naš stav oko mape.

Danas je trebalo potpisati, uz ceremoniju, i sporazum o suradnji Republike Hrvatske i Republike BiH i Federacije. Ceremonije nije bilo, sporazum je samo parafiran. Holbruk je protiv toga da se ovdje taj sporazum potpisuje jer može negativno uticati na tok pregovora i iritirati Srbe (?). Nijemci su imali svoj razlog: nisu htjeli doći na potpisivanje, niti učestvovati u tome, zbog toga što je Tuđman "unaprijedio" Tihomira Blaškića, zapovjednika HVO-a, nakon što je u Hagu protiv njega podignuta optužnica za ratne zločine.

Poslije podne i predvečer došlo je do zatišja, kao da su sve aktivnosti umirene. Nestalo je gužve u našem hodniku, koji je inače pun tjelohranitelja naših posjetilaca. U naše radne prostore ušao je neki mir, ljudi su sjedjeli i pili kavu bez uobičajene žurbe i gužve. Primijetio sam jedino eksperte za mape kako rade, s hrpom karata ispred sebe, kako na stolu, tako svuda po podu i na zidu (radili su detalje za Sarajevo, Goražde, Foču, Doboj, Bosanski Novi i još neke lokalitete).

Rekli su mi da su vidjeli mapu koju su donosili Amerikanci i da u njoj nema Posavine u Federaciji. Koridor se ostavlja na sadašnjim linijama razgraničenja, s uskim pojasom Orašja sa sjevera. Taj prostor je potpuno usamljen i oslonjen na Hrvatsku.

Iza Brčkog rijeka Sava pravi veliki meandar i teritorija Hrvatske se na tome mjestu uvlači u Bosnu. Taj prostor je velik upravo

onoliko koliko je područje Orašja uvučeno u Hrvatsku, također uz rijeku (čudna podudarnost u položaju i veličini područja). Kada se povuče prava u pravcu linije razgraničenja na Orašju kroz taj dio Hrvatske, od južnog dijela fronta do te zamišljene prave kroz Hrvatsku, širina je točno 20 kilometara (toliku širinu koridora traže Srbi).

Tuđman se večeras sa većinom svoga tima vratio u Hrvatsku. Još nemamo informacije što je Holbrooke dogovorio s Miloševićem.

Čuo sam, ali nisam provjerio, da je Zubak napisao ostavku na svoj položaj u Federaciji. To bi u ovoj situaciji bio loš razvoj događaja.

U toku dana poslao sam I. Lovrenoviću u Zagreb, zaštićenom vezom, informaciju o pritisku koji se na nas vrši. Zamolio sam ga da se to objavi na sve strane, da se nitko pri tome ne štedi, posebno da se objavi dogovor Tuđmana i Miloševića oko Posavine. Tražio sam da održe i sjednicu HNV-a i da oštro reagiraju na sve."

...

– Naš Doboj bio je pomenut nekoliko puta? – ljubopitljiv je Zvonko. – Ali nije, izgleda, bio presudan u odlukama kao Brčko.

– Unatoč geostrateške važnosti Doboj je u "namirivanju teritorija" ipak ostao u Republici Srpskoj. Znate, Amerikanci su imali taktiku "shuttle" diplomacije i pregovora. U početku smo učestvovali svi u punom sastavu kao delegacije, ali to zbog epske opširnosti pojedinaca nikuda nije vodilo, pa su nas onda razdvojili "po sobama". Holbrook je npr. od nas tražio da iznesemo svoje teritorijalne zahtjeve, pa bi onda, kao medijator, išao u drugu sobu da čuje srpsku stranu i "usaglašava dogovor". Pitao je Silajdžića

šta želimo dobiti što nije u našim rukama. Zubak i ja smo bili glasni: Traži Doboj! Traži Doboj!

Silajdžić je, međutim, rekao: Goražde!

Where is Gorazde? – pitao je Holbrook. Neko od naših eksperata mu je pokazao mjesto na karti i on je otišao da pregovara sa srpskom stranom. Tako smo dobili Goražde.

...

Potpisi u Dejtonu

"Posljednja četiri dana su tekla kao na filmskoj traci. Nakon onog zatišja od prije dva dana došlo je do erupcije. Sastanci su trajali neprestano, i to na dva kolosijeka, s Amerikancima i sa Kontaktnom skupinom. Naš ekspertni tim je bio zatrpan zadacima na izradi aneksa okvirnog sporazuma (ima ih 11), te izradom mape koja se mijenjala svaki sat. Naša delegacija je morala pratiti sve te promjene i o svim spornim pitanjima donositi odluke. Na spavanje se išlo oko četiri ujutro.

Ustavna pitanja su lakše usuglašavana nego teritorijalna. Od onog trenutka kada smo unutar naše delegacije formirali jedinstven stav o nadležnostima centralne vlade, sve je išlo lakše. Što se tiče Predsjedništva, duge rasprave su vođene oko sastava – da li tri, ili više članova. Demokratskija forma bi bila višečlano Predsjedništvo, ali je pobijedila koncepcija suženog Predsjedništva – tri člana, Musliman, Hrvat, Srbin.

Veliki problem su nam bili izbori. Unutar naše delegacije lako smo došli do stava o tome. Problem je bio sa srpskom stranom. Oni nisu pristajali na direktne izbore ni za Predsjedništvo, ni za Skupštinu. Htjeli su da se i zastupnici i članovi Predsjedništva delegiraju iz entiteta. Bili smo čvrsti u svom stavu, nismo popustili

na pritiske i uz pomoć medijatora dobili smo direktne izbore. Nažalost, nismo uspjeli sa idejom izbora na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine, već dva entiteta predstavljaju dvije izborne jedinice. To umanjuje demokratičnost izbora.

Glavni problem u ovim posljednjim danima i satima predstavljala je mapa. Trebalo je riješiti nekoliko veoma spornih točaka: Sarajevo, Goražde, koridor i Brčko, zatim Posavinu.

Što se tiče Sarajeva, interesantno je da je Milošević, nakon dogovorenog i gotovog projekta distrikta, odustao od svega i grad prepustio Federaciji. Dugo smo o tome raspravljali i pokušavali naći krajnju namjeru tog čina. Na kraju, jedini pravi razlog toga mogla bi biti ideja konačne podjele. Ukoliko Srbi ne žele participirati u gradskoj vlasti paritetno sa ostalima, i ne žele da grad bude zasebna cjelina, to jest treći entitet u državi, pod kontrolom zajedničke, centralne vlasti, onda se to može tumačiti samo njihovom riješenošću na konačnu podjelu. Oni su uzeli za sebe Lukavicu i Pale, procijenili su da to mogu odvojiti i time se zadovoljili. Nema drugog racionalnog opravdanja. – Doduše, oni su bili izloženi velikom pritisku medijatora da grad ne može biti podijeljen, da mora biti jedinstven i otvoren. U Daytonu se pričalo, i to u onom satu potpisivanja sporazuma, da su paljanski Srbi vidjeli rješenje za Sarajevo sat pred potpis, te da se u tom trenutku Koljević onesvijestio.

Najveći problem u pregovorima predstavljala je Posavina, koridor i Brčko. Posavinu nam je iz ruku izbio dogovor Tuđmana i Miloševića, iako smo je imali u Federaciji prema planu Kontaktne skupine. Amerikanci su nas stalno pritiskali tom Tuđmanovom i Miloševićevom pogodbom. Da ne bismo bili krivci za prekid konferencije i nastavak rata, odredili smo drugu taktiku: tražili smo promjenu kvantitativnog odnosa 51 : 49, za račun izgublje-

nog kvaliteta u Posavini, te Brčko i postojeće vojne linije na koridoru. Napravili smo novu kartu na kojoj je bila sva novoosvojena teritorija, od Sanskog Mosta, preko Ključa, Mrkonjića do Jajca, odnosno Bočca. Također, unutar granice Federacije bio je cijeli Ozren i željeznički čvor u Doboju. Kvantitativni odnos bio je negdje 55 : 45 procenata u korist Federacije. Računali smo da Milošević sigurno to ne može prihvatiti. Mi smo vršili pritisak na medijatore da prihvate naše rješenje i predloženu kompenzaciju za izgubljene 'federalne teritorije'.

Naša procjena je bila dobra. Milošević je to odbio, medijatori su bili na našoj strani i konferencija je prvi put ozbiljno dovedena u pitanje. Došlo je do velikog komešanja, ubrzanih i iscrpljujućih sastanaka. Christopher i Holbrooke, te njihovi vojni eksperti koji su radili na mapi stalno su jurili od nas ka Miloševiću, i obratno. S naše strane je napravljen samo mali ustupak. Pošto smo dali do znanja da nigdje ni pedlja nećemo dati teritorije koja je pod našom vojnom kontrolom, jedino pomjeranje je moguće na Ozrenu, na onom dijelu koji vojno ne držimo. Pošto je to veoma mali dio, oko 0,4 posto, to neće bitno promijeniti stanje. Milošević je inzistirao na omjeru 51 prema 49 posto i tako su pregovori došli u ćorsokak. Tada se ponovo pojavljuje Tuđman, nudi teritorije zapadne Bosne koje drže hrvatske snage, područje Šipova i Mrkonjića, te tako približava procenat. Poslije toga odluka o konferenciji i njenoj sudbini se ponovo vraća nama, jer se na nas vrši pritisak da pronađemo još jedan procenat teritorije i dođemo do 51 : 49 posto.

To su i najteži trenuci za nas u cijelim pregovorima. Sav američki i europski pritisak se sručio na nas. U tu kampanju se uključuje i predsjednik Klinton. Ispada da naša delegacija drži ključeve uspjeha cijele konferencije i sva odgovornost za njen rezultat

pada na nas. Vjerujem da je to najteža noć bila za ministra Šaćirbeja, jer su preko njega vršili pritisak na nas. Ponovo smo morali popuštati. Tako smo izgubili iz Federacije željeznički čvor u Doboju i dio Ozrena, te neke dijelove Bjelašnice I Treskavice.

Pošto smo bili nezadovoljni, ponovo smo odredili kritičku točku na kojoj odgovornost za neuspjeh prebacujemo na Miloševića – to je koridor kroz Posavinu I Brčko.

Milošević je tražio proširenje koridora na 20 kilometara, što znači da bi se Armija BiH i HVO morali povući južno od sadašnjih crta obrane oko 15 kilometara. Također, tražio je da cijelo Brčko uđe u "Republiku Srpsku". Naš stav je bio da ostanu sadašnje crte obrane i da preko Brčkog Federacija ima izlaz na Savu, konkretno preko postojeće riječne luke.

Na ovom pitanju pregovori su potpuno paralizirani. Amerikanci su vršili pritisak, jer su bili planirali najkasnije u nedjelju sve završiti. Međutim, osvanuo je ponedjeljak, 20. studenog, pregovori tapkaju na mjestu. Christoper svoj boravak u Daytonu produžuje za još jedan dan. Napretka u pregovorima nema. Situacija je bila veoma napeta. Na koridoru i Brčkom odlučili smo istrajati do kraja, usprkos pritiscima. Medijatorima su ciljevi konferencije curili kroz prste. Bili su veoma nervozni i ljuti. Holbrooke je došao kod nas na posljednji razgovor, kako je rekao. U njegovim riječima bila je pomiješana gorčina, patetika i srdžba. Govorio je o tome da se posljednji put vidimo, da mu je žao kako se sve završilo, da se više nikada ovim neće baviti, čak je spominjao i neke svoje osobne i obiteljske probleme u vezi s njegovom funkcijom u ovim pregovorima. Naravno, dao nam je do znanja da njegova vlada neće više biti aktivna u rješavanju konflikata u Bosni i Hercegovini, da će nas mnogi ostaviti i da ćemo biti prepušteni sami sebi. Na kraju se sa svima nama pojedinačno pozdravio, kao da se

vidimo posljednji put, i žurno, uspravno, dugim korakom otišao hodnikom i izašao iz naše zgrade.

Te noći se, međutim, desio obrat. Christopher je pokušao još jednom intervenirati kod Izetbegovića da prihvati proširenje koridora. Ovaj je to odlučno odbio. Oko jedan sat poslije ponoći pozvao nas je Izetbegović kod sebe. Nije bilo Zubaka, koji je već spavao, i Prlića, koji nije bio u sobi. Pokazao nam je izjavu koju je poslao Christopher, koju bi trebali potpisati Izetbegović, Tuđman i Milošević, i podijeliti je sutra novinarima u deset sati. Izjava je sadržavala objavu neuspjeha konferencije, bila je kratka i štura. Nabrojani su neki rezultati koji su ipak postignuti, ali bez definitivnog rješenja i rezultata.

Poslije toga smo s olakšanjem otišli na spavanje, jer je konačno ovo mučenje završeno. Sutra se putuje u 12 sati. Što se sve zbivalo u toku noći i ne znam u detalje. CNN je objavio raspad konferencije i emitirao tu vijest cijelu noć u intervalima.

Kada sam ujutro ustao, oko 9:30 u hodniku sam vidio ljude iz američke sigurnosne službe. Znao sam po tome da je Christopher kod Izetbegovića. Ubrzo je izašao. Uletio sam kod Izetbegovića i pitao ga što sada hoće. On mi je odgovorio da je sporazum prihvaćen. Bio sam šokiran tim obratom. Neki naši eksperti čestitali su u hodniku jedan drugom, neki su se ljubili. Razumljivo, njih je ovo ponajviše iscrpljivalo, oni su veliki posao skinuli s vrata. Nisam mogao ništa reći. Ništa nisam osjećao, kao da se ovo nekom drugom zbiva.

Kako se došlo do ovakvog završetka? Pošto se konferencija raspala na koridoru i Brčkom jer je Milošević bio uporan u zahtjevu za proširenjem, a mi to uporno odbijali, s kompromisom je, kažu, došao Granić. On je predložio arbitražu za taj problem međunarodne komisije. Milošević je i to odbijao sve do jutra, a onda

popustio. Tako je spašena konferencija, i tako smo dobili Daytonski sporazum."

...

– Profesore, evo kavice! Nadam se da ću kod vas položiti ispit! – sa širokim osmijehom Munevera unosi tacnu sa džezvom i fildžanima. – Otkako smo mi Bosanci stigli u Njemačku, sad je ovdje lako pronaći i šećer u kocki.

– Znate li kako su naši stari ocjenjivali da li je kava dobra prije no što je srknu? – ispituje ih profesor Ivo. – Stavili bi kašičicu, evo ovako, okrenutu naopako, na kavu u džezvi. Ako propadne, upozoravalo ih je na tanku kavu, a, po pravilu, sa pravom gustoćom kave kašičica uvijek mora ostati na površini.

– Sad ću ja svima nama naliti u fildžane! – najavljuje domaćica. – Nema probe dok se ne proba!

Prostorija je zamirisala, nadražila nosnice. Umaču u kavu kocku šećera, sve troje je nagrizu malo i prinose fildžan ustima:

– Dobra je! Prava naša, bosanska!

(Prof. dr Ivo Komšić bio je član ratnog Predsjedništva BiH u periodu od 20. oktobra 1993. do 5. oktobra 1996. Učesnik je svih mirovnih pregovora i konferencija do okončanja rata u Bosni i Hercegovini. Autor je knjige "Preživljena zemlja – Tko je kada i gdje dijelio BiH" iz koje su, zbog važnosti svjedočenja, u ovoj dokumentarnoj prozi preuzeta dva posljednja poglavlja.)

Vozačka

Kad je Robi polagao vozački ispit u Njemačkoj, ispitivač ga oborio dvaput. Pravdao se da je Švabo šupak koji nema pojma o vožnji; on vozi još od gimnazijskih dana (tada nikoga nije htio primiti u "ladu" jer će mu teret školskih drugova povećati potrošnju goriva!?), ali kasnije je u priči otkrio što mu je "Fahrprüfungsprüfer" okačio kao fatalnu grešku koju jedan vozač koji posjeduje pravi njemački "Führerschein und Fahrerlaubnis" ne smije napraviti.

– Nisam htio da se proseravam! Mogao sam raspaliti po gasu, ali velim sebi, uživaj u vožnji, nek glavonja vidi da mi "ausländeri" ne cvikamo na svaki njihov mig. Hajd' lijevo, hajd' desno, izveo me iz grada na autobahn prema Stuttgartu. On ćuti, vozimo se tako u tišini sve do nekog odmarališta. Kaže, skrenite sad desno! Parkirajte se! Ugasite motor! Odradim sve za peticu, vozim već 20 godina, imam vozačku iz Juge, položio od prve kod Šaćira u Udruženju vozača.

– Her Robi – ispali me suvim glasom – ako mislite na autobahnu da vozite 80 na sat, nećete moći dobiti dozvolu! Niste položili! Sie haben die Prüfung nicht bestanden!

– Jebi ga, prvi put podbacio – drugi put prebacio! Drugi put je bilo prekoračenje brzine. Navukao me kod neke škole, vidio sam ograničenje 30, možda sam samo zeru bio preko, ali bio je rigoro-

zan. Oni te, znaš, mogu oboriti kad god hoće, a nas Jugoviće ne mogu smisliti očima!

Tako se, eto, vadio Her Robi koji danas vozi "mercedesa". A onda kad je tek bio došao u München, bio je sretan kad je nakon nekoliko mjeseci od svoje "bezahltes Gehalt" kupio nekog starog golfa. Devedeset druge u pokrajini Bayern mogla se jedno vrijeme bez problema zamijeniti Yu-vozačka za Führerschein, redom po abecedi, ali Bavarci su odjednom bili promijenili propis i ko nije uspio dočekati da zamjena dođe do njegovog slova, morao je, kao Rudi, ponovo polagati vozački. Ostalo je nejasno zbog čega su donijeli takvu odluku, ali najvjerovatniji razlog bila je poplava falsifikovanih dokumenata. Na "tržištu" se čak bilo pojavilo pet hiljada hrvatskih putovnica iz Herceg-Mostara. Dok su mali Hrvati iz Bosne, koje će predsjednik u "nadahnutoj" alegoriji nazvati "stokom sitnog zuba", ganjali papire i čekali da redovnim putem ostvare pravo na domovnice i putovnice, njemački velikosrbi su za deset hiljada maraka preko noći "postajali Hrvati" koji lakše prelaze evropske granice. Tamna strana rata razvila je kriminogene poslove, a od rata i beskrupoloznih profitera pošteni ljudi pokušavali su pobjeći što dalje.

Mihnet je pobjegao daleko – dalje nije moglo! Stigao je do krajnje obale, do Pacifika. Uhapsili su ga odmah na početku rata, preturio je preko glave dva-tri logora. Uz pomoć neke crkvene humanitarne organizacije dospio je do Canade. Dočekali su ga dobri ljudi koji su se trudili da ublaže njegove ratne traume. Pronašli su mu stan i posao u firmi kod Georga, jednog od njih. Dva-tri mjeseca svako jutro dolazio je dobri čovjek George iz drugog dijela grada, vozio ga do posla i vraćao natrag do stana. Veliki je

grad, velike su gužve, dojadilo mu, gubi puno vremena zbog našeg Mihneta. Požalio se u crkvi:

– Ne mogu više! Ovako ne ide! Trebamo Mitchu (tako su ga prozvali) kupiti auto! Dajte da sakupimo pare.

Rečeno – učinjeno! Nakon nedjeljnog bogosluženja dobrovoljnim prilozima prikupljeno je tri hiljade dolara. Prije 30 godina bile su to dobre pare, kod dilera se mogao odabrati pristojan, noviji auto. Kupili su i dovezli Mitchu ispred ulaza tri godine starog "forda".

– Hajdemo da se provozamo u našem autu! – rekao je ženi i petogodišnjoj kćerki. Izašli su iz stana i sjeli u limuzinu.

– Prvo moramo vezati pojas! – komandovao je. – Vežite se! Krećemo!

"Rrrrrr. Rrrrrr. Rrrm!"

Auto je stajao u mjestu: Mihnet nema vozačku! Nije stigao prije rata položiti ispit. Zvuk dolazi iz njihovih grla. Njih troje oponašaju automobil.

"Rrrrrr. Rrrrrr. Rrrrrr!"

– Pred nama je lijeva krivina. Nagnite se ulijevo!

Mitch je za volanom, mota ulijevo, a supruga i petogodišnja kćerka prate zamišljenu krivinu puta svojim povijenim tijelima.

" Rrrrrr. Rrrrrr. Rrrrr!"

– Pazi! Djeca na putu! Koči!

– Skviiik!

– Dobro je, idemo pažljivo dalje! Ulazimo u desnu krivinu! Svi udesno!

"Rrrrrr. Rrrrrr!"

– A sad pravac, puni gas! Rrrr. Rrrr. Rrrrm!

Trepere im usne od rrr-onomatopeje! Voze se u njihovom autu njih troje, sretni i veseli. Pobjegli su daleko od rata. Nema više logora i batinanja, nema više fijuka granata, nema više straha; pred njima je samo lijep život, ljepši od onog kakvog su sanjali.

– Evo nas! Stigli smo pred našu zgradu! – objavljuje nakon pola sata kraj vožnje budući vozač kanadske klase 5.

– Sutra ćemo se provozati ponovo!

Izlaze iz "forda" radosni. Pred ulazom okrenu se još jednom, s osmijehom pogledaju auto i zagrljeni ulaze u stan.

Rodoljube, štedi municiju! Udri kundakom!

Imali su godišnjicu mature. Bilo ih je pedesetak iz raznih zemalja, evropskih i prekookeanskih. Okupili su se u rodnom gradu nakon mnogo godina. Na tradicionalnoj prozivci u školskim klupama morali su se iznova predstavljati. Proteklo je puno vremena, promijenili su se, jedino su im osmijesi ostali isti. Ostarili su, ali im u očima još iskri mladost, premda, kako je školski drug iz razreda iskreno priznao, njegove oči nisu prepoznale djevojku koju je prvi put poljubio.

Gaudeamus igitur juvenes dum sumus... Uz himnu školaraca zamišljali su se u onom dobu kad su je poletnije pjevali i kad poruka stiha nije bila toliko izvjesna koliko je sad na 50. godišnjicu mature: *Radujmo se dok smo mladi, poslije radosne mladosti, poslije teške starosti, stići će nas jadi...*

Zabava, ples i pjesma potrajali su dugo u noć, sve dok osoblje nije objavilo fajront. Nema više pića! Razlaz! Ljube se i grle. U foajeu hotela ostaju samo Omica, Prale i Tarzo.

– Momak – oslovljava Omica konobara – daj nam donesi tri čaše i flašu vina.

– Gospodine, zaključali smo kasu, ne služimo više! – pravda se ovaj.

Ne možeš se ti, momče, tako lako izvući! Ne znaš ti Omicu! Kad on nešto naumi, ne zaustavlja se pred preprekom.

– Znam ja da je kasa zaključana, ali može se i otključati! Nije to neki veliki problem. A neće, vala, ni tebi biti džabe! – ubjedljiv je i riječima i pogledom. – I daj, molim te, nareži nam malo meze!

Dok su trepnuli okom, stiže oval i orošena flaša bijelog. Kao da im nije bilo malo druženja, nastavili su s pričom i uspomenama na školske dane. Noćni razgovori, kad grad spava, ne opterećuju viškom riječi i opštim mjestima. Proklijava iz njih duhovitost i smijeh, slike mladosti koja je uvijek lijepa. Prisjećajući se anegdota i školskih dogodovština sa časova sh. jezika, istorije, biologije, fizike dogurali su i do nastave opštenarodne obrane, jednog besmislenog, ali u ono vrijeme važnog školskog predmeta. Zvali su ga ONO. Uglavnom, morali su bubati o "doktrini" opštenarodne odbrane i društvene samozaštite, a najživotniji dio bila su predavanja profesora Pere o zbrinjavanju ranjenika, gas-maskama i oružju, bacanju bombi... Čak su išli i na streljanu na Putnikovo brdo i pucali iz puške, one stare tandžare M-48, jer je teoriju trebalo pretočiti u praksu. Udžbenik je odisao suhoparnom vojničkom leksikom, pa je predavač, inače tih i dobroćudan čovjek, u lekciju unosio dinamiku svojim povišenim glasom: "Bombaaaa... eksplozivna naprava koja svojim dejstvom izaziva uništenje objekata i živih bića unutar prečnika!... Omiću, ne zijevaj na času! Ne spavaj! Ovo je važna nastavna jedinica! Bombaaa... baca se iz zaklona i ima radijus ubojnog dejstva..."

– Sjećate li se kad je profesor Pero prekinuo nastavu i iskočio kroz prozor?

Nasmijala su se sva trojica. Eh, kako se toga ne bi sjetili! Bili su sudionici i glavni akteri! Pred očima im je iskrslo proljeće posljednje školske godine. Događaj zaslužuje da se ispriča potanko, u detalje. Bilo je to ovako:

Maj je ozelenio školski park. U drugom razredu su ga pošumljavali četinarima, sad u četvrtom mladice su premašile njihovu

visinu. Četvrti d je imao pauzu. Rekli su im da budu tihi, jer razredi do njih imaju nastavu. Izašli su vani u park. Stručak i Tarzo su legli na travu. Proljetno sunce probudilo je i olistalo žbun pred njima i hormone u njima. Izležavanje je u neka doba postalo dosadno, nedostajala je avantura i razonoda koja se ukazala u liku profesora Pere, čiji je glas dopirao kroz otvoreni prozor. Opštenarodna odbrana ne zvuči ozbiljno iz sunčane proljetne dokolice. Ohrabrili su se skriveni iza žbuna i otpočeli su prozivkom.

– Rodoljube! O, rodoljube!

Profesor Pero ih nije čuo, ili se pretvarao da ne čuje, nije se dao omesti dobacivanjem, pa su dvojica klipana pojačali tonalitet:

– Rodoljube! O, rodoljube! Štedi municiju, udri kundakom!

Profesor je prekinuo predavanje i nagnuo se kroz prozor. Na nesreću, Omica je u tom trenu prolazio putem ka poligonu sa košarkaškim i asfaltiranim igralištem za mali nogomet, koji će kasnije prerasti u rukometni stadion na kome se održavao čuveni Međunarodni rukometni TV turnir šampiona.

– Omiću, idi vidi ko se to tamo krije! – naredio je.

Omica je prišao raslinju i, vidjevši u tom zelenom zaklonu svoje školske drugove, kao iz topa objavio:

– Profesore, nisu naši! To su neki iz Ekonomske!

– Omiću, idi i dovedi mi direktora Ekonomske škole.

Omica se izgubio iz vidokruga, znali su da neće pronaći direktora. U međuvremenu, vidjevši iz njihovog razreda da se situacija u parku zakuhava, Prale je strgnuo zelenu zavjesu i dao je nekim klincima da je odnesu do Stručka i Tarze. Kontao je, pokriće se i pobjeći iz grdne nevolje. Profesor je, međutim, "pročitao" tu namjeru, zagalamio je na preplašenu djecu i plan spasa je propao.

Kako sad pobjeći? Pero ne misli nastaviti predavanje, uporno stoji kraj prozora. Nadajući se da će zvono objave kraja nastave razriješiti situaciju "zatočenika", Prale je odjurio do zbornice. Stroga podvornica Cvijeta, zadužena za čistoću i zvonjenje, nije bila na vidiku, pritisnuo je taster školskog zvona. Zaškripale su stolice, škola se uskomešala. Šta se dešava? Zvono se oglašava 20 minuta prije redovnog završetka nastave!?

Ona dvojica iza žbuna nakratko su se ponadala i obradovala, ali "opštenarodna odbrana" se nije predavala. Profesor Pero, daleko od atletskog izgleda, korpulentan i punačak, bio je za svoje godine neustrašiv pred zahtjevnom visinom – iskočio je kroz prozor! Ona dvojica su se ukočila u strahu.

– Momci, idemo sad zajedno do direktora!

Tražio je da budu ekspresno izbačeni iz škole. Direktor gimnazije, profesor Fudo, staložen i razložan, nikad nije donosio prenagle odluke, a pogotovo ne mjesec do kraja školske godine. Predavao je fiziku i bio poznat po svojoj maksimi: "Red, rad, disciplina!" A jednom ih je poučio da u nervozi, pred srdžbom, treba odbrojati do deset. Sad je želio pronaći pomirljivije rješenje, u krajnjem – opomenu pred isključenje, ali prvo se mora sprovesti istraga. Zašto su dobra djeca to učinila? A oni, čim su osjetili ton razgovora, s pika su prihvatili pokajanje i pravdanje iz bogate riznice đačke "vadione". Tarzo je ponio teret krivnje, ali vadi se, nije on to htio iz obijesti, već su, izmišljao je filmskom brzinom, pukli u njemu porodični razlozi: roditelji pred razvodom, drama u kući, kraj školske godine, polaganje mature, stres u školi...

– Ja bih, profesore – odvažio se u izmišljenoj priči – otišao nekud na dva-tri dana, dok se ova situacija ne smiri, ako mogu dobiti odsustvo s nastave.

– A kud bi otišao? – pita strogi Fudo.

– Otišao bih u Mostar! Tamo je odselio moj školski drug Željko, biću kod njega. Kad vidim Stari most i Neretvu, svi problemi nestanu!

– Dobro, možeš ići! Dobićeš opravdane časove! – zaključuje razgovor dobri profa, ustaje i iz džepa vadi novčanik.

– Uzmi, trebaće ti!

Učeniku su udarile suze na oči. Zamagljenog pogleda i uzdrhtalog srca izjurio je iz direktorove kancelarije. Nije slagao, otišao je u Mostar kod školskog druga. (Željko se kasnije preselio u Đakovo. Posjetio ga je i tamo. U đakovačkoj ergeli zajedno su se divili bijelim lipicancima. Poslije rata Željko Malević, Crnogorac porijeklom, bio je zastupnik u Saboru Hrvatske. Preminuo je mlad, iznenada, u 52. godini. Ova priča je njemu u pomen.)

Školski nestašluk imao je neslavan epilog. Tarzo nije znao (ali, kuku lele, saznaće!) da su profesor Pero i njegov otac Jozo školski drugovi. Sreli su se u gradu, otišli na kafu i profesor ga drugarski pitao o životnim problemima, rastavi braka. Otac se našao u čudu:

– Kakav razvod!?

– Tvoj sin zbog toga ima probleme u školi!

– Moj sin će tek imati probleme kad dođem kući!

Maturant je dobio jedinicu iz vladanja, i kod kuće, a i u školi. Prva je ostala nikad prežaljena, a druga je popravljena na sastanku razrednog vijeća kad se odlučivalo o zaključnim ocjenama. Sa jedinicom iz vladanja ne bi mogli upisati fakultet. Znao je to njihov razrednik, profesor Šane. Bio je uvjerljiv:

– Za ovu dvojicu iz mog razreda smo se dogovorili. Popravićemo ocjenu: vladanje dobar (3)!

Profesori su se zgledali. Nije im bilo jasno ko se to s kim dogovarao, ali, ako je tako dogovoreno, podigli su ruku.

* * *

Unuka je završila prvi razred sa odličnim uspjehom, pita djeda na engleskom kakav je on bio učenik.

– Grandpa, were you a good student at school?

Iz kuhinje dopire bakin glas:

– Kaži djetetu, ako smiješ!

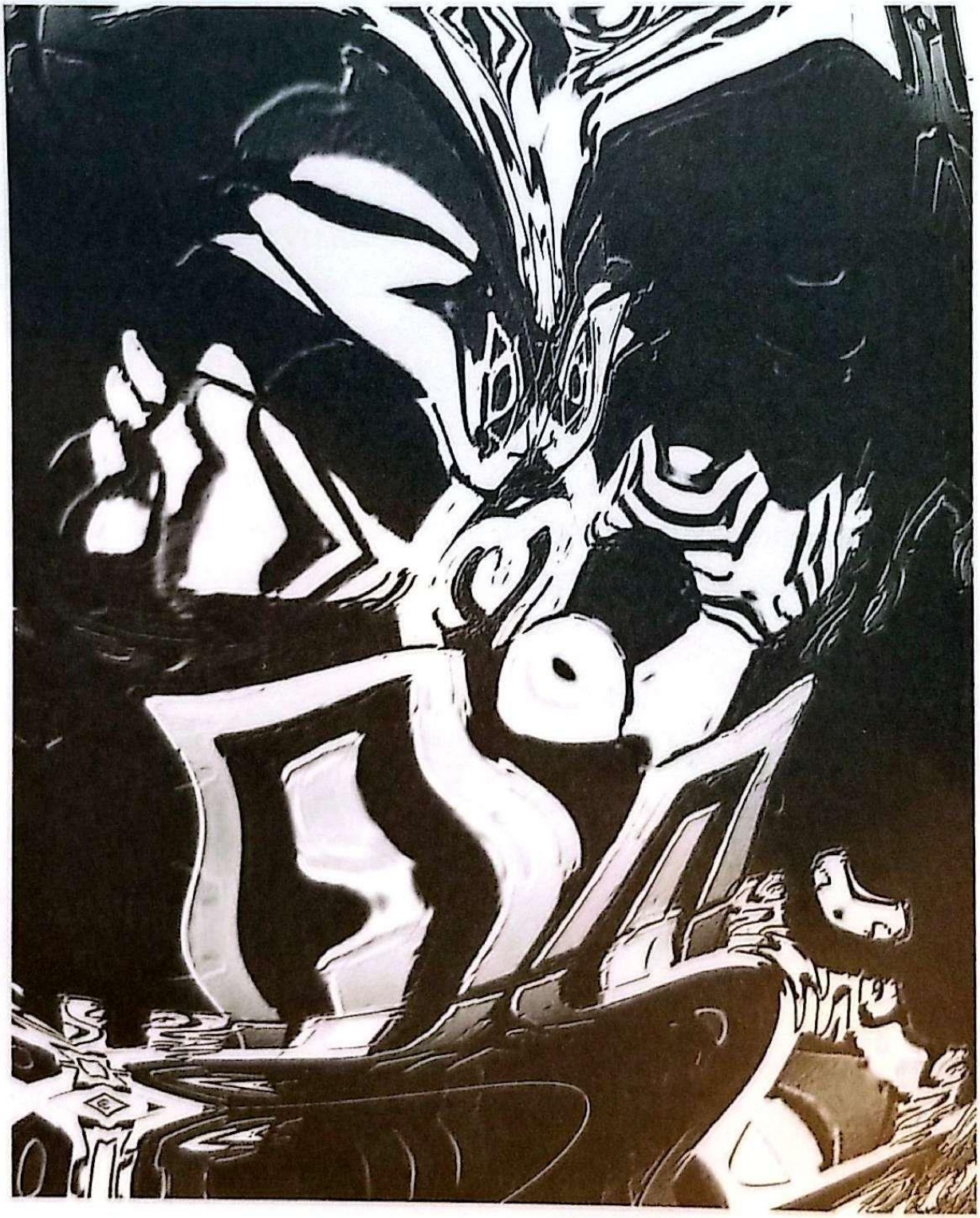

Lipa je sveto drvo

Miralem, školski drug, prijatelj i vjesnik iz zavičaja, redovito zove u daljinu. Češće javlja tužne, negoli radosne: umro je onaj, ma znaš ga sigurno, bio sam na dženazi, ili: razboljela nam se drugarica teško, doktori digli ruke, svi kažu – daj bože. Obradujem se kad mu u glasu osjetim dragost: omacila se Micka, donijela na svijet petoro šarenih mačića. Ili: pokrećemo ovdje festival dokumentarnog filma. O čemu? O svemu! Kultura sjećanja! Pozvao ljetos samo da mi kaže – zamirisala lipa! Oćutasmo za trenutak. Višak riječi odagnao bi miris. Za nas dvojicu, sličnih po vokaciji, značajan je to događaj. Lipa prvo procvjeta u Bosni, pa tek se potom zakasnjela vegetacija probudi, uhvati korak i donese žuti cvat do mene i do sjevernijih paralela. Miris lipe probudi uspomene i nešto iskonsko, lijepo i snažno u čovjeku, što moždane vijuge kriju, ali genetikom prenose u amanet. U staroslovenskoj mitologiji lipa je sveto drvo. Sadili su je kraj crkava, ili u blizini kuće kad se rodi prvo dijete. Ispod lipe održavani su seoski zborovi i važna vijećanja. U vrijeme nepogode sakrili bi se pod velikom krošnjom, vjerujući da grom neće u lipu. U svim slavenskim jezicima cijenjeno drvo ima istu etimologiju ili sličan korijen riječi, a nekim narodima određuje i vrijeme kalendara. Po njoj Hrvatima na jugu označuje šesti mjesec – lipanj, dok su sjevernije, zbog okasnjele cvatnje, Poljaci, Bjelorusi i Ukrajinci u slavu lipe darovali ime sedmom mjesecu: lipiec, lipien, lypen.

Unuk zasigurno ništa nije znao o mitovima i sakralnom statusu lipe. Htio je zaraditi pare i kupiti sebi loptu, brao je lipov cvat i nosio ga na prodaju u otkupnu stanicu u Potkamenu, preko mosta na rijeci Bosni. Odrasla mlađarija je u jednu malu baraku, nedaleko od željezničke stanice, donosila po nekoliko velikih jutanih vreća osušenog cvata, a njegova je bila mala, od bijelog platna, u kojoj su ukućani nekad u "Zemi" kupili pšenično brašno. Radnik u plavom mantilu gurnuo bi ruku u vreću, prekontrolirao sadržaj i suvoću. Onima koji su htjeli podvaliti s vlažnim cvatom nije htio preuzeti otkup, a "ispravne" bi stavljao na vagu, dodavao na tas crni, željezni uteg i male mesingane givikte, sve dok se dva metalna jezička ne poravnaju, i objavljivao naglas težinu otkupa. Zarada nije bila koliko je mališan očekivao. Brao je lipu nekoliko dana, onoliko koliko je mogao dohvatiti sa zemlje, sušio je prostrtu na čaršavu u sjeni djedove kuće. Naveče je cvat unosio u magazu da preko noći ne ovlaži. Razočarenje je bilo veliko. Isplatili su mu tek četiri aluminijska petoparca, lagana u džepu poput njegove osušene lipe u platnenoj vreći. Ovog ljeta izgleda neće moći kupiti šarenu plastičnu loptu u samoposluzi kod "Bosanke" na Usori.

– Mišo, što si tužan? Ko te tuk'o? – pitao je djed Mijat snuždenog unuka.

– Niko me nije dir'o! Nisam nabr'o puno lipe – nema lopte!

Djed je ustao i ispod klupe na verandi dohvatio sjekiru.

– Hajd' sa mnom! Nabraćeš ti tri vreće lipe!

Na Gričiću, brežuljku nedaleko od kuće, na kamenitoj kosini dizalo se u nebo desetak vitkih, samoniklih stabala. Njihov cvat dječak nije mogao dohvatiti. Djed je pogledao u visinu, odabrao jednu razgranatu, najviše ocvalu. Zamahnuo je sjekirom. U dječaku su se pomiješala osjećanja tuge i radosti, žala zbog nasječe-

nog stabla i bjeline iverja koje je pod oštricom sječiva letjelo naokolo, grižnje koja je pomutila vedrinu zamišljene slike njegovih punih vreća u otkupnoj stanici.

– Djede, meni je žao!

– Mišo moj! I meni je žao, ali neću da mi unuk bude tužan! Hajde, razvedri se! Sad ćemo zajedno obrati cvat...Narašće lipa opet, brže od tebe...

Djeda odavno nema. Rat je raselio ljude, sve je utihnulo. U nekad mnogoljudnom selu ne čuje se graja djece, škola je zatvorena. Kad jednom godišnje posjeti djedovinu, unuk krišom pogleda i provjeri rastu li još na Gričiću lipe. Kosa mu je pobijeljela, i on je odavno postao djed, zaboravio je gdje je i kad, na kojoj ledini, probušio loptu, ali svake godine u lipnju, daleko od rodnog mjesta, omamljujući miris vraća ga u djetinjstvo, u doba kad je djedova ljubav bila svetija od svetosti lipe.

"Mitch love soccer!"

Nekim poslom zadesio sam se kod njegove kuće u majici na kojoj je krupnim slovima pisalo: "DOBOJ". Umjesto prvog "O" ugnijezdilo se crveno srce, nema dvojbe, iz daljine se prepoznaje Dobojlija.

– E, moj prijatelju! Ja sam u tvom Doboju proveo cijelu 92. godinu! – uzdahnuo je Mitch, ugledavši me "obučenog u ljubav". – Tvoj Maglajlija u ono vrijeme nije imao pogodno ime! Uhapsili su me ni krivog ni dužnog, u civilu, i strpali u dobojski zatvor. Tukli su me podlo i krvnički, prebacivali s jednog mjesta u drugo: iz "Spreče" u logor na Usori, onda kod Perče, pa u logor u Barama. Jedva sam živu glavu izvukao; spasilo me čudo onda kad su pokupili logoraše u živi štit. Bio sam na korak od njihovog odbrojavanja. Naoružani vojnici su ušli u zgradu, tražili su 50 dobrovoljaca, niko se nije javio, a onda su oni brojali i istjerivali zatvorenike van – u smrt...

Mitch, zovu ga tako "po kanadski", ostavio je svoje pravo ime u Bosni. Dospio je do Vancouvera uz pomoć i sponzorstvo neke crkvene humanitarne organizacije. U danima privikavanja na novu zemlju Kanađani su im stalno bili pri ruci. Priučili su ga molerskom zanatu, našli posao, stan za familiju. Prva plata još nije bila legla, a njemu se raspale patike u kojima je izašao iz rata. Bilo ga stid pitati svoje susretljive sponzore da mu kupe nove, pa je, znajući da udovoljavaju njihovim željama, pokušao izokola:

– Mitch love soccer! – rekao je jednom od njih, i šaretom, i rukama i nogama objašnjavajući da nema patike.

Narednog dana kad je došao s posla, umoran onako kako samo može biti umoran neko ko osam sati farba tuđe stanove i kuće, mislio je prileći malo, ali ne dade mu glasno dozivanje ispod balkona. Ustane, pogleda i – ostane u čudu!

Njegovi sponzori, njih pet-šest, zovu ga i veselo mašu. U rukama drže fudbalku i nove kopačke.

– Hallo, Mitch! You love soccer! Come down, buddy!

– Jebeš ga! Kontam, šta ću sad? Jedva stojim na nogama, cijeli dan sam krečio, a moji Kanađani su došli da mi pričine radost i zadovoljstvo. Tako sam umjesto patika dobio za dva broja veće kopačke!

– Jesu li ikad otkrili tvoju tajnu? – pitam.

– Jesu, jarane, odmah narednog dana. Adidaskama bio otpao đon, nisam mogao bos na posao, obujem kopačke. Kad su me vidjeli kako farbam i nabadam po podu u kopačkama s kramponima, sve im je bilo jasno! Istog dana kupili su mi nove patike!

Proteklo je od tada 30 godina. Mitch je u novim patikama stao na svoje noge. Stekao je sve: veliku kuću i okućnicu, pick-up truck, zeleno dvorište i dvorišnu zgradu u kojoj pravi višnjevaču i vino, peče viljamovku i suši meso. Kod njega je uvijek veselo. Tako i sad, pijemo pivo, razgovaramo, slušamo našu muziku.

– Smeta li tvojim komšijama ova naša galama? – pitam velikodušnog domaćina.

– Imam divne komšije! Ne žale se, tolerišu i mene i moje prijatelje – smije se Mitch. – Kad god imam štogod, odnesem im na vrata. Podijelimo ribu, rakiju, suhovinu. Jednom je samo, tek kad sam bio doselio, neko od njih pomenuo drugom komšiji kako je

kod mene uvijek "busy", a ovaj mu je odgovorio: "Mitch je bio u logoru, izašao iz rata živ, pusti čovjeka nek se raduje životu!"

Djevojčica

Dragana je provela tri godine u ratu, sve dok roditelji nisu uspjeli pobjeći iz okupiranoga grada. U njenoj školi, koja je u trenutku raspada zemlje nosila ime "Narodni heroji", bilo je hladno. Gradsko centralno grijanje odavno se ugasilo, djeca su u školskoj torbi nosila od kuće po jednu cjepanicu da zagriju zadimljenu učionicu. Djevojčica je rasla uz svakodnevnu pucnjavu. Nastava je povremeno prekidana kad su eksplozije granata bile učestale, a ti prekidi znali su nekad potrajati danima. Tad se igrala, čitala i učila sama u njihovom stanu, na podu, u sobi zaklonjenoj od direktnog udara, ali pratilo ju je majčino upozorenje: "Ne prilazi prozoru!".

U trećem razredu, prije zimskog polugodišta, roditeljima je odobrena viza za useljenje u Kanadu. Bio je decembar, hladan i kišovit, strah od rata zamijenjen je strahom od nepoznatog jezika i strane zemlje. Dobili su apartman u "Welcome house", zgradi za nove imigrante u centru Vancouvera, na raskrsnici Granville i Drake Street. Rat u Bosni nije namjeravao stati; kanadska vlada je odobrila i sponzorirala dolazak za tri hiljade porodica iz mješovitih brakova, za nesretnike koji u nacionalno podijeljenoj zemlji više nisu pripadali nikome. U toj administrativnoj kvoti riješena je sudbina i njene obitelji. Zaboravili su na datum, ali Nova godina, iako u odnosu na Evropu kasni devet sati, ipak je bila stigla do obale Pacifika. Oni što se raduju i vesele izašli su na balkone i terase, u parkove i na ulice, zapucale su petarde, zapraštale svjetle-

će rakete. Djevojčica je rasla uz taj zvuk, ali nikad nije proslavila Novu godinu, na prvu detonaciju zavukla se pod krevet i nije izašla sve dok vani nije uminuo vatromet i stišalo se veselje ljudi koji nisu upoznali strah od rata.

U januaru je imala deset godina i krenula je u školu "Lord Roberts", ESL (English second language) razred. Više od pola odjeljenja bila su djeca iz Bosne i Hercegovine. Na školskom odmoru mogli su se izdaleka prepoznati: svi su nosili sponzorirane gumene čizme i crne zimske jakne sa tirkiznim trakama na ramenima. Za novodošle imigrante školski distrikt formirao je diljem grada prelazna odjeljenja za učenje engleskog jezika, razvrstavši djecu po približno sličnom generacijskom uzrastu. U Draganinom razredu učiteljica Rita se temeljito posvetila novodošlim đacima, kupila je mali rječnik, i kad god je negdje zapelo sa objašnjavanjem na engleskom, brzo bi pronašla adekvatnu riječ na našem jeziku.

Bistra glavica je dobro učila. Za godinu dana ne samo da je ovladala znanjem engleskog već je na sveškolskom takmičenju u pisanju kratkih eseja osvojila drugu nagradu. Učiteljica je bila ponosna. Ponudila se da vrijednu učenicu i njenu majku otprati u drugi dio grada, u Surrey, na uručivanje priznanja. Opet je bio januar, i opet je preko noći zapadao snijeg. Dragana je pročitala svoj esej, koji će kasnije biti objavljen u "The Art of Reading" – čitankama za treći razred kanadskih škola. Uživjela se u čitanje i kazivanje. Ispričala je kako je odrasla u ratu i kako su je roditelji doveli u ovu zemlju sa željom i nadom da djeci osiguraju ljepšu i sigurniju budućnost. Publika je pljeskala. Majke su brisale oči. Predsjednik fondacije zagrlio je Draganu i uručio joj ček, njenu prvu zaradu od 150 dolara. Složila se, roditelji će njoj i mlađem bratu narednog dana u "Ikei" kupiti krevet na sprat. Neće više spavati na podu, na spužvi.

Izašli su iz dvorane i krenuli ulicom ka obližnjoj Sky-train stanici. Nikad nisu saznali šta se tad zapravo desilo, uglavnom, čuli su pucnjavu. Jesu li to bile petarde, ili pucnjevi iz pištolja? Zgledali su se. I dok su svi zbunjeno stajali, Dragana je nestala iz vidokruga – instinktivno se bacila u snijeg. Dijete rata proživjelo je ono što drugi nisu. Učiteljica Rita je pružila ruke, podigla je iz prtine, otresla snijeg, prigrlila je i – zaplakala.

Biseri nane Murade

– Prokleti bili! – izustila je u očajanju, zaplakavši naglas.

Izdaleka su vidjeli podignutu haubu. Sve što je bilo u prtljažniku njihovog auta je nestalo. Čemer izbjegličkog života u Mađarskoj prelio se preko granice njihove opstojnosti, snage i čvrstine. Sve što su imali je ukradeno!

– Prokleti, prokleti bili! – jecala je Ermina. Njene suze bile su veće od kletve upućene nepoznatim lopovima, isplakivale su gorčinu života, kob koja ju je pratila kao zlehuda sjenka. Bez igdje ikoga svoga, činilo joj se da će posve potonuti u nesreći koja traje i koju je rat umnožio, a prijatelje i najbliže pogubio.

U životu, nažalost, ponekad bude tako: one koje smatraš prijateljima u tvojoj nevolji iznevjere i okrenu ti leđa, ali zato neki drugi pokažu svoju toplinu, ljudskost i plemenite vrline. Slično se desilo Ermini i Slobodanu kad su spašavali živu glavu i morali pobjeći iz svog rodnoga grada. Optužba je bila teška: izdaja Republike Srpske, pronevjera robe i novca milionske vrijednosti u preduzeću u kome je on bio direktor, a ona službenik. Kasnije će se saznati – sve je bilo lažno, iskonstruisano i montirano – neko drugi je trebao zauzeti njegovu poziciju. Rukovodio je firmom pošteno, nije imao oraha u džepu, ali nije bio u SDS-u i žena mu je druge vjere, što je za lokalne moćnike stranačke i političke vrhuške bilo sasvim dovoljno da ga gurnu pod led. Uhapsili bi ga, ne bi

bio prvi, a sigurno ni jedini koga su sa isfabrikovanom optužnicom otjerali s posla i mobilisali na prvu liniju fronta, tamo gdje ne šalju svoju djecu, već sirotinju koja nema izbora i koja za otadžbinu najčešće gine. Neko mu je krišom dojavio:

– Ne vraćaj se u D.! Rade ti o glavi! Bježi iz istih stopa, što prije!

Preko noći su sa trogodišnjom kćerkom Jelenom prešli mađarsku granicu. Izgubljeni u svom očaju, sa dvije putne torbe i sa 300 njemačkih maraka u džepu, prespavali su u nekom konačištu blizu granice. Narednog dana javili su se roditeljima da ne brinu. Trudili su se da zvuče bezbrižno i veselo: sve je u redu, dobro smo, pobjegli smo od rata, snaći ćemo se, imamo prijatelje...

Prijatelji su, međutim, nestali!

Ali nisu svi! Nije Vibor! Pronašao ih je u Harkanju.

– Nemam puno, podijelićemo ovo što imam. Evo vam 500 maraka, vratićete kad zaradite, i uzmite moj auto.

Vibor je porijeklom Slovenac, po ocu, a rođen je u Osijeku. Bio je trgovački putnik. Obilazeći svoje kupce, nekoliko godina prije rata, upoznao je u Bosni i sprijateljio se sa Slobodanom i Erminom. Kad je JNA u Slavoniji ispalila prve tenkovske plotune, potrpao je suprugu Marinu i djecu u auto i pobjegao u Beograd. Odmah je podnio molbu za useljeničku vizu u Australiju.

Sad pred tim Viborovim obijenim autom, na parkingu u Budimpešti, Ermina gorko jeca.

– Gdje će vam duša?! Prokleti bili!

Pronašli su jeftin smještaj u Barcsu, na granici sa Hrvatskom. Neko ih je uputio i dao im savjet: iz Virovitice i Podravine dolaze ljudi da kupuju hranu i odjeću, a ta je roba u Budimpešti kudikamo jeftinija. Idite u Peštu, kupite, pa preprodajite! Jedino tako možete preživjeti dok čekate dozvolu za Australiju.

Sve što su imali uložili su u robu. Sve što je bilo u prtljažniku pokupili su lopovi...

Nana Murada je saznala. Pod stare dane i ona je postala izbjeglica. Skromnu uštedevinu, onu koja se čuva za najcrnje dane, podijelila je djeci. Nekim vezama uspjela je proslijediti kovertu u Mađarsku, pomogavši kćerki i zetu da prebrode havariju i dočekaju ovjerenu vizu za bijeg u svijet. Vitalna i preduzimljiva, stara majka se potrudila i u Beogradu je pronašla njihovog dobročinitelja.

– Vibore, nemam riječi kako da vam se zahvalim za pomoć mojoj djeci. Željela bih vašoj supruzi pokloniti ovu bisernu ogrlicu. Perle su sa Ohridskog jezera. Kad otputujete u Australiju, neka vas podsjećaju na onu zemlju od Vardara do Triglava.

– Ne, ja ne mogu uzeti vaš dar! – ustezala se Marina.

– Molim vas, djeco, uzmite! Nemojte žalostiti staru majku. Ovo je od srca!

Nedugo potom nana Murada je sa suprugom Fadilom, sinom Bracom i njegovom porodicom dospjela do Švedske. Poživjela je u mjestu Vesteros do septembra 2004. u svojoj dobroti, i sjetna, i sretna. Iako su se djeca morala razdvojiti i krenuti putem svoje sudbine, ipak nije bila sama, imala je u tuđini uza se nekoga svoga.

Biseri su otputovali daleko, daleko, na kraj svijeta, zablistavši jedne novembarske noći pod zvjezdanim nebom južne hemisfere. Kad je ljepota one male djevojčice, koja je u majčinom naručju pobjegla od zla, dorasla do udaje, na dan njenog vjenčanja stigla joj pošiljka: bijela kutijica sa pozlaćenim opšivom i crvenom mašnicom. I porukom koja joj je natjerala suze na oči:

"Draga Jelena!

Prije 25 godina tvoja baka mi je dala ove perle u znak zahvalnosti. Njena velikodušna gesta dirnula me u srce, ali nisam je uspjela ubijediti da ih uzme natrag. Uvijek sam mislila da ovi biseri ne pripadaju meni. Misleći na tebe, nisam mogla pronaći bolju priliku da ti ovu ogrlicu darujem, i to baš na ovaj dan koji bi trebao biti jedan od najsretnijih u tvom životu. Čuvaj bisere kao najdražu uspomenu na svoju baku.

Voli te Marina."

Vjenčanje dvoje mladih ljudi, Jelene iz Bosne i Timothyja iz Australije, zaokružilo je čudesni krug ohridskog sedefa. Niko nije znao za tajnu: vjenčani buket u rukama mladenke grlila je biserna ogrlica njene rahmetli nane Murade.

Ceremonija je bila emotivna i dirljiva, kao iz filmske priče, sa stotinom zvanica u neobičnom "countryside" ambijentu, potrajala je do kasno u noć. Kad su dvije duše, dva mlada ljudska bića, okružena australijsko-bosanskom rodbinom i prijateljima krenuli zagrljeni u novi život, na širokom nebu velikog kontinenta žmirkale su zvijezde. Povezuju ljude, ma gdje bili, ushitom veličine nebeskog prostranstva i sjećanjem na njihove najmilije. Svjetlucale su jednako kao ogrlica nane Murade, kao biseri dobrote i ljudske plemenitosti.

Kuća na prodaju

Teškom mukom se odlučio da okači tablu na ulazna vrata. "Kuća na prodaju", napisao je svojom rukom, krupnim slovima, uvjeravajući samog sebe da se mušterija neće tako lako naći, potrajaće još ova njegova agonija. Roditelja više nema, prodaje njihovu kuću, a ne prodaje mu se. Napisao bi najradije "Nije na prodaju" da se samo njega pita, ali njega se nije pitalo, već mu se svaki dan, kao da on to ne vidi i ne zna, ponavljalo: šta će nam, mi smo daleko, tamo više nemamo nikoga, samo nam pravi troškove. Uložili smo već previše u popravke; podstanari su pobjegli, nisu platili dažbine, a, evo, zima samo što nije, ko će zavrnuti vodu, ako opet pukne cijev, ko će pronaći majstore, treba li to nama? – sekiracija bez potrebe, a kuća propada!

Naučio se osjećaju gubitka. Prati ga 30 godina. Otkako je morao otići iz rodnoga grada i napustiti sve što je imao i stekao, nije mu bilo žao ni auta, ni opljačkanog novca na štednoj knjižici, ni sopstvenog stana, koliko roditeljske kuće, o kojoj više niko ne brine. Susjedi su, kao i on sam, devedeset druge otišli u razmjenu. Neki što su još zakratko ostali, pritisnuti progonom i strahom, mijenjali su kuće u očaju, na neviđeno. Stipina dvokatnica sa prostranim dvorištem i baštom otišla je za potleušicu u Zagrebu, na komadićku zemlje, stisnutu starinskim sivim zgradama u raspadanju. Antina kuća, iako neomalterisana, bila je bolje sreće, zamijenjena je za plac s temeljima i odobrenom gradnjom negdje u

Dugom Selu. Susjed Franjo je odmah poslije rata svoju prodao, a stari Pavo dugo se nije mogao odlučiti, sve dok ga poplava nije natjerala, oborivši vrijednost nekretnina u bescijenje.

U roditeljsku kuću, nedugo poslije majčinog odlaska, uselili su neki ljudi, kažu, izbjeglice iz Travnika. Bio je rat, razumio je izbjegličku muku, nije postavljao nikakvo pitanje. A kome bi ga mogao i postaviti? Milosrđe je naslijedio od majke, pomislio je, nisu jadni ljudi ničemu krivi, i oni su odnekud otjerani, čak bi im, da je bio bliže, pomogao i novcem i hranom, ali, eto, nije mogao, i on sam bio je prognan i daleko.

– Oni tvoji su neki opaki ljudi! – javio mu je prijatelj advokat nakon rata.

– Koji moji?

– Oni što su uselili kod vas na Usori! Saznao sam, prodali su svoju kuću, ali neće da isele iz vaše! Gospođa se okomila na mene: "Nije se moj muž borio u ratu nizašto! Ova kuća je sad naša!" Istjerala me iz dvorišta. Moram podnijeti zahtjev za deložaciju. Potrajaće!

I potrajalo je! Otišli su nakon godinu i po, gnjevni i bijesni. Odnijeli su sve, i krevete, i ormare, i televizor, frižider, i veš-mašinu, ostali su samo goli zidovi. Supruga nije mogla prežaliti Singerovu šivaću. Promijenila je od tada još dvije, uvijek poredeći ove nove, loše, koje mrse konac i kojima lako puca igla sa onom svojom na nožnu pedalu, koja se nakon šivenja po kroju iz Burde preklapala u svoj mahagonij sanduk.

– Prodaji! – rekao je prijatelj.

– Ne mogu! Kuću je otac gradio, zajmovima i kreditima. Ne mogu prodati njegovu muku!

Otac je umro davno, šest godina prije rata. Smjenjivali su se brat i on dan-noć kraj njegovog kreveta. Ležao je na Internom, teško dišući, pomodrio bez kisika, ne može stalno biti na aparatu rekao je doktor, a kupili su mu aparaturu, masku i veliku bocu, ostala je kod kuće da dočeka dolazeće beznađe i jedno drugo vrijeme umiranja. Ujutro u dva sata, onoga dana kad su oca prebacili u Tuzlu da tamo podlegne u toku bezizgledne operacije, išao je zamijeniti brata u bdijenju. Gluvo je doba noći, nigdje žive duše, čak je i portir u portirnici oborio glavu, spava, a u bolničkom krugu, kraj trgovine gdje je posjeta svojim bolesnicima kupovala sokove, narandže i jabuke, dvoje u bijelim mantilima, doktor i medicinska sestra, vode ljubav. Obnevidjeli u noćnoj tmini, kao da su danima odolijevali izazovu svojih skrivenih pogleda, žudnje i strasti, pa ih je tek sad u noćnoj smjeni putenost dohvatila u pomamni zagrljaj, nezaustavno grčenje i bjelasanje golih butina. Ide ocu koji umire, zastao je pred neočekivanim prizorom, skriven mrakom, gleda kako se grčki bogovi Eros i Tanatos u bolnici na kraju grada bore za dah, upletenih ruku i nogu u memorisanoj i ovjekovječenoj slici života i smrti.

Oca su dovezli u kovčegu. Postavili su ga na okrugli betonski stol, masivan i težak, pravljen njegovom rukom. Danima je glancao sivu površinu da izvuče sjaj i šarenilo teraco-kamena, petoro ljudi iz komšiluka podiglo je okruglu ploču na izliveni pijedestal, na kome on sada leži u otvorenom lijesu, ispijen bolešću, sitan i blijed, bez one bolesne modrine koju su upamtili u danima njegovog dugog bolovanja. Svećenik gleda na sat i počinje molitvu, u ime oca, sina i duha svetoga, a u tom času, tačno na vrijeme, ovaj put nisu okasnili, deset-dvadeset-trideset lokomotiva elektrovuče, dizelki i manevarki, u najvećem željezničkom čvoru sa kolosijeka preko rijeke Bosne, oglasilo se svojim sirenama. Otac

je bio mašinovođa, pozdravljaju ga njegovi vozovi posljednji put, otegnutim, jednominutnim jaukom dok djeca grle majku i plaču, župnik moli krunicu, a on mrtav leži na svom stolu u dvorištu ispod grožđa, i ne vidi tablu u vremenu koje će doći, ispisanu krupnim slovima "Kuća na prodaju".

Boca s kisikom ostala je poslije oca u šupi, a mali uređaj s prozirnim cijevima, maskom, ventilom i manometrom udovica je čuvala u dnu ormara. Nekome će zatrebati, govorila je kad god smo htjeli da se riješimo viška stvari. I zatrebala je. Majka sluša na radiju ratne vijesti: bebe umiru u bolnici u Banjaluci. Blokada! Nema kisika!

U velikom strahu, nije se tad gradom moglo slobodno kretati, dozvola je vrijedjela od osam do 11 ujutro, starica odlazi u policiju.

– Imam kod kuće veliku metalnu bocu s kisikom! Ne mogu je donijeti, pošaljite vozilo!

Oko nje, u holu zgrade prolaze naoružani mladići. Zvecka oružje.

– Baba, marš kući! – izderao se na nju policajac. – Da ti pošaljemo vozilo!? Kakvo vozilo? Jesi l' ti luda?! Ne treba nama ništa!

Vratila se još više preplašena i ožalošćena. Bože me oprosti, rekla je, kakvi su to ljudi?! Na radiju su i dalje govorili: bebe nemaju kisika, a glavnokomandujući general je poručio: proboj koridora je bitka za naš opstanak!

Brata su odveli u logor na Usori početkom juna devedeset druge. Kamion su parkirali u Radničkoj ulici i, kao po šablonu onih zastrašujućih nacističkih ratnih filmova, išli su u pretres, od kuće do kuće, i kupili sve muške glave druge vjere i nacije.

Sedmogodišnji dječak, bratov sin, čvrsto se na kućnom pragu uhvatio za očevu nogu.

– Čiko, molim te, nemoj voditi moga tatu! – jecao je, pokušavajući da zaustavi oca pred uperenim puškama vojnika u šarenim uniformama. Pratio ga je u čarapama, nije imao vremena obuti cipele.

– Pustite moga tatu! – molio je dok se otvorena karoserija popunjavala tijelima komšija.

Neutješno je plakao i dugo stajao na cesti, gledajući za kamionom koji odvozi njegovog oca.

Brat je razmijenjen početkom septembra. Na graničnom prelazu u Okučanima, na ulasku u Hrvatsku, čitaju spisak razmjene, prozivaju njega i njegovu porodicu, a on je sam, izgubljen i očajan. Jauknuo je! Umjesto njegove obitelji, u autobusu je neko drugi kupio od muljatora iz Crvenog krsta svoje mjesto za bijeg iz pakla.

Dva mjeseca kasnije i bratova porodica napušta kuću. Uspjeli su izaći iz okupiranoga grada. Na Usori više nema starosjedjelaca. Majka je ostavila ključeve ispod otirača i nije zaključala vrata. Da ne razvaljuju.

Logor je urezao svoj trag i u taj duboki jaz taložile su se prateće slike progonstva, besparice i lutanja po tuđim kućama i iznajmljenim sobama, od jadranske obale do Zagorja. Dobri ljudi su pomagali, ali bratovoj raspukloj duši bez lijekova nije bilo pomoći. Na psihijatrijskom odjelu Nove bolnice u Zagrebu neka sitna uvreda i nepravda pokrenule su lavinu. Razbio je ogledalo, polupao noćni ormarić. Svezali su ga za krevet i nakljukali sedativima. Otpušten je, otečen i podbuo od lijekova, sa lošom dijagnozom i još crnjom prognozom doživotne terapije sa antidepresi-

vima. Život mu, srećom, nije okrenuo leđa. – Bog me pogledao! – protumačio je svoj oporavak. Dobio je stalni posao u nekoj poduzetničkoj građevinskoj firmi. Proveo je skoro dvije godine na terenu, u obnovi Vukovara. Nekadašnji veslač, kanuista, državni reprezentativac, vratio je samopouzdanje u sebe i u snagu svojih ruku. S njegovim zaposlenjem bolest se primirila i, izgleda, posve povukla kad je u podnožju Sljemena počeo graditi svoj dom. Danas u toj kući s potkrovljem i s malim vrtom u kome rastu jagode čeka mirovinu. Još godinu-dvije, kaže. Bože, zdravlja!

Iznenadio se. Mimo njegovih očekivanja i skrivene želje da licitira a ne proda, počele su stizati poruke. Neko je prolazio sokakom i pročitao da je kuća na prodaju, interesira se i raspituje koliko cijene nekretninu. Drugi neko pita može li malo jeftinije, treći bi da ga se pričeka dok skupi novac, a četvrti bi prihvatio traženu cijenu, ali se cjenka: – Možete li vi platiti notara i troškove prijenosa?

Svaku poruku doživljava i proživljava. Što se ljudi češće javljaju, sve više mu je žao. Nije trebao okačiti tablu! U njemu se roje i suprotstavljaju misli konačnog oproštaja i razbuđene ljubavi prema tom kućerku sa bijelom fasadom i crvenim krovom u dvije vode, dvorišnom zgradom i dvorištem sa betonskim koritom i zelenom, starinskom ručnom pumpom za vodu. U toj slici koju je upamtio naspram kuće još uvijek stoji posječena ašlama koju je otac okalemio prije 60 godina. Razgranala se, dodiruje strehu, a djeca sjede na grani, slade se slatkim, krupnim trešnjama, pljuckaju sa visine košpe i penju se sa stabla na krov uz očevu galamu: "Silazite, polomićete crepove!" Oko bašte još uvijek buja zelena živa ograda koju je on svakog proljeća šišao dugim makazama, koso i heravo, da bi iza njega svojom vještom rukom neravnine

popravljao susjed Ilija. I šupa je netaknuta, puna mrkog uglja iz Kreke, nabavljenog preko željezničarskog sindikata, dovukao ga neki kočijaš sa teretne stanice Doboj Novi. Pamti, žurilo mu se na meraju da s vršnjacima igra lopte, a majka je rekla, može, ali prvo unesi ugalj...

Kad proda ovu kuću, nestaće sa njom i slike djetinjstva. Njegova djeca su imala svoje odrastanje negdje drugdje, u tuđini, imaju drugačije uspomene, i sad žive svoje živote, stali su na svoje noge i neće se vratiti u ovaj prostor omeđen netrpeljivošću i mržnjom, propadanjem i zaostajanjem. Ovdje ljudi više ne žive jedni sa drugima, i ne piju kao nekad komšijsku kafu za okruglim stolom u dvorištu ispod grožđa...

Majka je u neka doba čvrsto odlučila da provede ljeto na Usori.

– Vratiću se, pa šta god dragi Bog da! – rekla je. – Ako treba umrijeti, nek umrem u svojoj kući!

Njene crvene ruže u cvijetnjaku ispod prozora preživjele su rat. Dočekale su je u punom cvatu. Njihov opojni miris ispunjavao je i krijepio dušu, jednako kao i lijepa riječ koju je ona imala za svakoga. Starih komšija više nije bilo, ali i ovi novi brzo su zavoljeli staricu oko koje se širila nevidljiva aura dobrote. Počeli su joj dolaziti u goste i pomagati u sitnim poslovima oko kuće.

– Majko, sama si tamo, hoćeš li da ti kupimo televizor? – nagovarala su je djeca, a ona je tu njihovu ponudu odlučno odbijala. – Ne treba mi, dragi moji! Rat nam je počeo na televiziji! Ništa se lijepo ne može čuti, ni vidjeti. Imam ja svoj tranzistor, molitvenik i molitve uz krunicu!

Nedjeljom ujutro spremala se u crkvu. Pred njenim Bogom svi su ljudi bili isti! Dok je mogla hodati, išla je pješice sa Usore do grada, a poslije, kad je taj blaženi put postao za nju predalek, komšije su se ponudile da je voze autom. Ona im je, zauzvrat, pekla kolače i svima redom pomagala u pripremi zimnice. Posebno je bila vješta u pravljenju ajvara. Dovlačili su joj vreće paprika, a ona ih je predano i strpljivo pekla, gulila, mljela, kuvala i pakovala u pripremljene tegle. Kad su sve staklenke namijenjene rodbini i komšijama bile pune, baka je završavala svoju ljetnju misiju i odlazila natrag najmlađem sinu u Zagreb. Njen ritual posjete kući se ponavljao nekoliko godina, od proljeća do kasne jeseni, sve do velike poplave koja je potopila čitav grad i uništila njeno skromno pokućstvo. Kuća je nakon tog katastrofalnog povodnja bila obnovljena, ali starica je počela pobolijevati, mučila ju je nesvjestica i nizak tlak, bolovi u kuku, teško je hodala, a i ljudi u njenom komšiluku su se promijenili. Uvukla se među njih zloba i zavist, niko više nije pričao ni sa kim, svi su bili u zavadi. Prema baki su i nadalje bili dobri, jer im je njen dolazak u njihovoj omrazi bio jedini svijetli događaj, ali su je opterećivali svojim tračevima i ogovaranjem. Ona to nije voljela. Pitala se zašto su ljudi bez ikakvog razloga postali otuđeni i pakosni. Nije se više radovala proljeću, dvaput je odbolovala upalu pluća, putovanje joj je padalo teško i nije čeznula za ljetom u svojoj kući. Postala je prabaka i radost su joj počeli pričinjavati njeni praunuci.

Ako je mogla majka, mogu i ja. Ako neće moji, vratiću se sam, pomišljao je. Ako pobijedim strah, hoću li se moći naviknuti na samoću? Svake godine, u vrijeme godišnjih odmora, posjećuje zavičaj, ali samo je jednom, ne sjeća se tačno, možda tri-četiri godine poslije rata, prespavao s majkom i sestrom u roditeljskoj ku-

ći. Cijelu noć je lajao komšijski pas, neko je njihovim šorom prolazio, dolazio i odlazio praćen dugim, promuklim lavežom koji ih je jedini, činilo mu se, čuvao u toj tami. Nelagoda je bila teška, teža od noćne more. Otjerani smo odavde! U svojoj kući nismo dobrodošli! Ovdje sad žive drugi ljudi koji ne vole nas povratnike. Baciće nam bombu kroz prozor! U strahu su velike oči, cijelu noć nije mogao usnuti...

Majka je umrla u 85. godini. Molila je dragog Boga da se ne pati dugo. Molitva joj je bila uslišena. Pokošena koronom, bolovala je samo dvije sedmice. Njen blagi osmijeh sa nadgrobnog spomenika u Bistri Gornjoj uvijek izmami suzu.

Kuća je čekala na prodaju godinu-dvije. Novac im nije bio prijeko potreban, ali nisu je mogli više ni u mislima gledati ostavljenu i samu. Mušterije i kupce nikada nije sreo. Poslao je punomoć stricu.

– Prihvatate li ovu zadnju ponudu? – pitao je.

– Da! Prihvatamo! – rekao je bez dvojbe.

– Onda ću ja potpisati ugovor!

Dan kasnije gledali su se okom kamere na viberu.

– Novac je položen na račun! – stric je objavio vijest radosnim glasom.

On je ćutao i trljao zamagljene oči.

– Zašto sad plačeš?

– Ne plačem, striko! Trun u oku!

Savo šeta Ulicom svetog Save

Nisu se vidjeli dugo. Dužina godina podudarila se sa daljinom u kojoj sada žive: on u Kanadi, a prijatelj Savo na Floridi. Dijeli ih čitava Amerika, poprijeko i po dijagonali, 3.200 milja, a nekada su velikodušno dijelili rodni grad, čijim ulicama, evo, sad zajedno šetaju u predvečerje ljeta 2015. Iz obližnjeg parka dopire miris lipe. Još je stidljiv, u nagovještaju, ali toplo je i cvatnja će buknuti za dan-dva. Podsjeća ih ta omamljujuća, slatkasta aroma, što stiže sa uzdahom do čula, na mladost i na vrijeme koje nose u sjećanju, ali ih ispunjava i sjetom, jer su došli u mjesto u kome su bili cijenjeni i poznati, a sad ih ovdje više niko ne zna i ne čeka, osim njihovih uspomena i poznih godina.

Savo Petrović je pjesnik i pisac, bivši novinar. Bio je urednik "Glasa komuna" i "Zadrugara", dopisnik "Politike" i Radio Beograda. Do početka rata u svojoj plodnoj novinarskoj karijeri objavio je deset hiljada novinskih tekstova u dvadesetak listova u Jugoslaviji, a onda je od devedeset i druge, našavši se u izbjeglištvu, nemoćan da bilo šta promijeni, posve zaćutao u znak osobnog protesta protiv rata, nacionalizma i mržnje koju su mediji i novinarski plaćenici posijali po diktatu političkih i vjerskih vođa. Daleko od rodnoga grada, i od zemlje koju je volio i u nepovrat izgubio, svi njegovi ljudski i humanistički ideali bili su urušeni, i činilo se da će se ovo poznato i priznato pero bosanskohercegovačkog novinarstva utrnuti zauvijek.

Ali, srećom, olovka piše srcem!

Počela je ponovo, iz američke daljine, ispisivati na web-stranicama sjećanja na ljude koji su oplemenili prostor i vrijeme našeg zajedničkog življenja u, kako Savo kaže, "izgubljenoj zemlji Južnih Slovena". Njegova pitka i veoma čitana novinarska proza zaslužila je da bude ukoričena. Tako je Savo Petrović u posljednjih deset godina objavio pet zapaženih i vrijednih knjiga poezije, proznih zapisa i reportaža, koje ostaju kao trajno svjedočanstvo autorovog raskošnog talenta.

– Ne mogu prežaliti, srce me boli za knjigama iz moje kućne biblioteke – priča dok šetaju glavnom ulicom. – Provalili su u moj stan 3. maja 1992. i temeljito ga "počistili". Preko hiljadu knjiga, vrijednih dokumenata, fotosa i rukopisa provalnik – takozvani srpski borac, bacio je u kontejner. Godinama sam skupljao najvrednija djela pjesnika i književnika iz cijele Jugoslavije, pratio sam najznačajnija izdanja i čuvao knjiško blago koje je prije rata bilo objavljeno u našem zavičaju. I sve je to jedna bezočna, prljava cokula, jedna duhovna ništarija, koja je razvalila vrata i uselila se u moj stan, bacila u smeće!

Savo Petrović je, prije ovog njihovog susreta, obilježio 50. godišnjicu stvaralačkog rada. Odajući iskreno priznanje i čestitajući jubilej, pisali su mu kolege i prijatelji s raznih strana svijeta. Jedna poruka, dok mjere korake na korzou, u bivšoj Titovoj, preimenovanoj nakon rata u Ulicu svetog Save, prisutna je i sad u mislima. Zajednički prijatelj Ibro Mulaomerović poslao mu je čestitku iz Austrije, kazavši da je slavljenikov novinarski i književni rad ostavio vidljiv trag, ali ono što nije svima vidljivo također je veoma značajno: autor je pored svih životnih bura i oluja ostao – čovjek!

"Ostao si dosljedan svojim etičkim i moralnim principima, i nisi, kao mnogi, u nekim poznijim godinama naprasno otkrio

svoju naciju i svoju religiju i nisi ni sekunde pristao da igraš u prljavom nacionalističkom kolu. Opredijelio si se za istinu, za ljubav prema svim ljudima. Zbog toga zaslužuješ moje veliko poštovanje, i čini me sretnim spoznaja da si mi prijatelj."

Lijepe riječi, koje nisu hvalospjev, već iskrena poruka koja zrači toplinom prijateljstva, jedina su vrijednost koja obogaćuje stvaraoca. Šeta Savo Ulicom svetog Save, nekadašnjom Titovom, i sjeća se dragih ljudi koji su mu značili u životu, a kojih više nema u ovom gradu. Pričaju njih dvojica o prijateljima, koji su se raspršili na sve strane, širom svjetskih meridijana, i pitaju se gdje se ko danas nalazi, šta ko radi, jesu li im porasla djeca.

– Moja je Maja – kaže Savo – doktorirala filozofiju na Univerzitetu u Prinstonu. Pravi je poliglota, govori nekoliko jezika: engleski, njemački, arapski, perzijski, turski, hebrejski i urdu. Živjela je u Njemačkoj, Americi, Turskoj i Indiji. Bila je u Oksfordu, a sad je u Irskoj. Objavila je dvije knjige poezije. Eto, sa poetikom ide očevim stopama, ali sigurno će kao univerzitetski profesor dospjeti puno dalje.

Očevi žale, njih obojica, što ih je rat protjerao iz ovog mjesta, ali su sretni zbog djece kojima je njihovo progonstvo u apsurdu okolnosti otvorilo vrata svijeta. Pričaju, šetajući nogu pod nogu, o svemu, a ne usuđuju se započeti priču o svom povratku. Oči su im vidjele uređen i raskošan život, velike gradove, a ovaj gradić sad više nije njihovo obitavalište. Ulice i dotrajale zgrade podsjećaju ih na nešto što im je nekad bilo drago i poznato, a oko čega se sad u njihovoj svijesti nadvila tuga. Sve se promijenilo. Na korzou nema njihovih prijatelja, šetaju usamljeni, niko ih ne pozdravlja, prolaze pored njih ljudi koji pričaju nekim drugim akcentom. Sve je drugačije! Sa mirisom lipe još sjetnije i tužnije!

Nakon duge šetnje stali su kod Apoteke. Na semaforu se upalilo crveno svjetlo za pješake.

– Ovdje ćemo se oprostiti! – kaže Savo. – Nemamo više svoju kafanu, a ni korzo nije više za naše noge!

Na pješačkom prelazu pali se zeleno svjetlo. Njih dvojica su odlučili – neće prelaziti ulicu! Stali su i pružili jedan drugome ruku. U deset sekundi njihovog opraštanja nebo im je sačuvalo život.

Čuli su prasak, vidjeli zahuktali automobil kako prelama metalni stub semafora i svom silinom udara u ženu, upravo na mjestu gdje su i oni maločas trebali biti.

Iz razbijenog automobila iskočio je mladić i pobjegao u noć. Iz ženine torbe prosule su se po trotoaru kao krv crvene jagode.

* * *

"Sin poslanice autom usmrtio ženu u Doboju", sa ovakvim naslovom 6. juna 2015. "Blic" i RTV BN objavljuju u crnoj hronici:

"U saobraćajnoj nesreći, koja se sinoć dogodila u centru Doboja, poginula je Marija Dević (53). Ona se nalazila na šetalištu, kod raskrsnice na glavnoj gradskoj ulici, kada je automobil 'opel astra', najpre udario u drugo vozilo, a potom se odbio i udario u semafor i Devićevu. Auto je vozio Stefan Lukić, sin Jasne Lukić, poslanice u Narodnoj skupštini Republike Srpske.

Sve se dogodilo u nekoliko sekundi. Ljudi su vrištali – priča jedan od očevidaca.

U blizini se sasvim slučajno našao poznati hirurg iz Doboja, profesor Predrag Lazić, koji je odmah pritrčao da pomogne povređenoj ženi. Lazić priča da je šetalište bilo puno ljudi i da je samo pukom srećom izbegnuta veća tragedija. – Pritrčao sam i pokušao

da nađem puls. Primetne su bile jake povrede glave. Ubrzo su stigle kolege iz hitne pomoći – kaže doktor Lazić."

Četiri godine kasnije, 5. marta 2019, pod naslovom "Skandalozna presuda", novinski portali opet pišu o ovom slučaju:

"Stefan Lukić iz Doboja pravosnažno je osuđen u Vrhovnom sudu Republike Srpske na dvije godine i tri mjeseca zatvora zbog izazivanja saobraćajne nesreće u kojoj je poginula Marija Dević, koja se kobnog trenutka kretala pješke...

Prema presudi, Lukić je 5. juna 2015. godine oko 21.15, vozeći 'opel astru', izazvao saobraćajnu nesreću u centru Doboja prošavši kroz crveno svjetlo na semaforu. Navodi se da je u vrijeme nesreće bio pijan i u krvi je imao 1,32 promila alkohola, a vozio je 75,3 kilometra na sat, iako je ograničenje bilo 50. Vozilom je prošao kroz crveno svjetlo na semaforu na raskrsnici ulica Cara Dušana, Svetoga Save i Kralja Dragutina u centru Doboja i udario u 'mazdu'. Od udara se 'astra' zarotirala ulijevo, a potom naletjela na ivičnjak i trotoar. Tom prilikom zadnji lijevi dio automobila udario je pješakinju, koja je tog dana preminula u bolnici u Doboju."

Gnjevni komentari čitalaca povodom ove kontroverzne i sablažnjive presude nisu za stranice ove knjige.

Desne slike iz lijeve hemisfere

Sveštenik je došao da osvešta kuću u kojoj su izbjeglice iz Bosne.

– Mi smo tu privremeno, izvolite uđite! – ljubazna je žena. – Vlasnici kuće nisu tu, ali vi obavite sve što treba da se uradi.

Parohijski pop je ušao i nije se izuo. Tražio je da se stol u dnevnom boravku prekrije čistim stolnjakom i da se u jednu posudu naspe malo brašna i jedna čaša ulja. Iz svoje kožne torbe izvadio je kadionicu s tamjanom, osušenim strukom bosioka, čirak i svijeću, a naposlijetku pozlatom ukrašenu činiju u koju će usuti vodu za osveštavanje. Prije molitve cjelivao je svijeću i upalio je šibicom.

U malenoj kući u Žarkovu, na periferiji Beograda, gdje su nakon bijega iz rata pronašli privremeno utočiste, majka i njeno dvoje male djece posmatraju vjerski ritual. Prisustvuju mu prvi put u životu. Sveštenik se moli Bogu za napredak doma, za zdravlje i sreću ukućana. Bosiljak umače u osvećenu vodu i škropi prisutne. Na mokre kapi na licu djeca se trzaju u iznenađenju. Na kraju molitve pruža krst da ga poljube.

– Oprostite, mi nismo vjernici! – žena se uzmiče nazad.

– Nevernici?! – iznenadio se sveštenik u crnoj mantiji. Povišenim glasom otpočeo je svoju tiradu:

– Zato se nama hrišćanima i dešava ovo zlo koje su komunisti i nevernici posejali. Došli ste ovamo da svojom neverom trujete dečje duše.

Žena je mirna i staložena. Gleda ga ravno u oči.

– Ja ću platiti što treba da se plati za ovaj obred.

Sveštenik je veoma ljutit i razjaren.

– Pobegli ste od rata, dok u Bosni naši sinovi ginu!

Žena mu je odgovorila pitanjem:

– A što će vaši sinovi u našoj Bosni?!

* * *

Religija je opijum za narod, tvrdio je filozof. Sljedbenik marksizma, posljednji predsjednik Centralnog komiteta Saveza komunista BiH, onaj koji je javno govorio da ne vjeruje u zagrobni život, Nijaz Duraković, sahranjen je u haremu Alipašine džamije u Sarajevu. Dženazu mu je klanjao vrhovni poglavar Islamske zajednice Bosne i Hercegovine.

Da li je na kraju života izdao svoje ideale, ili se familija pomirila sa vjerom preko njegove smrti?

Jedan drugi stari predratni komunista želio je da ga sahrane na Čaršiji, na lokalnom groblju pored supruge Almase. Još za života podigao je njoj i sebi nadgrobni spomenik i redovito plaćao pogrebnom preduzeću naknadu za grobno mjesto. Kad je u novembru 2017. zaslužni građanin Dedo umro, iz Islamske zajednice nisu dozvolili da se posljednji nositelj Partizanske spomenice ukopa na mezarju Humka. Može, kazao je glavni imam, ali sahrana mora biti po vjerskim običajima.

Zašto? – pitala se obitelj preminulog. Dedo Trampić nije bio vjernik. Bio je komunista.

Imama Bajru nisu mogli ubijediti ni obitelj preminulog, niti javni protest i osuda građana.

– Na ovom groblju otkako ga je preuzela Islamska zajednica – bio je izričit – preminuli se jedino mogu pokopati po islamskim propisima.

Prvoborac i Titov partizan, vijećnik ZAVNOBIH-a, izgubio je posljednju bitku, sahranjen je u drugom groblju.

Vjernici i komunisti (ni)su u smrti isti.

* * *

Poznato lice, gradsko dijete, okrenulo se islamu i u povodu Bajrama uzvišenim rječnikom vjere objavilo:

"Milostivi Gospodar podario mi da zaradim godišnji odmor, da u zdravlju dođem u R. gdje mi se godinama goje kurbani i osobitu želju i nijet da ovog Bajrama svoju žrtvu (O Jedini i Veliki, od Tebe je, Tebi je) sam uputim Njegovoj Dobroj Volji.

Moj fini domaćin S. H. bio mi je vrhunski asistent, a njegova sestra i uslika.

Dobri Bože na svemu ti hvala."

Uz svoju objavu priložio je tri-četiri fotografije privođenja i klanja ovna-žrtve, puštene krvi i njegovog krvavog noža.

Šezdeset FB-prijatelja pozdravilo je ovu objavu riječima: "Amin" i "Aferim". Samo su se dvije žene usudile prokomentarisati: "Shvatili bismo i bez gledanja krvavog noža", i "Nema potrebe dokazivati nikom ništa, kurban ide diskretno."

* * *

Na posljednjem, Desetom kongresu Saveza komunista Bosne i Hercegovine novinarsku ekipu izvještača smjestili su u "Holiday Inn". Jedan od njih ne pije, ali uveseljava kolege pijanskom

pričom kako je negdje u gostima vodio ljubav sa suprugom Milijanom u nekoj teško zamislivoj i još teže opisljivoj pozi. Kaže, toliko ga iscrpilo da su mu se narednog dana pri povratku kući tresle noge na papučici gasa. Auto je vozio "na trzaje".

Poslije rata taj je kamasutra-ljubavnik i komunistički novinar otišao na hadž i postao hadžija. Danas koristi socijalne mreže za propagiranje vjere i novog sebe. Kaže:

"U prirodi vlada zakon selekcije. Ženku oplođuje najkvalitetniji mužjak. Kod čovjeka to pravilo ne važi. Zato sve više tonemo.

Čovjekova duša je sklona zlu, kaže Allah dž.š. U posljednje tri hiljade godina vođeno je pet hiljada ratova, od čega su 4.500 bili vjerski. Ubijalo se u ime Boga. Apsurd!

Zašto je potrebno da vam je Allah dž.š. stalno u mislima i na jeziku? Zato što je šejtanu dovoljan trenutak da vam uništi život.

Oni koji puše, piju alkohol i kahvu tvrde da ih to smiruje i usrećuje. Ništa od toga ne radim, a smiren sam i sretan. Oni udovoljavaju svom Nefsu, a ja Allahu dž.š.

Odavno ne slušam sevdalinke koje podstiču najgori dio Nefsadert, što šejtan najviše voli. Zbog njega se opija, razbija i – ubija.

Gledam gojaznu ženu kako trči da bi smršala. Da je manje jela, a višak dijelila – ne bi se sada mučila u znoju.

Kada uradim nešto Bogougodno, za što me Allah dž.š. nagradi, imam potrebu da to ispričam. Tek tada osjetim puno zadovoljstvo.

Zahvaljujući svakodnevnom višesahatnom učenju Kur'ana, moja Duša juri Kosmosom u zagrljaj Allahu dž.š. Uzvišeni Allah je ozdravio moje tijelo da ga ne osjećam."

Iz svakodnevnih objava preobraćenika ipak provijava sjeta. Nema kontakt sa unukom i kćerkom koja se udala za čovjeka

druge vjere, sa bratom i sestrama ne govori. Na FaceBook-u ima 4.500 digitalnih prijatelja koje ne zna. Hadžija je u vjeri usamljen i sam.

* * *

Svećenik Ivo je ljudsko biće, dugo se borio sa svojim demonom, ali na kraju je poklekao – zaljubio se! I to u djevojku druge vjere! Svi je znaju, najljepša je u Modriči, dugonoga crnka obnaženih grudi, kosooka, napućenih usana. Mala ima sve! Tata joj je za 18. rođendan kupio "mercedesa".

– Stid me, ne mogu prvi put biti gola pred tobom, ne smiješ gledati! – rekla je mazno, stavljajući mu preko glave fantomku. – Bićeš na nebesima, neću da mi pobjegneš, vezaću te za krevet!

Ošamućem pićem, i još više ljubavnom igrom, žudnjom i strašću koju je dugo skrivao, velečasni Ivo je čuo neko komešanje u sobi, ali tijelo gole djevojke koja mu je došla u zagrljaj uspalilo mu je damare i pomutilo razum.

– Bože, oprosti mi! – kajanje je stiglo prekasno, tek onda kad je otkrio prevaru o kojoj će brujati Bosna.

Djevojka u koju se zaljubio, koja ga je mjesecima mamila i izazivala, u zapletu drame čijem scenariju nije dorastao ni vještiji pisac, iskoristila je njegovu ljubav. Pokrila mu je oči kako bi mladom redovniku podmetnula drugu djevojku, svoju prijateljicu. Svećenik je vodio ljubav sa nepoznatom, dok ga je njegova ljepotica tajno snimala telefonom. Taj porno-snimak iskoristila je kasnije da bi zajedno sa svojim tadašnjim mladićem ucjenjivala nesretnog župnika. Prijetili su mu, objaviće seksi video, a on im je, želeći sačuvati tajnu, u više navrata isplatio ukupno 250.000 maraka. Morao im je dati svoj "audi", pozajmljivao je novac i po-

trošio donacije svojih župljana. Nezasiti ucjenjivači na kraju su ga počeli i tući. Nije mogao više kriti svoju sramotu. Po cijenu gubitka i ugleda i službe – prijavio ih je policiji.

Troje njih uhvaćeno je sa označenim novčanicama i završilo iza rešetaka: Saška Kovačević i njeni bivši mladići Aleksandar Vasiljević i Milo Joksimović. Ljepotica je osuđena na godinu zatvora, a momci na godinu i po. Pohotni svećenik je iz Modriče premješten u Derventu, odakle mu se gubi trag. Nepoznato nam je da li mu je Nadbiskupija oprostila kršenje celibata i potrošene novce, ili su ga razriješili božje službe.

Ljubavna prevara se zbila 2017. i bizarna priča o svećenikovoj ljubavi pala bi u zaborav, prekrili bi je snjegovi i zime da "femme fatale" nakon odležanog zatvora nije nastavila putem novih izazova, dospjevši ponovo u novine. "Fatalna Saška", karate šampionka, najmlađa poduzetnica Republike Srpske, poželjela je da se bavi i politikom. Demokratski narodni savez Modriče predstavio ju je kao svog kandidata za odbornika opštine, preslikavši tim činom licemjernu stvarnost naše demokracije. Sa Saškom na izbornoj listi pozivali su građane na lokalne izbore poletnom porukom:

"Uz mlade, obrazovane i odgovorne ljude Modriču učinimo boljom radom, ljubavlju i voljom!"

Groblje

Zakasnio je u groblje, sunce je već bilo potonulo iza brda. Spriječili su ga neodložni poslovi, u žurbi je, sutra putuje, a morao je doći oprostiti se s Pjesnikom. Groblje je ogromno, otisnulo se niz strminu, razvuklo u širinu, a sjeća se, prije rata bio je na nekom važnom sastanku kad su opštinari planirali da ovdje u Šušnjarima upokoje buduće umrle, jer su grobljanska mjesta u Barama bila popunjena. Rat i prisilna migracija stanovništva, svakodnevni strah, a bogme i glad, nervoza i stres, donijeli su boleštine, ubrzali starenje i umiranje – sad je i ovo novo groblje postalo tijesno, nema mjesta, Pogrebno stalno krči šumu i proširuje. Pogled sa ovog tihog prigradskog perivoja začuđuje i pomalo straši: humka do humke, sedam hiljada grobova, kako ćeš pronaći svoga i onoga kome želiš iskazati pijetet i odati pomen ako nemaš uputu i pouzdanog vodiča.

Zvao je Pjesnikovu djecu. Znate, rekoše, morate ići nizbrdo, do sredine groblja, pa onda stazom lijevo, skoro do kraja. Tatin grob je ispod kosine brežuljka, vidjećete izdaleka, prekriven je bijelim pokrivačem sitnog teraco kamena. Htio je prijatelju kupiti cvijeće, iako zna on bi od toga napravio šalu, smijali bi se kao i uvijek. Cvjećara na ulazu bila je, međutim, zatvorena. Za kasne posjetioce groblja prodavači su na praznom aluminijskom pultu ostavili tuce upakovanih tankih voštanih svijeća, bez označene cijene. Za pokoj duše, namjernik će valjda ostaviti koliko misli da

treba. Pjesnik nije bio sklon molitvi i svijećama, oprostiće mu ovu običajnu grobljansku maniru i njegovu, pred odrom spiritualnu teatralnost: nakanu gledanja lelujavog plamička i prisjećanja svega onoga što ih je u životu vezivalo. Pamti posljednji susret. Nisu se bili vidjeli dugo, rat ih je razdvojio, dopisivali su se, ali druženje im je bilo ograničeno, od godine do godine, od jednog do drugog godišnjeg odmora. A tada su, pri susretu, bježali od tuge i teških tema, radovali su se i smijali.

Pavle Stanišić je bio pun anegdota. Izvirale su iz njegovih doživljaja, iz stvarnosti, iz života koji je uvijek gledao sa vedre strane. Upire prstom u zgradu, zvali su je nekada "Mali soliter".

– Ovdje je prije 40 godina stanovao Pavle M. – kaže. – Kad je taj Pavle umro, u "Grafičaru" su odštampali smrtovnice, a jedan od tih štampara i slovoslagača sreo me dan kasnije. Očito me bio zamijenio sa imenom pokojnika.

– Gospodine Pavle, prosto ne mogu da vjerujem svojim očima! Pa vi ste živi!? A mi juče odštampali smrtovnice!

– Eto, vidi, živ sam! A ti mi ni na sahranu nisi došao?

– Joj, oprostite mi, Pavle, mislio sam doći, ali imao sam nekog posla kod kuće.

Smiju se obojica zabuni i igri riječi, grle se za oproštaj.

– Vidimo se dogodine!

Zastao je za trenutak, odjednom uozbiljen. Učinilo mu se, ili je to bio umišljaj naknadnog sjećanja – tamna sjenka preletjela je preko pjesnikovog izboranog lica.

– Eh, ko zna! – reče na rastanku.

Pet mjeseci kasnije dospio je u bolnicu i nije uspio izboriti posljednju bitku. Na sahrani su se okupili najbliži, prijatelji i ljubitelji njegove poezije. U gradu Pjesnik nije bio nepoznato ime. Napro-

tiv. Posvetio je kompletnog sebe stvaralaštvu i kulturnom uzdizanju ovog malog mjesta. Svojim nadahnućem i entuzijazmom pokrenuo je Aprilski kulturni mozaik, Umjetničku galeriju, književni klub, časopis za kulturu, i još je stigao objaviti desetak knjiga proze i poezije. Posjedovao je nesumnjiv talenat i oni koji čitaju i prate znaju da je bio veliki pjesnik, i sigurno bi, u drugačijim okolnostima, bio slavljen kao najveći da je htio odseliti u glavni grad. Unatoč tome, u času njegovog posljednjeg oproštaja niko od zvaničnika iz opštine, iz medija, iz biblioteka, iz kulture nije došao na sahranu. Pjesnik nije bio član stranke i nacionalni barjaktar. Nije bio "njihov", bio je do kraja samo svoj, i otišao je onako kako je i živio, skromno i nenametljivo, u krugu najbližih i vjernih prijatelja.

Po uputi, uz malo gore-dolje lutanja i iščitavanja nadgrobnika, pronašao je spomenik sa njegovim imenom. Položio je ruku na tamni mermer.

– Došao sam ti, prijatelju! Žao mi je što me nisi čekao!

Upalio je svijeću kraj njegovog uzglavlja. Ćutao je dugo. Kontempliranje o prolaznosti života natjeraće ga na uzdah. Rat je promijenio ljude. Pola grada bilo je protjerano u ime stvaranja države s nacionalnim predznakom. U ratu, i poslije, razbuktale su se najniže strasti, pohlepa, gramzivost, ljubomora i nezaustavna, slijepa želja mijenjanja svega postojećeg, bivšeg i zajedničkog, u sadašnje jednonacionalno. Pjesnik je bio onakav kakvi bi svi pjesnici trebali da budu, kosmopolita, izvan i iznad mržnje i uskogrudosti. Boljele su ga retrogradne promjene, užasavao se, prije svega, poplavi nepismenosti. Časopis "Značenja", kojeg je uz dosta muke bio pokrenuo početkom osamdesetih, sad je postao obični propagandni bilten, bez uređivačke koncepcije i ikakvog smisla, osim potrebe objavljivanja sumnjivih doktorskih diser-

tacija i prikaza novopečenih instant-intelektualaca. Povukao se i ćutao, nije im se priključio, a oni su se, i u tom ćutanju, iz zavisti bojali njegovog znanja i intelektualne širine. Napadali su ga i obračunavali se preko njega sa bivšim sistemom u kome su oni, svi redom, imali pozicije i namještenja, ali ne i kredibilitet i stvaralački identitet. Naročito je bio opak srednjoškolski profesor Vasilije Šajinović, koji se pretvorio u najžešćeg kritičara socijalizma i najvećeg poklonika svesrpstva. Bio je najglasniji i najratoborniji u uklanjanju svih zajedničkih kulturnih ostataka prošlosti, jer je to zlo, govorio je, proisteklo iz afirmacije bratstva i jedinstva, a gušilo je duhovnost njegovog naroda! Nacionalizam je bio Šajinovićev pokretač, isključivi i jedini stvaralački credo. Ratoborno je polemisao u medijima, napadajući popustljive i nedovoljno vjerom i nacijom ostrašćene. Pavle Stanišić je često bio na meti. Prosječno i u širim okvirima nezapaženo Šajinovićevo stvaralaštvo (objavio je dvije knjige poezije i književne kritike, i priredio zbirku pompeznog naslova "Antologija ratne lirike Republike Srpske 1992–2002") motivisano je veličanjem srpstva, i, upravo zbog te isključivosti i nekritičke pristrasnosti nije doraslo ozbiljnijem vrijednosnom sudu.

Plamen voštanice vratio ga je u stvarnost. Sada je ionako sve nevažno! Kad čovjek jednom ode, pamte se samo ljubav i dobra djela. Iza čovjeka koga oplakuje ostali su stihovi neprolazne vrijednosti, izuzetan i plodan životni put, 12 knjiga proze i poezije... Svijeća dogorijeva, spušta se sumrak. Vrijeme je da se oprosti s prijateljem, da mu kaže kao i uvijek: "Vidjećemo se dogodine!" U tom času, iznenađen opskurnom slučajnošću, ugledao je ime na susjednom grobu – Vasilije Šajinović! Nije ga do tad primijetio, jer je spomenik od crnog mermera bio manji, i nije stajao uspravno, već je bio ukošen i položen na grobu. Zbunilo ga je to nenada-

no otkriće: u grobljanskoj tišini leže, jedan kraj drugoga, upokojeni kritičar i kritikovani, razdvaja ih samo jedna humka! Lijevo je onaj što je u životu bio krajnje desno, a desno je onaj što je bio lijevo. Na Pjesnikovom grobu nema epitafa, ispisao ga je stihovima u svojoj posljednjoj, za života objavljenoj knjizi:

"Nisam se skrivao iza grmova, tuđih grobova i zastava, / išao sam svojim blatnim rasplakanim putem / do ovog grada koji me čekao./ Tu ćemo zanoćiti, /rekoh rijeci, koja je već odlazila."

Na Šajinovićevom grobu pri dnu sive mermerne ploče koja prekriva grobno mjesto u četiri reda piše ćirilicom:

"Bože, daj da budem nesavladiv kao div / A bestjelesan kao pravednik u raju / Riječ tvoju bez barjaka da sijem/ Nedužni da žanju svak u svom kraju".

Šta je epitafista htio da kaže? Jesu li ovo stihovi počivajućeg? Osjetio je prizvuk egocentrizma, ali rimu nije shvatio.

Vasilije Šajinović je umro 16. oktobra 2021. nakon teške bolesti u 72. godini, a Pavle Stanišić dva dana kasnije, 18.10. 2021. u svojoj 85. od posljedica COVID-a. Jesu li bili zajedno i u istoj bolnici? U groblju koje je postalo tijesno, u vrijeme korone sahranjivali su redom, bez diskriminacije – svi umrli su isti, pa su se tako u čudnom obratu života i smrti dva oponenta našla jedan kraj drugog. Njihova dva posljednja dana razdvojila je nečija tuđa smrt, upokojena između njih, spriječivši da budu grob do groba. Šajinoviću su priredili zvanični oproštaj kao značajnom čovjeku i "najoštrijem peru književne kritike Republike Srpske", a na ispraćaju Stanišiću nije se pojavio niko od zvaničnika. Sahranjen je u krugu porodice i prijatelja, uz posmrtno slovo koje je napisao i poslao iz Kanade njegov predratni kolega novinar. Šajinović je bio član Gradskog odbora Šešeljeve Srpske radikalne stranke, a

Stanišić je prije rata bio u Savezu komunista, a od 1992. svojom voljom se isključio iz svih društvenih i političkih tokova.

Književni klub održaće kasnije u Centru za kulturu "omaž posvećen pjesniku Vasiliju Šajinoviću", ali niko se neće sjetiti čovjeka koji je prije rata utemeljio i taj centar, i Umjetničku galeriju, i Aprilski kulturni mozaik, i "Značenja", časopis za društvena pitanja i kulturu. "Bio je najoštrije pero književne kritike Republike Srpske, koji je zbog oštrine riječi bio dosta puta i izbjegavan", kazaće predsjednik Kluba. "Omaž Šajinoviću dajemo jer mu se za života ovaj grad nekako nije na dostojan način odužio", reći će direktorica Centra, a novinar će iz daljine u posmrtnom slovu Stanišiću napisati: "Bio je svima nama, koji smo ga poznavali, skromno i pošteno lice jednog prošlog doba, radničkog vremena koje je poletno gradilo ono što je nesretni rat srušio! Bio je oličenje jednostavnosti, skromnosti i poštenja." "Nije bio toliko zlurad – reći će o Šajinoviću jedan od pjesnika Književnog kluba – štaviše bio je blagonaklon prema ljudima za koje je smatrao da mogu nešto da kažu". (Književni klub se danas zove "Jovan Dučić", a onaj kojeg su prije rata osnovali Pavle Stanišić, Kasim Derković, Savo Petrović, Jozefina Dautbegović i drugi nosio je ime "Ivo Andrić". Poslijeratni pjesnici Doboja nisu nastavili baštinu tog kluba, osnovali su novi sa novim imenom koje je više "u duhu srpske tradicije".) Ni novi književni klub, ni Narodna biblioteka u kojoj je Pjesnik radio nisu se udostojili niti jednog jedinog slova oproštaja, a kamoli komemoracije ili književne večeri Pjesniku u pomen. Zato je iz Zagreba došao Nikola Rašić da u ime raseljenih dobojskih novinara položi vijenac na pjesnikov grob. Socijalne mreže prenijele su njegovu poruku: "Bio je to oproštaj od jedine preostale kulturne institucije predratnog Doboja, čovjeka plemenitog kova i velikog srca, simbola karakternog i intelektualnog

integriteta, vječitog osmijeha i beskrajne topline s kojom bi nas uvijek zagrlio pri našim vraćanjima s raznih meridijana... Batinim odlaskom Doboj je nepovratno izgubio svoj najdragocjeniji dragulj, svoga ambasadora književnosti, kulture i novinarstva! Nama koji smo iz Doboja otišli pred rat ili u ratnom vihoru danas je pokopan i posljednji razlog za novi dolazak, jer bez Bate Doboj više nikada neće biti isti!"

Grad odista više nije prepoznatljiv. Poslije rata sve se promijenilo, i ljudi, i njihov govor, i imena ulica. Ništa više nije isto! Jedina konstanta je – nacionalna politika i borba za vlast. U okruženju pseudokracije biti kritikovan u polemičkom diskursu ravno je osuđujućoj presudi.

"Posljednjih godina u nekim glasilima, s ambicioznim nazivom "Vidici", gospodin V. Š. me napada za socijalizam i samoupravljanje, za bratstvo i jedinstvo, za predratno pozivanje naroda da ne ulaze u bratoubilačke ratove, a naročito mi zamjera što se ne izjašnjavam o svojoj nacionalnoj i vjerskoj pripadnosti i stručnoj spremi!? Odnedavno se okomio i na moju nekadašnju kulturnu i informativnu djelatnost..."

U ovom polemičkom slučaju od svega najzanimljivije je da prave polemike zapravo nije ni bilo. Šajinović je u javnim glasilima više puta prozivao i napadao Stanišića, a ovaj je pisao odgovore, ali nisu mu ih htjeli štampati. U časopisu "Značenja", broj 64 od decembra 2008. u negativnom prikazu knjige "Doboj u dvadesetom stoljeću" (koju je nazvao "knjižurina") Šajinović se posebno okomio na Stanišića kao recenzenta. Pjesnik je napisao svoj odgovor i poslao ga redakciji časopisa, ali i ovaj put uredništvo nije htjelo da ga objavi. Odgovor na kritiku pojavio se tek "post mortem" u knjizi "Biografikon" Pavla Stanišića, objavljenoj posthumno.

"Kada se Pavle Stanišić, jedan od recenzenata knjige "Doboj u dvadesetom stoljeću", poziva na Anatola Fransa i njegovo shvatanje da se bez prošlosti budućnost ne može graditi, potaknuti smo da ga sada zapitamo kada li je rečenu mudrost spoznao s obzirom na to da se ne sjećamo da je u vremenima kada je žario i palio dobojskom kulturnom i informativnom scenom pominjao temelje prošlosti na kojima se gradi budućnost! Čini nam se da je i rečeni ugledni Dobojlija prije pripadao generaciji koja se ponašala kao da sve počinje od njenog doba nego što je uvažavala prošlost i tradiciju."

"Može gospodin Š. da piše protiv ondašnjeg režima koliko mu volja, to je danas poželjno, a možda i profitabilno, ali da nipodaštava jedan život, čitave generacije – previše je to čak i za njegove sposobnosti."

"Jedno je sigurno: socijalizam na našim prostorima i jeste propao jer nije bio dosljedan zalaganju za čovjeka i za njegovu slobodu, kako je to svojim načelima propagirao. Slažemo se sa Stanišićevom konstatacijom da ono što nije zapisano i ne postoji. Slažemo se, ali i pitamo šta je sa onima koji, "pokošeni od života-krvnika", kako je govorio Andrić, nisu imali prilike da se izraze. Kakva bi bila njihova istina da su mogli ili za života smjeli da se izraze?! Da li se gospodin Stanišić potrudio da zapiše štogod u njihovo ime?"

"Da li sam ja pripadao generaciji "koja se ponašala kao da sve počinje od njenog doba"? Stvarno, kakvoj sam ja to zloj generaciji pripadao?

Pripadao sam generaciji koja pamti ovaj grad kada je bio deset puta manji nego što je danas (imao je oko tri hiljade stanovnika). Više od 70 procenata stanovnika bilo je nepismeno. Nije bilo ni novina, ni radio-stanice, ni sale sa pozornicom, pa je sasvim nor-

malno da je od "njenog doba" mnogo toga moralo da počne. I počelo je... Jeste, počeli smo s analfabetskim tečajevima, a ostavili smo: Narodnu biblioteku sa oko sto hiljada knjiga (za koju su se onih prvih godina knjige skupljale od građana), Regionalni arhiv (koji ranije uopšte nije ni postojao), Muzej, organizovanu izdavačku djelatnost, čiji je rezultat i časopis "Značenja", Umjetničku galeriju, Aprilski kulturni mozaik, najrazvijeniju lokalnu radiostanicu u Bosni i Hercegovini, kadrovski i tehnički vrlo osposobljena dopisništva RTV Bosne i Hercegovine...

Tako smo žarili i palili, a ja – naročito, jer sam, uz sve to, ostvarivao i ne baš nezapaženu književnu i publicističku djelatnost. I sve je to ostvareno uz istinsko i duboko poštovanje prošlosti i tradicije. Istina, od nekih tada ostvarenih vrijednosti danas su ostala samo zgarišta.

Ali, ko je to žario i palio? Vjerovatno oni koji to i danas čine, harajući, evo, i po tragovima tih vrijednih kulturnih napora.

Ne šaraj tako olako po mojim zgarištima, gospodine Š.!"

...

Mrak brzo pada. Još je tamniji u dubini groblja, gdje je crna i tužna misao o ljudskim sudbinama, ljudima i ćudima, vremenu pred kojim sve postaje i nestaje. Sutra putuje. Odlazi daleko. Bježi iz sjećanja i ovog pomračenog doba koje, nažalost, još traje.

San ljetnje noći

Usnio je neobičan san. Ljeto je, avgust, a u njegovom rodnom gradu pao je snijeg. Ide Ulicom maršala Tita, smišlja u glavi rečenice kojima će započeti svoje radio-javljanje za Prvi program. Već nekoliko godina izvještava kao dopisnik Radio Sarajeva. U sumaglici vidi konture ljudi kako lopatama razgrću snijeg s trotoara. Riječ "kataklizma" mota mu se po glavi, pokušava joj pronaći mjesto u svom raportu koga osmišljava u hodu i pomalo ga brine bezuspješni pokušaj. Mora svakako požuriti, radio je medij brzine; ovo čudo od napadalih 20 centimetara snijega u sred ljeta moglo bi biti udarna vijest u Jutarnjem dnevniku. "Kataklizma" nikako da se smjesti u jednu sočnu rečenicu, a trema prerasta u strah: ne zna pronaći put do svog dopisništva!? Treba li skrenuti desno, u Ulicu Ive Lole Ribara, ili lijevo, u Ulicu JNA? U pantalonicama je, gazi kroz snijeg, nije mu hladno po nogama, samo zebnja oko srca paničari. Zakasniće, neće stići javiti se za Dnevnik! Kako ne zna gdje je Dopisništvo?!

Često sanja rodni grad. San ga izdajnički otkriva. Nije bio hrabar. Tražili su ga i bojao se! Onaj strah iz devedeset druge kad se krio u tuđem stanu guši ga i prati u košmaru sna. Čitavi filmovi, nejasni likovi i radnje odmotavaju mu se u REM-u. Ujutro ih zaboravlja, pred bjelinom dana vijuge brišu noćne sekvence. Ali, kad god mu Doboj dođe u san, kad se razbudi, traži tumača u uspomenama i sve varljivijem sjećanju.

Kako nije mogao pronaći put do redakcije?

Istina je, u protoku vremena Dopisništvo RTV Sarajevo je bilo na dvije lokacije, lijevo i desno od njegove fantazmagorije. Dijelili su baraku bivšeg "Bačvara" s agronomima iz Poljoprivrednog zavoda, koji su bili na prvom, i sa "marksistima" iz Marksističkog centra Opštinskog komiteta, na drugom ulazu. Iako je zgrada bila u zaleđu te ulice, na adresi su pisali: Ive Lole Ribara bb. Na uglu je bila mala pošta u kojoj je ozbiljna i radišna službenica Mira preuzimala njegove upakovane magnetofonske trake za Radio Sarajevo, koje će 1989. poštari isporučiti u prošlost, jer su tada preselili na drugu lokaciju gdje će imati mali studio i stalnu direktnu vezu s redakcijom. U naselju Stadion bile su prostorije Privredne banke Sarajevo – Filijale Doboj. Bankarski činovnici premjestili su se u novoigrađenu banku kod katoličke crkve, pa je prizemlje te stambene zgrade dobilo višenamjenske korisnike: "Razvitkov" salon namještaja, Lovačko društvo, kafiće kod Omice i Alje, i Dopisništvo RTV Sarajevo. Svi će korisnici kasnije, "u tranziciji", naplatili svoj posjed, doduše daleko ispod realne vrijednosti, jedino će se utvrditi da je Dopisništvo na papiru još uvijek u vlasništvu Privredne banke, čiju je imovinu otkupio američki povratnik, tajkun Pavlović. On će sinu tadašnjeg premijera Republike Srpske prodati njegovo Dopisništvo za jednu konvertibilnu marku! Šta bi djeca političara znala raditi, šta bi drugo, umjesto otjerane redakcije, sem kafića tu moglo biti?

Poslije rata sjedio je jedne večeri "ispred Dopisništva", u bašti tog kafea, sa kolegom Boškom Jelićem, reporterom TV Sarajevo. Drveće koje je onomad tek bilo zasađeno u gustoj, razgranatoj krošnji bilo se nadvilo nad njima. A u njima zamukao razgovor. Tek povremeno, prinoseći ustima čašu vina, Bole bi uzdahnuo.

– E moj bralice, došla su druga vremena!

Privodili su ga u policiju, možda i tukli, nikad nije htio o tome pričati, ali Bole, popov sin iz Dervente, nije pristao da "stane uz njihovu rudu" i uprlja svoje ime nacionalističkom propagandom.

Izbjegavali su obojica ružna sjećanja. Radovali su se jedan drugome. Nisu htjeli da misle o maju devedeset druge kad su bili pozvani u Dopisništvo radi "preuzimanja stvari" i kad su njihove reportaže na magnetofonskim trakama završile kao sekundarna sirovina u lokalnoj radio-stanici koja je preko noći promijenila ime u "Srpski Radio Doboj".

Uzdah "E moj bralice!" ostao je zauvijek i uduplao se u njemu od onog dana kad je na grobu izgovorio posmrtno slovo kolegi koji je svojim TV-javljanjima zadužio dobojsko novinarstvo, a čiji odlazak nisu ispratili, a kamoli jednim-jedinim slovom zabilježili priučeni novinari novonastale etno-demokratije.

U njihovo dopisništvo u ljeto 1992. uselio je "Glas komuna". Redakcija je bila tu sve do aprila 1993. kada ih je otjerala eksplozija. Prostorije su minirane jer su, navodno, bile mjesto okupljanja predratnih dobojskih novinara višenacionalnog sastava. A može biti, i sasvim je moguće, da je neki članak iz novina nažuljao nekog ratnog kokošara. Od siline detonacije svi poslovni prostori su stradali, pa su "zastakljeni" drvenim pločama i tako su, zamračenog pogleda, dočekali oslobođenje.

Nedugo nakon prestanka rata, u maju 1996. pokrenuta je "Alternativa", novo glasilo lijepog imena za ružno vrijeme i tužno okruženje. Alternativni pokušaj borbe za "normalizaciju odnosa" i više novinarske slobode potrajaće dvije godine. Za to vrijeme objavljeno je pedesetak brojeva uz tri krivična postupka protiv novinara i dvije podmetnute mine.

Eksplozije na medije i javnu riječ odjekuju iz prošlosti sve do danas, ućutkale su pomisao na istinsku demokratiju i slobodu novinarstva. Protjerani novinari, koji su se tome potajno nadali, sada čak ni u snu ne mogu pronaći put do svog dopisništva.

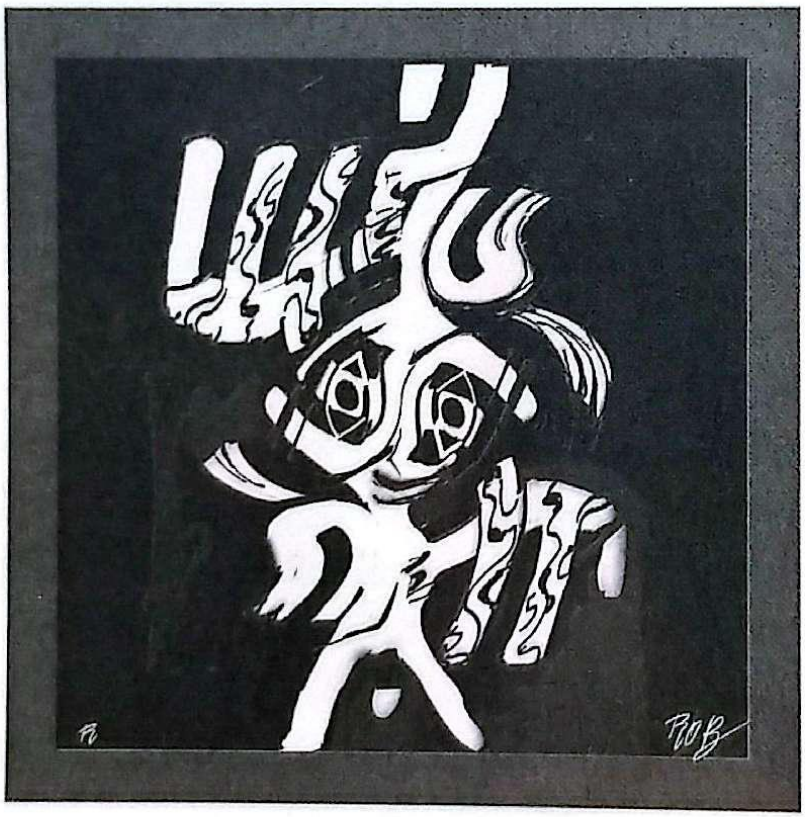

Režijska karta – besplatno putovanje u prošlost

Poželio je putovati vozom. Nije odavno. Susret se ove godine održava u Sarajevu, uhvatiće jutarnji voz, čuo je ima jedan prvoklasan, Talgo ga zovu, podsjetiće ga na Bosna-ekspres, predratni brzi u crveno-žutoj boji, koji nas je povezivao sa Beogradom, Zagrebom i morem, a koji mu je po ljepoti i udobnosti ostao u uspomeni. Za razliku od drugih, taj je voz, čudo jedno, uvijek stizao na vrijeme!

"Susret" je značajan događaj. Zemljaci iz dijaspore planiraju po godinu unaprijed svoje okupljanje, svaki put u drugom gradu. Otkako su tokom rata protjerani iz grada, ulice svog odrastanja ponijeli su u uspomeni, a potom se u njima javila želja da se druženjem otmu zaboravu. Svega ima u toj nakani: ponajviše ljubavi prema prijateljima rasutim svuda po svijetu, ali i prkosa i inata upućenog onima koji su htjeli da im pogubnim progonstvom izbrišu korijene i pripadnost rodnome mjestu.

Počeli su sa svojim okupljanjem u Doboju prije petnaestak godina i nastavili u Švedskoj, a potom širom planete, od San Franciska, Čikaga, Toronta, Praga, Beča, Amsterdama, Zagreba, Novog Sada, Vlašića, Štokholma, Štutgarta... Na prošlogodišnjem Susretu u Puli odlučili su da se ove godine vide u Sarajevu. Otuda je zaiskrila želja putovanja vozom, uvijek privlačna i postojana još iz djetinjstva. Probudila je sjećanja, čak i ona za koja je mislio da su odavno potonula u zaborav.

Išli su na slikanje kod Foto-Dobrilovića. Stari gospodin u bijeloj košulji nosio je tregere i naštimavao ih za poziranje u njegovom malom foto-ateljeu. "Podigni glavu, ne trepći! Jedan-dva-tri! Ptičica!" Slike će podići majka kad budu gotove, za sedam dana, a otac će ih odnijeti u neku kancelariju najljepše zgrade u glavnoj ulici grada.

Bili su skoro i zaboravili "ptičica!" događaj, kadli je u neka doba, vraćajući se iz službe, otac izvadio iz džepa svoje plave željezničarske uniforme male knjižice, za svakog jedna ponaosob. Omotane su plastičnim koricama, sa utisnutim suvim žigom, čija će slova odgonetati kasnije, sad nemaju vremena, jer moraju prvo pogledati svoje slike probušene nitnom, dijagonalno, u lijevom gornjem i desnom donjem uglu, i tom okruglom metalnom zaptivkom pričvršćene za korice. Bili su potpuno predani važnosti te njihove prve legitimacije u životu, na kojoj je pisalo: "Režijska karta Jugoslovenskih željeznica"!

Prvo su se smijali kako na fotografiji izgledaju uozbiljeni i neprirodni, a poslije su listali stranice režijske i slutili značaj te knjižice na njihove dječje živote.

"Ova legitimacija važi pet kalendarskih godina. Ovjerena za tekuću godinu daje pravo korisniku na:

a) jedno besplatno putovanje u odlasku i jedno besplatno putovanje u povratku u 1. i 2. razredu svih vrsta vozova;

b) pet putovanja kupovinom vozne karte, i to: – za putovanje u 2. kolskom razredu u svim vrstama vozova uz plaćanje 10% od redovne vozne cijene putničkog voza, ili za putovanje u 1. kolskom razredu u svim vrstama vozova uz plaćanje od 25% od redovne cijene putničkog voza."

– Kad ćemo putovati? – odmah je upitao oca.

– Ako budeš dobar i u školi bez problema, ići ćemo kad na poslu dobijem slobodu.

U "tekućoj kalendarskoj godini" iskoristili su besplatno putovanje brzim vozom do Zagreba, prvom klasom, u kupeu sa plišanim bordo sjedištima, naravno do prozora od kojeg se dječak nije odvajao na petosatnom putu. Dječje oči bile su impresionirane starinskim lijepim zgradama od kolodvora do Ilice, ostao mu je u uspomeni Maksimir i, posebno, zoološki vrt. Znatiželja nije mogla čekati obnovu besplatne vožnje, navaljivala je na putovanje i u "drugom kolskom razredu".

– Idemo u nedjelju u Sarajevo! – najavio je otac. – "Željo" igra na Grbavici.

Pet zaslužnih radnika iz Ložionice Doboj Novi dobilo je preko sindikata besplatne ulaznice. Konačno će ih vidjeti! Istrčaće iz njegovih snova na teren: Radović, Bratić, Hadžiabdić, Katalinski, Deraković, Jelušić, Osim, Sprečo, Bajić, Bukal, Mujkić. Od uzbuđenja nije mogao zaspati. Sad će se uvjeriti u priču koju su na školskom igralištu svi redom prepričavali: vidjeće svojim očima kako Josip Bukal iz slobodnog udarca loptom prebija prečku! Kažu, plava devetka ima najjači šut na svijetu. Kad on raspali po lopti, brža je od brzog voza!

Poranili su, već u devet ujutro dječak se iščuđavao velikoj staničnoj zgradi visokog svoda i čudnih valovitih lukova. Puno godina kasnije čitaće Jergovićevu knjigu "Sarajevo, plan grada" i saznaće ono što tad nije znao. Sarajevsku Željezničku stanicu, monumentalnu građevinu, jednu od najljepših u ovom dijelu svijeta, "armirano-betonsku ljuskastu konstrukciju" sa začuđujućim rješenjem krova izvedenog sa deset paraboličnih lukova, projektirali su arhitekti iz Čehoslovačke i Istočne Njemačke. Projektanti i glavnina tehničkog osoblja napustili su posao nakon proglašenja

Rezolucije Informbiroa 1948. da bi potom gradnju nastavilo Ministarstvo za građevine Narodne Republike Bosne i Hercegovine, spasivši obraz i čast "našeg socijalizma", uspješno završivši ponešto izmijenjeni projekat kojim je rukovodio arhitekta Jahiel Finci. Željezničku stanicu gradili su punih pet godina, sve do 1953. njemački ratni zarobljenici kojima je nakon okončanja posla obećana puna sloboda.

Dječak je i bez tog naknadnog saznanja bio opčinjen izgledom stanice, vrevom, odlascima i dolascima putnika, činilo mu se da vidi čitav grad pod jednim krovom, svijet u malom, koji radi, izdaje karte na blagajni, gura kolica s paketima, servira hranu u restoranu, prodaje novine, glasno poziva na čišćenje cipela, nosi kofere, putuje nekud, oprašta se, grli i ljubi, ili dočekuje nekog i širi ruke u zagrljaj dobrodošlice. Sa tom zadivljujućom slikom, zaustavljenom pred njegovim očima i sačuvanom u sjećanju, nekoliko sedmica kasnije napisaće pismenu zadaću na zadanu temu: "Željeznička stanica na pruzi socijalizma". Ali, u ovom vremeplovu putovanja sa režijskom kartom u prošlost i dolaska ubrzanog voza Tuzla–Kardeljevo na peron sarajevskog kolodvora, u času u kome se Sarajevo budi iz svoje jutarnje magline, dječak još ne zna da ga pisanje zadaće čeka i, sasvim razumljivo, sad su mu važniji obećani ćevapčići na Baščaršiji i popodnevna utakmica u kojoj "Željo" dočekuje "Hajduka" iz Splita.

Sudbina se nije mogla izbjeći! Učiteljica Dobrila donijela je u razred zadaćnice. U zbornici je crvenom olovkom ispravila pravopisne greške i svaku je zadaću ocijenila, osim dječakove.

– Odlično je napisano, ali nisam posve sigurna da je ovo tvoj rad – rekla je. – Mislim da si odnekud prepisao ovo o željezničkoj stanici, zato te neću ocijeniti!

Dječak je pocrvenio. Svi su u njega gledali kao u okrivljenog, čak i ona lijepa djevojčica iz prve klupe, s rupicama u obrazima kad se nasmije. Sakrio je oči da mu ne vidi suze.

Nije proteklo dugo, Dobrila je objavila obostrano radosnu vijest:

– Neću u drugom polugodištu biti vaša učiteljica! Odlazim u Dansku. Dobila sam posao kao nastavnica dopunske nastave srpskohrvatskog jezika.

Za oproštaj, na njenom posljednjem času donijela je veliku kesu punu "Bronhi" i "Kiki" bombona. Pozvala je učenike da uzmu koliko žele. Svi su prilazili njezinom stolu, jedino je dječak ostao u svojoj klupi.

Nije htio uzeti ni jednu bombonu!

Kasnije se pitao šta bi tek bilo da je zadaća bila na temu nogometne utakmice! Da li bi učiteljica vjerovala da je "Željo" pobijedio "Hajduka" sa 3 : 1. I da je Bukal, uzimajući zalet uz onaj gromoglasni huk navijača od koga je drhtalo srce, sa 30 metara zabio gol u rašlje. Nosili su mali tranzistor, svi su u publici imali sličan takav, pratilo se nogometno prvenstvo Jugoslavije, jedva su čekali da se u "Vrijeme sporta i raznode" uključi i reporter Radio Sarajeva, da im ekstatično i nadahnuto kaže ono što njihove oči vide: "Kakav fantastičan pogodak Josipa Bukala! Tobdžija sa Grbavice podigao je stadion na noge! Njegov neodbranjivi projektil golman gostujućeg tima nemoćno je ispratio pogledom u mrežu!"

Ne bi učiteljica povjerovala ni anegdoti sa prenosa utakmice iz Crvenke kad je taj legendarni radio-komentator, poznat po svom sočnom izrazu, poletno uvodio slušaoce u izvođenje kaznenog prekršaja: – Dug zalet Bukala, oštar udarac – i lopta je, dragi slušaoci, prohujala preko gola i – preko mađarske granice!

"Mujo kuje – Bukal razvaljuje", orila se Grbavica pjesmom. U dječakovoj mašti toga dana dva su junaka izabrana za poistovjećivanje: lik onoga što silovito trese protivničke mreže, i onoga nevidljivog, što iz tranzistora opisuje golove i prati igru ljepšim riječima no što je on na terenu vidi. Čarolija nogometa i radio-prenosa ostaće mu zauvijek intrigantna. Te godine "Željezničar" je bio šesti, a nekoliko godina kasnije, u sezoni 1971/72. osvojio je šampionsku titulu i postao prvak Jugoslavije.

Josip Bukal je igrao za "plave" deset godina i postigao 327 golova. Karijeru je okončao u belgijskom "Standardu", gdje su mu na jednoj utakmici izmjerili brzinu šuta od 140 kilometara! Vratio se potom u Sarajevo da trenira mlađe naraštaje. Gradu ispod Trebevića ostao je vjeran do kraja života, pa i onda kad je bilo najteže. Kažu, Jozo je, dok su padale granate i pucali snajperi, raznosio na biciklu "Oslobođenje" po Dobrinji. Umro je 2016. u 71. godini.

Život slaže kamenčiće mozaika, iz blizine djeluju nejednako i nepovezano, ali zna Onaj odozgo, slučaj ne postoji, sve ima svoj smisao, i samo će pogled iz daljine vidjeti cjelinu slike. Reportera i nogometaša dijeli generacijska razlika od 24 godine. Vrijeme, međutim, ne znači ništa za numerologiju koja brojevima povezuje sve na svijetu, pa i ovu dvojicu u kojima dječak traži uzor i želi vidjeti sebe u njihovim vrlinama.

U godini kad je Bukal rođen, sportski komentator Mirko Kamenjašević bio je u partizanima. Sin naprednog poduzetnika, prvoborca Ante Kamenjaševića iz Tuzle, vojevao je u Dubravi, u jedinici iz koje se rađala avijacija Jugoslovenske armije. Skojevac je želio biti pilot, ali bio je prizemljen i na specijalnom zadatku – čuvao je avione od Rusa! Žiroskop u avionima neophodan za navigaciju letjelice sadržavao je pet-šest litara čistog alkohola.

Ruski vojnici koji su pristigli sa Crvenom armijom znali su gdje ima rakije, onesposobili su više aviona nego Nijemci u povlačenju, pa su partizanske straže budno čuvale aerodrom.

Pun duha i vedrine, prepričavao je uz kartanje, u pauzi Rukometnog turnira šampiona, partizanske dogodovštine i svoj bizarni ratni slučaj.

– Mogao sam u partizanima izgubiti glavu! – šeretski se osmjehivao. – U aerodromskoj kantini pronašao sam flašu dezertnog ruma, onog mirišljavog za pravljenje kolača. Sakrio sam ga pod bluzu, da bi me kasnije, vani, jedan moj kamarad i ratni drug u šali upitao: "Kad ćemo dezertirati?" Neko je čuo! Ozna sve dozna! Nije prošlo nekoliko minuta, opkolili su nas sa uperenim puškama i odveli u komandu pred političkog komesara.

– Hoćete pobjeći?! – proderao se. – Poslaću vas na prijeki sud!

Jedva smo mu uspjeli objasniti našu tajnu sa dezertnim rumom. Srećom bio je razuman čovjek, prošli smo samo sa strogim ukorom.

– Sram vas bilo! Skojevci, a tako se ponašate! I još ste htjeli "dezertirati" bez mene?!

Poslije rata, prije no što se dohvatio mikrofona, Mirko Kamenjašević je bio svestrani sportista. Bavio se atletikom, bio je prvak Bosne i Hercegovine u sprintu, prvotimac košarkaške i rukometne reprezentacije Bosne i Hercegovine. Opet jedna slučajnost: počeo je raditi kao spiker na Radio Sarajevu 1956. (kad se dječak rodio), ali "nesretni slučaj" otjerao ga je s posla nekoliko godina kasnije. Kažu, bio se zapio u ozloglašenoj "Drini", i navrat-nanos dotrčao do redakcije u Ulici Danijela Ozme. Program je počinjao u šest ujutro, himnom "Hej, Sloveni". Šta se tad zapravo desilo,

detalji su ostali nerasvijetljeni. Da li je njegovom nepažnjom u režiji na gramofonu pukla igla, ili je u jutarnjem trku bila oštećena gramofonska ploča sa himnom? Uglavnom, početak programa je kasnio. A onda se na radiju začuo Mirkov prodorni bariton koji je veselo otpjevao "Hej, Sloveni, još ste živi..." i tako uveo radijske slušaoce Bosne i Hercegovine u novi radni dan.

Drugovi urednici su odlučili – nije mu prvi put, prevršio je mjeru!

Prije tog slučaja "sahranio" je generalnog sekretara Komunističke partije Bosne i Hercegovine. U to doba na državnom radiju bio je običaj i nepisano pravilo da se nakon čitanja vijesti o smrti političara, heroja i boraca obavezno kaže i rečenica "Vječna mu slava". Kad je umro Đuro Salaj, predsjednik Saveza sindikata Jugoslavije, nakon čitanja tužne vijesti Mirkeša je kao spiker izrekao lapsus: "Neka je vječna slava i hvala drugu Đuri Pucaru Starom!" Radijske birokrate i urednici-poslušnici nisu znali šta da urade, greška je bila "užasna", i za manje se letjelo s posla, ali Kamenjašević nije bio "neprijatelj sistema" i imao je u svojoj biografiji partizansko zaleđe i oca, vijećnika ZAVNOBIH-a. Nakon sastanka kod odgovornog urednika odlučili su da spikera pošalju u Centralni komitet, "nek se drugu Đuri Pucaru lično izvini". Očekivali su njegov povratak znatiželjno i sa pitanjem šta je rekao Stari.

– Popili smo rakiju i ispričali se kao pravi ratni drugovi! – odbranio se "grešnik" tada, no sa himnom nije bilo oprosta. Karijera spikera bila je s njegovim jutarnjim pjevanjem okončana. Izgubio je posao, ali nekoliko godine kasnije, 1964. vrata mu otvara Sportska redakcija Radio Sarajeva, u kojoj će ostati, uz povremene suspenzije zbog sočnog jezika, sve do odlaska u penziju, 1988. godine. Pamte se i još uvijek prepričavaju njegovi mnogobrojni

spontani reporterski "biseri". ("Slobodan udarac sa nekih 35 metara izvodi Bukal. Topovski udarac i gol. Kurac gol, prečka! Sjedi, mali, pička ti materina, ništa ne vidim."/ "Vahidin Musemić u izglednoj šansi i ništaaa..., ali opet Musemić dolazi do lopte, udarac i golman brani. Lopta se odbija ponovo do Musemića koji upućuje snažan udarac lijevom nogom... prečka. Musemić ovaj put glavom i opet je promašio, jebo mu ja mater smotanu". / "Pejaković vraća Mušiću, Mušić nazad Pejakoviću, udarac i – goool... A zajebao sam vas, nije gol, prošlo je kraj stative... Al' brat-bratu malo je falilo.")

Kolege su ga zvale Mirkeša. Bio je omiljen u redakciji, spreman da pomogne mlađima, druželjubiv, vedrog duha, uvijek pozitivan. Rat ga je otjerao iz Sarajeva u Španiju. Umro je 2003. u 82. godini kao izbjeglica u Barceloni.

Dječak nije postao fudbaler, a ni sportski reporter, ali će uz režijsku kartu i očeve željezničarske bonove društvene ishrane, "zloupotrijebljene" u restoranu na željezničkoj stanici za večeru u besparici i najgladnijim studentskim danima, završiti studij i, sticajem okolnosti i možebitnog slaganja kockica u mozaiku ove priče, zaposliti se u Radio Sarajevu.

Godina je devedeseta. Zajednička jednočasovna emisija svih jugoslovenskih radio-stanica, koja se emitira četvrtkom u osam naveče, ovaj put realizira se u njihovom studiju. Okvirna tema: Jugoslovenske željeznice – na pravom kolosijeku? Urednik deska Zlatomir Saler, zadužen za radio-pul, dodjeljuje mu taj zadatak, ne sluteći da mladi novinar ima posve negativno iskustvo sa zadanim temama o željeznici. Kolege dopisnici iz republičkih centara poslali su tonske izjave direktora svih šest željezničko-transportnih organizacija udruženog rada. Vrdali su, pominjali in-

flaciju, zaduženja, pad prometa, gubitke, nedovoljna ulaganja u infrastrukturu – sve je zvučalo rječito i opravdano, ali za radio-reportažu pretrpano, suvo i prazno. Šta kažu radnici? Pita li iko njih, voze li njihovi vozovi u budućnost? Podigao je akontaciju, zadužio magnetofonske trake i "nagru". Na dobojskom željezničkom čvoru ne ustručavaju se mikrofona. Govore otvoreno o problemima Mirhet Hedžić, Metod Mandir, Ivan Cetina, Nedeljko Balešević, Mevludin Brković, Almir Džemidžić, Hajrudin Hatkić, Dušan Davidović, Vinko Krajina, Vjeko Bekić, Duško Radojčić, Vojislav Gajić. Potom, reporter putuje Bosna-ekspresom u Beograd, u lokomotivi. Mašinovođa Islam Huskić iz Kotorskog vozi voz i priča o težini službe. U željezničkom konačištu, smještenom na obodu kolosijeka beogradske željezničke stanice, gdje su umorne od puta spavale plave uniforme, razgovarao je sa željezničarima dospjelim na konak iz svih krajeva zemlje. Nisu krili zabrinutost za svoju egzistenciju i budućnost Jugoslovenskih željeznica.

– Dođe mi da plačem – kazao mu je strojovođa Branko iz Slavonskog Broda. – Gledam iz vlaka kako me na dionici od Tovarnika do Šida traktor pretiče! Kao da nikome nije u interesu da taj dio pruge između Hrvatske i Srbije remontira i osposobi za brzu vožnju. Iza svega stoji politika! Željeznica ne može funkcionirati u podijeljenoj zemlji! Imamo lokomotive koje svuda u svijetu voze bez prekida nekoliko tisuća kilometara, a u nas ne mogu dalje od republičke granice, mijenjamo ih bez razloga u prvoj graničnoj postaji. Slovenci su se davno otcijepili! Oni su sebi izgradili posve drugačiji mrežni sistem, tako da nijedna lokomotiva ne može ući u Sloveniju. Dovezemo vlak do Dobove, do njihove granice, i potom ga preuzimaju oni. Naša željeznica će propasti! Svi ćemo propasti! Mi živimo u podijeljenoj zemlji!

U završnoj montaži skratio je razgovor sa direktorima na minimum, pustio je mašinovođe da govore, bez cenzure. Snimljeni zvukovi vozova, kloparanja čeličnih točkova po tračnicama bili su tonska potka, a sirena lokomotive, one u kojoj se vozio za Beograd, i koja je bila na čelu "Bosna-ekspresa", doimala se kao jauk koji, dvije godine prije početka rata, niko, izgleda, nije čuo.

Režijska karta je proputovala kroz vrijeme i ostala u životu. Doduše, sad se drugačije zove: "P-4 legitimacija za povlaštenu vožnju". Tradicija željezničarske solidarnosti i izdašnosti sa beneficijama je nastavljena. Pored članova obitelji željezničara, danas povlastice za putovanje vozom, kao i ranije, ostvaruju penzioneri, novinari, studenti, ratni vojni invalidi i slijepa lica.

Režijska karta je preživjela rat, ali vozovi nisu. Crveno-žuti vagoni Bosna-expresa, ponosa bh. pruga, završili su u starom gvožđu ili naočigled trunu na sporednim kolosijecima. Rat je bio katastrofalan za željezničare, njihove pruge i vozove. Kompletna infrastruktura je uništena, a šteta se procjenjuje na milijardu američkih dolara. Većina pruga i mostova je u poslijeratnom periodu obnovljena, pružna postrojenja i kontaktna mreža ponovo su u funkciji prometa na teritoriji cijele Bosne i Hercegovine. Ali, ništa nije kao što je nekad bilo!

On je, unatoč svemu, poželio putovati vozom.

– Ne možeš više "Talgom" iz Doboja do Sarajeva. Ukinut je! – javlja mu školska drugarica. - Taj voz više ne prelazi entitetsku granicu!

Nakon raspada zemlje i kraha Jugoslovenskih željeznica diobe su nastavljene. Sad u državi Bosni i Hercegovini djeluju dva javna preduzeća: Željeznice Republike Srpske i Željeznice Federa-

cije Bosne i Hercegovine. Prometno javno preduzeće iz Federacije kupilo je u Španiji prije 15 godina devet kompozicija modernih i komfornih talgo-vozova za 67 miliona KM. Od kupljenih garnitura voze samo dvije, jedna od Sarajeva do Maglaja, a druga od Sarajeva do Čapljine, koja u ljetnoj sezoni u dane vikenda prometuje i do Ploča. Da li je neko tom kupovinom oprao pare, ili je sanjao lijepu budućnost koja u Bosnu još ne dolazi? "Talgo", savremeni, komforni voz na nivou evropskog standarda, povezivao je prije pojave korone Sarajevo i Banjaluku. Više ne! Kažu, nema ekonomske opravdanosti. A ima "opravdanosti" da saobraća od Sarajeva do Maglaja!? Tužna politička i ekonomska bh. stvarnost stalno nameće poređenje sa prošlim vremenom. Prije rata kroz dobojski željeznički čvor svakih deset minuta dolazili su i odlazili vozovi. Danas za cijeli dan prođu dva-tri lokala. Pedeset kolosijeka zaraslo je u travu i šipražje. Međunarodnih brzih vozova više nema! Na pustom i polupraznom peronu žalosno se doima slika od skrpljena dva-tri vagona putničkih vozova koji saobraćaju samo u entitetskim granicama – do Banje Luke i Petrovog Sela.

Sa režijskom kartom danas se ne stiže daleko. Iz ove sadašnjosti ne može se vozom putovati nikud. Jedino u prošlost. A da li se za tu bolju prošlost još uvijek može dobiti povratna vozna karta?

Košmar

Kroz prozor dopire bjelina dana. Trebao bih ustati iz kreveta, misli. Vjerovatno je blizu podneva, ali, tako je toplo i udobno pod jorganom. Koprena sna opet mu se navlači na oči i slika neke djevojke, nježnih, blagih crta lica, krupnih plavih očiju rasplinjuje se u njegovoj svijesti, no njen osmijeh ostaje; san nema značenja (pita se ko je ona, da li ju je ikad sreo), traje kao zagonetka, sve dok je ne zapljusne dolazeći talas novog sna.

Marko je dobio na lotu dva miliona, radostan je, osjeti njegovo veselje i unaprijed zna: slikaće ga za novine, on će kupiti kuću, ostvariće sve o čemu useljenik – izbjeglica sanja: uspio je u životu! Dvadeset godina kasnije gubitak posla i deluzija umišljanja bračne nevjere dovešće ga do sunovrata, rasturiće mu i brak i život. Sreća nije u lutriji! Ipak, trebao bi uplatiti loto, ako nije kasno za ovo izvlačenje koje mu san preporučuje.

Sat zvoni, dugo i uporno. Jedva je otvorio oči. Šest ujutro! Kako to?! Zar nije već podne?! U sobi nema svjetlosti, vlada mrak, hladan kao zima. Shvata: u snu sanja drugi san! Prožimaju se, onaj iz svijetlog podnevnog, i ovaj iz tamnog, jutarnjeg, iscrpljenog i iskašljanog. Košmarni snovi. Prehladu je zaradio prije sedam dana, ali tek ga je sustigla i oborila u krevet četvrtog dana. Ne ide na posao, leži i bori se sa snovima.

Vidi u gomili ljudi Štefu. Otkuda ona ovako nasmijana, a umrla je prije 15 godina? Za opaku bolest nije bilo lijeka, posjećivali su je u hospisu, onoj bolnici izmišljenoj za kratki boravak pacijenata pred njihov posljednji oproštaj. Štefa nikada nije htjela prihvatiti svoj odlazak i kraj, do posljednjeg dana vjerovala je u svoje ozdravljenje. Suprug ju je sahranio u Bosni, a sad mu žao. Kaže, mogao bih otići posjetiti njen grob, upaliti svijeću, porazgovarati sa njom, a ovako, poslao sam je daleko, a tamo više nemamo nikoga. Oči mu se ispune suzama. Ljubav prema zavičaju izgubila je smisao, ima preveliku cijenu.

U snu sreće nasmijanog Blagu. On je umro od alkohola. Radio je u zanatskoj radionici za pravljenje gitara. Imao je vješte ruke, ali one nisu bile dovoljne da same pobijede porok. Gazda firme ga molio, platiće mu liječenje, i čekaće ga radno mjesto! Odbio je. Nije, kaže, alkoholičar! Sestra je prodala majčin stan, poslala mu njegovu polovicu. Djeci za pare nije kazao – sve je propio. Srpski popovi nisu htjeli doći na sahranu jer je kremiran. Našli su pravoslavnu zamjenu: dva stara monaha iz manastira u Chilliwacku održali su opijelo na ruskom. Вечная ему память! Bog bi trebao razumjeti sve ljude i sve jezike.

Bole ga leđa, pokušava pronaći najudobniji položaj, ali krevet je tvrd, i jastuk je tvrd. Leđa ga bole jednako, i u bijelom i u crnom snu. Sad mu je prevruće i jorgan je pretežak, otkriva se, dok ne osjeti jezu i hladan znoj na čelu.

Gospođu Mevlidu guraju u kolicima. Ostala je u sjećanju svojih studenata kao najljepša profesorka na univerzitetu, a sad u staračkom domu ne može na noge i jedva govori. Umišlja sebi, nije kazala: "Da mi je umrijeti!" Profesori koji napišu deset udžbenika iz gramatike ne bi tako izrazili svoju misao. Ona u ovom snu govori očima. Još su pronicljive i žive, čitaju sa mog lica hinjenu

razdraganost, a u duši – tugu! Dugo i čvrsto drži moju suprugu za ruku.

Književnik R. je dobričina, uveseljavao ih je godinama dogodovštinama i pastoralnim slikama iz Krajine. Stiže u san. Ženama je gledao u fildžan, pronalazio kroz crnilo kafenog toza put do njihovih tajni. Sve nam je pogodio, pričale su. Proricao je svojom imaginacijom događaje, ali nije prorekao samom sebi svoju sopstvenu, za pisca najtragičniju sudbinu. Pogubio je sjećanja i riječi, one koje su nekad s lakoćom opisivale ljude i predjele, i koje su nezaustavno rasle u metaforiku rečenice, i granale se u knjige i romane. Još je živ, a izgubili smo ga prije pet godina.

Sve više osjeća težinu jorgana. Meškolji se, otkriva toplotu, pokriva studen. Nova slika koja mu dolazi kroz pramen magle čini se stvarna i poznata.

Djevojčica stoji na obali jezera sa ribarskim štapom. Sa ushitom pokazuje veliku upecanu ribu. Njih su dvojica, Branko i on, proveli u čamcu na vjetru i kiši tri sata. Vraćaju se praznih ruku. Daćemo djetetu deset dolara za ribu, samo da nam se prijatelji ne smiju u kampu. Djevojčica ne da ribu! Ne čuju, ali vide: zove majku!

San je konačno ustuknuo pred glasom:

– Ustani, skuhala sam ti čaj!

Andaluzijo, stižu cure!

Rasporedili su nas po dvoje u kolonu, a prvo nam je svima drug iz Komiteta ispred željezničke stanice ispričao o značaju dolaska štafete u naš grad i kako se u tom simbolu mladosti i odanosti voljenom Predsjedniku slila sva ljubav nesvrstane Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

– Štafeta vam je, drugarice i drugovi, omladinke i omladinci, neraskidiva spona našeg zajedništva, bratstva i jedinstva svih radnih ljudi i građana naše lijepe domovine – rekao je drug iz Komiteta. – Zato očekujem od vas da disciplinirano ispunite svoj odgovorni zadatak!

Djevojka pored mene imala je bijelu košulju, plavu suknju i bijele čarape dokoljenke, a ja sam bio u sličnim bojama, pa sam u plavim teget pantalonama samom sebi ličio pola kao željezničar, a u bijeloj uštirkanoj košulji pola kao trubač u pogrebnom orkestru vatrogasnog društva. Djevojčurak bi s vremena na vrijeme vragolasto nakrivio glavu, kosa joj je mirisala na jabuke, svojim veselim, bistrim okicama gledala bi ka meni, a i ja ka njoj, vrebajući trenutak da vidim nešto više kad se nabor između dva dugmeta na njenim prsima malko pomjeri.

– Pruži korak! – rekle su njene lijepe napućene usne i ja bih zbog nje i potrčao, ali drug iz Komiteta je bio blizu i na svakih stotinu metara raspoređivao nas je duž pruge. Kad štafeta stigne, tre-

bali smo je preuzeti od ono dvoje prethodnih, potom trčati i predati je sljedećim plavo-bijelim djevojčica-dječak nosiocima. To je bio naš odgovorni zadatak: dva sata čekanja i sto metara trčanja. Voz je trebao doći u podne, a u gradu, u Parku narodnih heroja, već od jutra vršene su pripreme. Tehničar Salko iz radio-stanice razvlačio je kablove, prikopčavao ozvučenje, kuckao prstom u mikrofone postavljene na platou ispred Spomen-kosturnice i provjeravao da li se dobro čuje: jedan-dva-tri, jedan-dva-tri! Iz zvučnih kutija grmjele su borbene, partizanske pjesme. *Uz maršala Tita, junačkoga sina, nas neće ni pakao smest', mi dižemo čelo, mi kročimo smjelo i čvrsto stiskamo pest.*

Čuvari reda razvlačili su špagu, pravili špalir kroz koji će, okruženi publikom, radnicima i penzionerima, gimnazijalcima i učenicima Ekonomske škole sa dozvoljenim prekidom nastave, iz Ulice 29. novembra, od pravca kina "Partizan", preko bijelog kamena tucanika kojim je prekriven veliki parkovski plato, protrčati nosioci štafete. Mi smo pored pruge bili dobri i zaslužni, ali ovi nosioci u parku bili su najistaknutiji, a posljednji svakako najzaslužniji. On će zadihano izgovoriti tri-četiri rečenice pred postrojenom opštinskom elitom: predsjednikom komiteta, predsjednikom opštine, drugom Mitrom Subotićem, vijećnikom AVNOJ-a, preživjelim borcima, predsjednicima Socijalističkog saveza radnog naroda i Socijalističkog saveza omladine.

– Druže predsjedniče, uručujem vam ovu štafetu mladosti sa molbom da prenesete poruku i pozdrave našem voljenom drugu Titu...

Hoće li zamucati? Hoće li zaboraviti napamet naučeni tekst?, pitala se radoznalost u pionirima iz osnovnih škola. A ako nije, ako je sve proteklo bez greške, zaorio bi se gromoglasni pljesak.

– Pruži korak! – opet su rekla lijepa napućena usta.

Uto nam je stigla komanda da stanemo i da čekamo dok voz ne dođe i dok štafeta ne dotrči do nas. Rado bih odmah sjeo, ali nije se smjelo. Ko je još vidio da se sjedi dok dolazi štafeta! Na putu pored pruge gdje smo nas dvoje raspoređeni stajala su, otkud baš tu, konjska kola natovarena lubenicama. Trgovac velike loptaste glave govorio je nešto blagim glasom, ništa ga nisam razumio.

– Kaže da su lubenice jeftine – pomogla mi je moja crnokosa pratilja.

Mora biti da priča turski ili portugalski čak, pomislio sam, zvučalo je tajanstveno i daleko, jednako neobično kao i duguljasta lubenica, nalik na mortadela salamu. Neću onu šarenu, veliku, hoću baš ovu crnu. Žedan sam, čim prođe štafeta, poješćemo lubenicu! Samo da se ne obrukam, da ne isprljam, kao uvijek, bijelu košulju, smijaće se djevojka raspupalih grudi, ljutiće se majka. Trgovac je opet nešto govorio, a moja lijepa pratilja prevodila:

– Nije skupa, samo jedan euro! Pronašao sam u džepu kovanicu, koju je bostandžija vješto uhvatio u letu. Sakrio sam lubenicu u hladovinu. Opet stojimo i čekamo.

– Kad će ta štafeta već jednom? – gori nestrpljenje u meni.

Odjednom sam čuo zvuk. Mora biti da je lokomotiva, sad će voz iza krivine, sad će štafeta!

Prvo je do mene stigao miris kafe, pa tek onda probuđena misao: Nije lokomotiva – mlin za kafu!

Kroz poluotvorene oči sat pokazuje pola deset! Supruga je ustala prva.

Ohoho, odspavalo se jutros pošteno i u komadu! Doduše, došli smo kući kasno, iza pola noći. Započeli smo sa domaćom hercegovačkom lózom, završili, kako ko, sa vinom ili s pivom. Žedan sam jutros, žeđ mi u san došla! Naša zemljakinja Natanella poz-

vala je društvo u goste, pripremila je brdo pite, raznih salata: ruske, zelene, sa prženim paprikama, pa narezane meze, šunke, sira, maslina, pohovanih šnicli, restovanog krompira, kajmaka, ajvara, i još nekih umaka, *guacamole*, blijedozeleni avokado premaz među njima. U uzbuđenju i dragosti naša draga domaćica posve je zaboravila iznijeti iz tople rerne i šnicle u sosu sa gljivama. Kad se prisjetila, u ponoć, već smo bili na vratima.

– Ponesite kući! Sad ću vam svima zapakovati!

Smijali smo se na rastanku, smijali smo se tokom cijele večeri pričama iz naših prvih emigrantskih dana i zgodama koje se i danas dešavaju oko nas. Natanella se upravo vratila iz Portugala. Putujemo svijetom, sad već možemo uživati u životu, otkrivati nešto novo.

– Lijepa zemlja – kaže – palače i stare zgrade su na sve strane, deset naših Dubrovnika na jednome mjestu. Nebo veliko i plavo, ljudi predusretljivi, ali ništa ih ne razumiješ, portugalski je baš daleko od španskog i svakog drugog, a na ulici Portugalci slabo vladaju stranim jezicima. To im je jedina mana, sve ostalo je super!

Kad smo dobro prepješačile Lisabon, obišle najčuvenije starine, muzeje i galerije, odlučismo moja kuma Bilja i ja unajmiti auto. Haj'mo iz Portugala u Španiju! Andaluzija je tu blizu, ne bismo je trebale propustili tek tako! Federika Lorku i Grenadu ostavićemo za drugi put, a sad – pravac u Sevilju, u rodni grad Diega Velaskeza. Nije dalek put, petsto kilometara, polako ćemo, jer ni ja, a ni ona nismo baš vične vožnji. Posljednji put kuma je vozila prije desetak godina, a ja u Kanadi imam kola s automatskim mjenjačem, pa sa standardnim ne ide baš jednostavno – uspjeh je ako doguram do treće brzine! Šalim se!

– U rent-a-car-u nude nam kola po pristojnoj cijeni, ali osiguranje je prava žara. *Hombre,* što da bacamo pare na osiguranje, polako ćemo, preskočićemo tu najskuplju stavku! Pogledam na laptopu, hotel u Sevilji, u starom dijelu grada, ima svoj parking. Šta nas onda briga! Ne kradu se tamo kola kao u Sarajevu! Krenemo nakon doručka. Na autoputu nema gužve.

Andaluzijo, evo stižu cure!

Sve je bilo dobro dok se nismo dovezle do Sevilje, do starog dijela grada. Onda odjednom ulice iz dvosmjernih pređoše u jednosmjerne, postadoše sve uže i uže, a zgrade se natiskale kao onaj naš svijet kad dočekuje štafetu. (Izgleda iz te njene slike dođe meni štafeta u san!) Počeše ulice motati lijevo-desno, jedva da se provučeš. Kuma je za volanom, znoji se, a ja gledam Google-mapu i navigavam kroz stoljetne sokake Sevilje. Ljudi se sklanjaju s puta, priljubljeni uza zidove kuća, gledaju začuđeno – rijetko ko ulazi kolima u stari dio grada, teško je tu ući, a još teže izaći. Ali u tom trenutku mi to ne znamo. Dogurasmo nekako do hotela. Recepcionar se smije. Da, svakako, imamo svoj parking, ali nije ovdje! Ovdje u centru nema mjesta, ovdje su samo pješaci. Moraćete se vratiti, jedno kilometar-dva, pa na izlasku iz ove zone, daću vam adresu, sa desne strane vidjećete parking.

Hajd' sad, šta ćeš!? Google nije rekao ništa o uskim ulicama.

– Možemo li ostaviti stvari, pa ćemo se vratiti pješice?

– Naravno, ostavite torbe ovdje kod nas – kaže recepcionar uslužno.

Nas dvije opet u kola. Ulice još uže. Ponegdje moramo stati, pa malo nazad, malo naprijed, dok ne proguramo dalje. Dođemo nekako do parkinga. Kad smo izašle iz kola, ugledasmo na braniku i desnom blatobranu neke crvene pruge, ogrebotine.

– Nemoguće! – kaže kuma. – Mora biti da su nam uvalili kola sa oštećenjem a mi nismo primijetile.

– Ja sam gledala – kažem – nije bilo nikakvih oštećenja!

– Nemoguće! – kuma potpuno vjeruje u sebe – pa čule bismo da smo udarile u nešto.

Kako god da okreneš, obje ne vjerujemo u fleke na blatobranu, ali one su tu, ne bježe!

– Oderaće nas kad budemo vratili kola – kažem. – Sad ćemo platiti dvaput više nego za osiguranje!

Krivo nam, naravno! Čeka nas zanosna Sevilja sa svojim trgovima i spomenicima, sa starinom i čarobnom maorskom arhitekturom, čeka nas posljednje počivalište velikog Kristifora Kolumba, a na autu šare kao da su s neba pale. U hotelu kontamo šta da uradimo. Proradila Bosanka u meni, htjela bi nešto da iščeprka. Hvala nebu i internetu – iskočiše odnekud pametni savjeti! Nismo mi jedine na ovom svijetu kojima je osvanula na kolima neka druga boja. Kaže internet-savjetnik: najobičnijim kalodontom premažite oštećenu površinu i čistom pamučnom krpom trljajte dok ne uklonite fleku.

Narednog jutra operemo zube, dva mala peškira i dva kalodonta gurnemo u torbu pa pravo na parking. Trljale smo sat-dva. Fleke posve nestale! Kola blistaju – sjajnija nego što su bila!

Ole! Ole! Ole, Sevilja!

Radost našeg auto-lakirerskog uspjeha ispunila nam je dan. Uživale smo u razgledanju prelijepoga grada. Hajd' onda natrag. Upadnemo odmah u gužvu na auto-putu. Španci se vraćaju s posla. Sve zakrčeno! Kreni pa stani, kreni pa stani, kad'li odjednom – bum! Udari nas auto odzada!

Kuma se skamenila za volanom. Izađem da pogledam: nije previše strašno, ali dva udubljenja su na zadnjem braniku.

– Ovaj put neće nam pomoći kalodont! – dobacim joj kroz prozor.

Iz onih kola što su nas lupila izašao mladić, dječak skoro, valjda je tek položio vozački, prevarila ga kočnica, širi ruke, izvinjava se. U našoj traci sve je stalo! Vozači nervozno trube, ono dijete jednako širi ruke. Šta da radimo? Da zovemo policiju? Treba čekati sigurno sat-dva i preživjeti ovu ludnicu od sirena i mahanja iz nepregledne kolone.

– Ajmo mi, pa šta bude! – kažem kumi.

Uto poče kišica. Dok smo dogurali do Lisabona, bijela kola postala su siva. U rent-a-car službi mi se ućutale k'o miševi. Izašla gospođa s papirima, obilazi oko zamazanih i prljavih kola. Sve je u redu, kaže. Vratićemo vam vaš polog novca. Dođite nam opet!

Hoćemo, što da ne! Samo da nam ovo malo zdravlja još potraje, ići ćemo svake godine nekud, u drugi grad, u drugu državu, na drugi kontinent. Čovjek se ne smije opterećivati ni prošlošću, ni sadašnjošću, ničim! Život je kratak, kao san. Ne treba ga sanjati – treba ga živjeti!

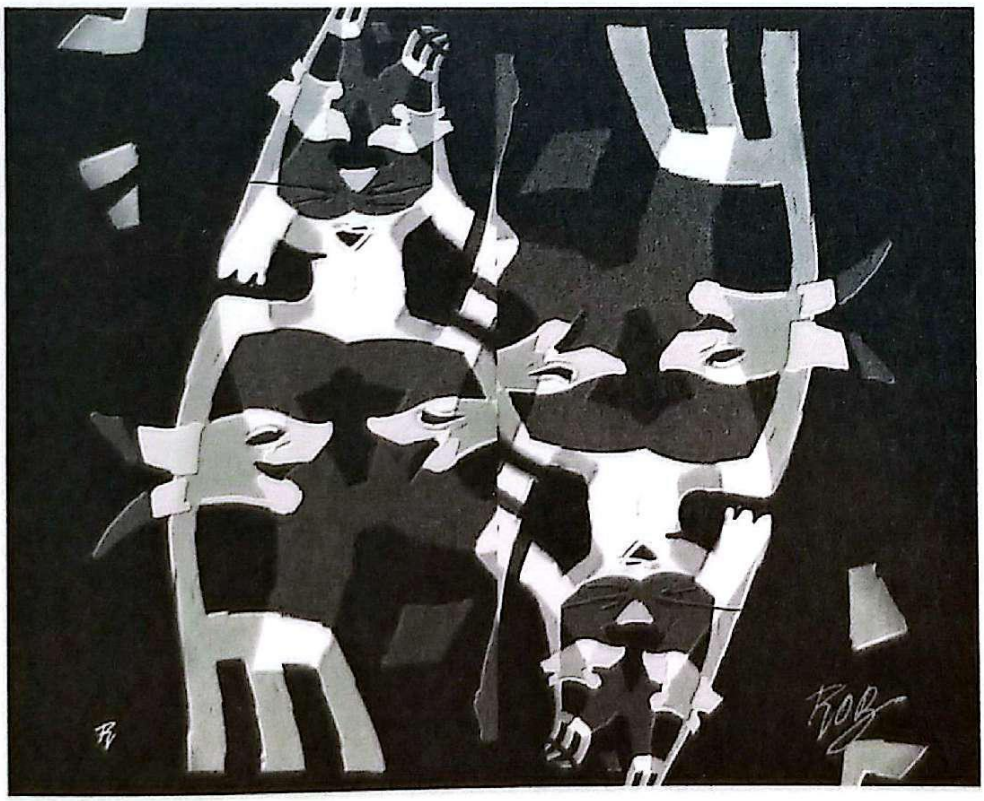

Putopisne crtice

Amerikanci nisu narandžasti

Amerikanci nisu narandžasti. Druželjubivi, prijatni ljudi oko nas, zastanu da pozdrave, razmijene informaciju, pitaju odakle dolazimo, sve sa prostodušnim, srdačnim osmijehom. Ovo je moje prvo planinarenje u Americi. Pukla 49. paralela od Pacifika do Atlantika, iscrtala 8.981 kilometar najduže granice na svijetu između dvije države, a pola od toga povukla se prava crta preko planina i ravnina. Uh, samo da niko ne došapne pravom Narandžastom kako je po toj liniji lako podići zid, duži od Kineskog, a vidio bi se i s Marsa! Šalu na stranu. Švabe bi rekle: *Mal doch nicht den Teufel an die Wand*! Ne crtaj đavla po zidu!

Penjemo se zet, Kanađanin po rođenju, i ja, Kanađanin po pasošu, na 6.850 stopa (tako se u Americi mjeri planina). Moramo se znojiti devet milja! Puno je to kilometara, a puno je i do penzije, pa guraj, Mirkec, uzbrdo, jer još ne znaš da će biti dvaput teže nizbrdo! Osvajamo Cascade Mountains. Hidden Lake Trail – tako se zove ova naša američka avantura. Ustali smo rano, krenuli u četiri ujutro. Čudila se jutarnja magla dok je podizala pramenove svoje prozračne plahte. Srećom, začuđeni medvjedi sklonili su se u šumu.

Posmatrao sam ih izbliza: Amerikanci nisu narandžasti! Oko McDonaldsa, koji jedini radi u ovo gluvo doba, gdje smo prikočili zbog kafe i doručka, bauljali su neki malo krupniji u struku, ali na planini pozdravljamo vitalne, vesele i socijalne ljude, mladost i

radost. I ovdje je puno djevojaka. Sa osmijehom od uva do uva, preplanule, baršunaste kože, nose svoje goleme ruksake. Ponekad idu dvije-tri zajedno, a ponekad, bogme, posve same. Jedan mladi par je došao iz Chicaga, dvije djevojke su iz Los Angelesa, trojica mladića iz Canade, iz Alberte, a ostali su "lokalni" iz Seattla, Bellinghama i države Washington. Ljepotu doživljaja kvari jedino dimna zavjesa na horizontu. Gori šuma negdje u daljini. Tamo su i poplave, i uragani, a sasvim blizu posljedice klimatskih promjena. Nažalost, još uvijek je propuh u tikvama glavonja, kod njih nema promjene klime.

Ljeto je na izmaku. Punimo baterije šarenim cvijećem i slikama koje u nama neće prekriti skori snijeg.

(2017)

Blago tebi, zelena šumice...

Glumio sam momka, po kazni uščaklo me u leđima, a čak me i cuko upozoravao da je 500 stepenica uzbrdo na ovoj stazi ka vrhu Burnaby Mountain previše za moje godine. Proljetni izazov sad mi se ironično podsmjehuje kroz pjesmu što je dolutala iz davne uspomene:

"Blago tebi, zelena šumice, / ti se mladiš svake godinice, / a ja sada i više nikada..."

Prije mnogo, mnogo godina bio sam u Đakovu i prvi put čuo taj "bećarac". Naime, moj urednik Miodrag Oljača odobrio mi putovanje da pripremim radio-reportažu o đakovačkoj ergeli lipicanaca za Drugi program Radio Sarajeva. Đakovačke kolege-novinari dočekali me lijepo. Odmah smo u pripremama za reportažu posjetili Katedralu i isprobali Štrosmajerovo misno vino, a kasnije se u nekoj krčmi pogostili kiselim kupusom sa slavonskom krvavicom! To se ne jede svaki dan, a pamti evo 45 godina! Stigosmo veseli do ergele. Ljepota gizdavih, bijelih pastuha ne da se prepričati! Emisija je trajala pola sata, prekratko da se kaže sve o rasnim konjima, nadaleko poznatim đakovačkim lipicancima.

U reportaži čak nije bilo prostora ni za klozet kraljice Elizabete!

Britanska kruna posjetila je Jugoslaviju 1972. Kraljica je izrazila želju da razgleda ergelu Đakovo. Bila je to njena prva posjeta Titovoj socijalističkoj zemlji, pa je Stari naredio da sve bude na najprimjerenijoj visini.

Šta ako se kraljici u Đakovu pripiški? – u razradi priprema za doček priupitao se neko iz državnog vrha. Na posjedu ergele imali su samo čučavac koji je zadovoljavao domaće potrebe. Ne možeš kraljicu poslati na čučavac! Odmah je naređeno da se napravi najmoderniji toalet sa venecijanskim plavim pločicama. Radili su majstori dan-noć i po prvi put u zemlji koja je naučila na presijecanje vrpce nije bilo svečanog otvaranja! Kraljica došla – prošla, bez nužde, a klozet su odmah zaključali – da se ne prlja! Pet godina kasnije pokazao mi vodič atrakciju.

– Mogu li tamo da piškim? – našalio sam se.

– Taman posla! Kad bismo svima pustili, začas bi sve propalo!

Klozet kraljice Elizabete vjerovatno je do danas proradio, ali meni onda nisu dali da pustim vodu. Ponio sam uspomene. Tonac iz Radio Đakova snabdio me trakama i muzičkim numerama njihovih folkloraša. Za reportažu mi je preporučio jedan lagani "bećarac": "Blago tebi, zelena šumice!"

Nakon Slavonije moja kraljica (dao sam joj svečanu obavezu uz prijem kanadskog državljanstva) željela je posjetiti Dubrovnik. Bura zaduvala, komanda JNA ne može zaustaviti vjetar, naređeno da avion sleti u Titograd. Tamo prostrli crveni tepih, čekaju postrojeni. U isto vrijeme, kad su čuli da je dolazak otkazan, republički vrh Hrvatske i stotine ljudi iz obezbjeđenja napustili su Ćilipe! Otišle limuzine put Zagreba! Prije no što su se razišli, smazali su svečani ručak u čast kraljice. Da se ne baci!

Ali, snašlo ih je novo iznenađenje!

Elizabeta je toliko željela da vidi biser Jadrana, te će neposredno pred spuštanje aviona u Crnoj Gori narediti svom pilotu da ipak produži za Dubrovnik! Saznali su u posljednji čas da je bura malo uminula! Aterirali tako oni na prazan aerodrom! Svi bili oti-

šli, nigdje ni jednog auta da ih prebaci do grada, samo jedan autobus čami na parkingu. Princ Filip, pokoj mu duši, vedrog duha i čovjek od akcije, ponudi se da ih preveze busom, ali jugo-pratnja iz aviona nije dozvolila – puknuće bruka u svijetu: Jugoslavija nema ni vozača, britanski princ mora voziti goste! Tek nakon dva sata čekanja jedva su uganjali limuzine da se vrate. Stigli su konačno do Straduna, a tamo, kao i uvijek, neopisiva gužva, a nigdje obezbjeđenja i narodne milicije, svi otišli nakon kraljevskog ručka kućama. Sve je, ipak, proteklo u najboljem redu. Masa turista spontano je napravila špalir, oduševljena iznenadnim prisustvom kraljice Elizabete, princa Filipa i princeze Ane.

E sad bi ovo trebao biti kraj priče. A nije!

Zbunjeni promjenom plana, novinari su bili u panici. Trebalo je napisati izvještaj za "Borbu", centralni list Socijalističkog saveza radnog naroda, a štampanje novine je već počelo! Pisalo se u žurbi! U krupnom, nespretnom podnaslovu "KRALJICA SE NEOČEKIVANO ISKRCALA U DUBROVNIKU!" slovoslagar je napravio svoju životnu, vjerovatno zatvorsku grešku. U podnaslovu "iskrcala" olovno slovo "k" zamijenio je slovom "p". S takvim podnaslovom odštampano je 100.000 primjeraka!

Dežurni urednik je slučajno primijetio grešku i zaustavio rotaciju. Narednog dana "Borba" se nije kao obično pojavila u ranim jutarnjim satima! Veliko zakašnjenje pravdalo se nestankom struje u štampariji! Novi tiraž i novi veliki naslov "KRALJICA ELIZABETA U DUBROVNIKU!" nije opisao dramu koju vi sad čitate. I to samo zato što sam glumio momka, pa me ušćaklo te nisam mogao nikud iz kuće!

(Proljeće 2017)

Sarajevo, ljubavi moja

Nigdje kao u Sarajevu! Na petsto koraka otkriješ drage ljude koje si posljednji put vidio prije 25 godina. I zbog tih "otkrića" činiš se samom sebi još većim no što jesi, a Baščaršija još ljepša no što jest. Ispred Muzeja "Mlada Bosna" sudariš se sa osmijehom Muriza Krce Šalake. Trenutak kasnije u zagrljaju si Smaila Avdića, svog nastavnika engleskog, koji je, kao u vremenskoj kapsuli, gotovo identičan liku što je prije 50 godina sa dnevnikom u ruci ušao u tvoj razred u Osnovnoj školi "Josip Jovanović". Sto metara dalje užurbano ide Nikola Bilić, tvoj kolega s Radio Sarajeva, vječito mladolik, uspravan kao strijela. Čim Noka progovori, čuješ fanfare i njegov majstorski ceremonijal otvaranja Međunarodnog rukometnog TV turnira šampiona u Doboju, ili neke akcijaške smotre na Tjentištu. U tvom svijetu Noka je bio i ostao voditelj i konferansijer za sva vremena, sve dimenzije i sve prostore, realne i virtualne! Nigdje kao u Sarajevu, s lakoćom pronađeš ljude iz svog prošlog životnog mozaika, ali ne možeš one s kojima imaš zakazano!

Almira u "Mrkvi" nema! Sjede tamo neki mladi Albanci, među sobom pričaju na perfektnom njemačkom, provociraju konobara. Jedna od njihovih dama u ćevabdžinici želi sok – sa slamkom! A slamke nema! Pretvaram se da ne razumijem ohole riječi, a mom sinu, nekadašnjem đaku njemačke gimnazije, zacrvenjele se uši od muke. A Almira nema!

– Pa gdje si, jarane?! – pitam umjesto pozdrava, ulazeći u ordinaciju, jedino mjesto gdje nisam želio da ga sretnem.

– Pa gdje ste vi?! Ubih se tražeći vas! Sad sam stigao s Baščaršije.

Nigdje kao u Sarajevu, otkrivaš neočekivane, a fulaš zakazane susrete! Valter je uvijek imao rezervnu lokaciju! Znam, srećom, za rezervna mjesta mog Valtera, mog drugara, zubara Almira Suljića.

– Otkazao sam zbog vas sve preglede za cijelo popodne!

– Baš dobro! Taman dovoljno vremena da mi popraviš zube.

– Šta se tu ima popravljati? Svejedno će ti svi ispasti!

Djeca zbunjeno gledaju dok se nas dvojica valjamo od smijeha. Prkosimo i smijemo se, valjda godinama, sudbini što nas razbacala po svim meridijanima, životu što prolazi dok konobar traži slamku!

Moj dragi, nenadmašni Almir! Čovjek velikog srca na kome su otvoreni svi prozori i sva vrata da u njega uđe radost i veselje ovoga svijeta.

(Juni 2017)

Baba Adžaguša pije po službenoj dužnosti

Putujem sa sinom Vanjom i njegovom djevojkom Julijom, Korejankom. Omladina je nametnula žestok ritam – 12 mjesta za 15 dana! Tek što sam stigao u Doboj, sreo sam svoje bivše radne kolege Batu Stanišića i Saliha Šahovića. Uspio sam posjetiti sva groblja i pokloniti se sjenima preminulih prijatelja i mojih najdražih. I već sam bio spreman za put, kad zove Dragan Rulofs. Danas su Krajine ponovo na okupu, kaže. Takav miting se ne propušta! Odgađam putovanje!

Stižu s raznih meridijana, produhovljeni, pozitivni, vedri. Prošle godine su odlučili da će zbor Krajina biti u prvoj nedjelji juna... Luka i Marija Krajina izrodili su desetoro djece. Početkom 1900. godine bili su najnaprednija familija u Makljenovcu. Luka je bio željezničar i dok je on vozio svoje parnjače, Marija, koju su zvali Adžaguša, po djevojačkom prezimenu Adžaga, upravljala je kućom i imetkom, kafanom i mlinom na rijeci Usori. Bilo je to vrijeme kad su seljaci branili svojoj djeci da idu u školu. U Krajinama je bilo obrnuto, u školu su morali svi, i ženska i muška čeljad. Vođena energičnom majčinom rukom, sva djeca su završila gimnazije i građanske škole, kasnije fakultete. I svi su stekli zavidne pozicije, a najdalje je dogurao najmlađi sin Borislav. Dugo godina bio je predsjednik Vrhovnog suda Bosne i Hercegovine, da bi uspješnu pravosudnu karijeru okončao kao ministar pravosuđa Saveznog izvršnog vijeća Jugoslavije.

Milina je i dragost biti u ovakvom društvu. O Krajinama sam pisao opširno u monografiji "Makljenovac, put u prošlost – povratak u budućnost", o čemu mi sad stiže pitanje u vidu "drugarske kritike".

– Kako si mogao napisati da je baba Adžaguša pila?

– Mora da je neki nesporazum – vadim se. – Baba Adžaguša je jedina u selu imala rakijski kazan, trebalo je svima ispeći rakiju. Ona nije pila – ona je samo "probavala"!

Sudija Boro sjedi u sredini, osmjehuje se, vidi trebam advokata, pomaže mi u odbrani:

– Baba Adžaguša je pila po službenoj dužnosti!

Zasula nas je salva smijeha. Veselje u dvorištu Rulofsove kuće na Usori je potrajalo. Moje drage Krajine! Luka i Marija danas imaju 60 potomaka! Dogovorili su se da svakog prvog vikenda u junu održavaju svoj obiteljski sastanak u znak sjećanja na one kojih nema i na radost živih koji ne zaboravljaju svoje porijeklo i svoje korijene.

(Juni 2017)

* In memoriam: Dragan Rulofs (1954–2020), Jasna Krajina (1958–2021), Borislav Krajina (1930–2023)

Što li mi se Radobolja muti?

U Mostaru postoje obale koje mostovi samo prividno premošćuju. Na desnoj se vijore hrvatske zastave, a na lijevoj – turske! Ne zna se kome ovaj grad pripada! Ovdje mržnja još nije zacijelila, pritajila se i ćuti ispod džezvi, ibrika, mlinova, tepsija i slika, svega što se turistima nudi na prodaju, a koji, uz najbolju volju, ne razumiju taj nacionalistički ters i hercegovački inat. Putokazi se izgleda stide pokazati gdje je Stari most, a opet, mali je to grad, najnovijeg Starog profulati ne možeš. Pridružujemo se ljudskoj rijeci nad Neretvom rijekom. Radnje i butici napucani, kamen uglancan, turista ko pljeve, biće dobra zarada – milina jedna. Ali, meni se u tom sjaju jednako čini da je Mostar izgubio dušu!

Ne dade mi đavo mira, spustim se do obale rijeke.

Radobolja se uliva u Neretvu odmah ispod mosta. Već na Kozjoj ćupriji udari me u nos smrad kanalizacije i smeća. Pluta prljava skrama iznad guma, šporeta i kesa. Ne znam za lokalne prilike, možda u ovom podijeljenom gradu postoje dvije gradske čistoće, a Radobolja je ostala u sevdahu i pjesmi, pa nije pripala ni jednoj, i niko o njoj ne vodi računa. Kako novopečenim gazdama na Tepi, čijim gostima u bašti u predvečerje tukne mostarska bruka, ne padne na um da se okoliš malo počisti i uredi? Što se moglo hapiti danas je privatno, i to blista i sija, a javno je – zapušteno i ničije!

Aman zaman! Zamalo ne ugazih u pseći izmet ganjajući kamerom neke perspektive sa obale.

– Doggy poop! – upozoravam dvije zgodne, mlade strankinje što su, kao i ja, sišle do Neretve.

Mostar je nekada bio ljepši! Ili sam ja bio mlađi, pa mi sada starost ružno pada, jer mojih prijatelja Mostaraca više nema u tom gradu.

– Gdje vam je WC? – pitamo konobara u nekom malom kafeu.

– Oprostite – zavija ovaj po hercegovački.

– Naš WC je samo za naše goste!

Vanja je hitar kao munja, stoput pragmatičniji od oca:

– Ja sam vaš gost! Dajte mi pivo s nogu i pokažite gdje je WC!

(Juni 2017)

Krkljanac u Rimu

Svuda redovi: pred muzejima, spomenicima i crkvama, starinama i ruševinama. Vječni grad živi od turizma i (ne) voli turiste! Buongiorno, Roma! Na svakom značajnijem mjestu vojska s mašinkama, i policija u crnim uniformama, i policija u plavim uniformama, i policija u crno-crvenoj munduri, i policija u bijelim košuljama, i policija u civilu. U hotelskoj sobi gledam na TV, u vijestima pokazuju sliku sa FaceBook-a: petorica "selfie" ovisnika popela se na barokni spomenik iznad fontane Trevi i uslikali se za uspomenu. Sad karabinjeri tragaju za njima, hoće da ih uhapse.

Narednog dana evo i mene na turističkom valu. Piazza di Spagna.

Uživam ispred Španskih stepenica. Berninijeva Fontana della Barcaccia. Gužva je, sjedimo natiskani kao sardine u konzervi "Mirne" iz Rovinja. Petogodišnja djevojčica trčkara okolo, okliznu se i pade u vodu. Sama se, plačući, iskobelja iz nevolje i pojuri ka roditeljima. Istog trena začu se prodoran zvuk pištaljke, a odmah zatim u vidokrug upada policajac u trku.

– Šta to radite? – zagalami pred uplakanim djetetom i roditeljima.

– Ovo nije vaše kupatilo! Ovo je spomenik!

– Oprostite, dijete je palo slučajno – opravdava se roditelj.

– Dajte mi vaš pasoš! – neumoljiv je drug plavi.

I dok otac pretura po džepovima, neko sa strane pokušava ublažiti situaciju:

– Gospodine, dijete to nije uradilo namjerno!

– Ti zaveži! (You, shut up!) – završava policajac bilo kakvu raspravu. U to mu "okrivljeni" predaje smotak papira – kopije njihovih pasoša.

– Šta je ovo? – gleda u papire. – Rusi?! Možete li vi u Rusiji hodati okolo bez ličnih dokumenata? Gdje vam je pasoš?

U hotelu, gospodine. Čuli smo da u Italiji kradu putne isprave, pa smo ih ostavili u hotelu.

– Nedopustivo! Vi morate imati svoje originalne dokumente sa sobom! – bjesni policajac. – Da se niste mrdnuli odavde! – naređuje i odlazi s papirima do svog auta. Oko fontane tajac. Majka tješi dijete i skida mu mokre čarape.

Policajac se ubrzo vraća.

– Za ovaj prekršaj platićete kaznu od 250 eura u Ruskoj ambasadi u Rimu. Ako nemate novac ovdje, možete ga poslati poštom.

Djevojčica jednako plače. Rusi se spremaju za odlazak iz "grešne zone".

Majka u nervozi djetetu ponovo navlači mokre čarape.

(Juli 2017)

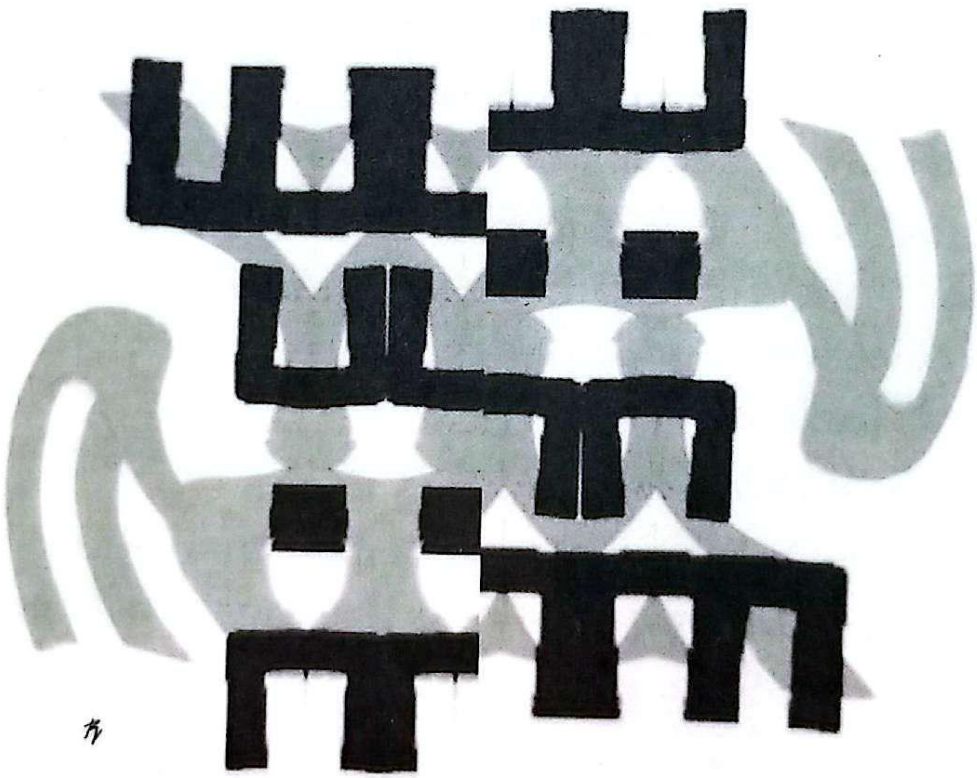

Turizam troši Plitvice

UNESCO je zaprijetio: Plitvice će izgubiti status zaštićene svjetske prirodne baštine ukoliko se ne zaustavi prekomjerna posjeta turista, divlja gradnja i urbanističko divljanje oko Nacionalnog parka. Iako je maksimalni kapacitet devet hiljada, svakog dana u toku ljeta 15.000 gostiju slegne na dva ulaza, zakrči parkirališta, restorane i pješačke staze na Gornjim i Donjim jezerima. Novine i mas-mediji, svjetske turističke organizacije sa sloganima: "Ovo morate vidjeti u životu!" ozbiljno prijete očuvanju prirode i ovog ličkog dragulja. Jezera će ove godine zabilježiti dva miliona gostiju!

Facebook lagano uništava prirodne ljepote Plitvica. Za "selfie" generaciju nije dovoljno 50 kilometara uređenih staza i mostića, za najbolju fotku veru se po nepristupačnim vrletima i stijenama, ruše sedru. Za trenutak FaceBook slave završavaju ponekad u bolnici. Prošle godine pet turista je upalo u provaliju, a jedna Slovakinja je poginula.

Masovni turizam uzima svoj danak i troši Plitvice. Nacionalni park je pred ultimatumom: dogodine mora ograničiti broj posjeta i uvesti on-line rezervacije. Kako to obično biva, linijom manjeg otpora i veće zarade, prvi potez uprave parka je najava poskupljenja ulaznica, sa 180 na 250 kuna.

Ja više neću na tu stranu. Ustupam prostor onima koji nisu bili. Diviću se slikama. Dok još ima vremena i dok su Plitvice još u životu.

(August 2017)

Love Vancouver

– Love Vancouver! – kažu uglas dvoje mladih Nijemaca kojima pokazuje gdje je najbliži liquor store – prodavnica pića. Nabasali su na dobrog vodiča! Zamirisala lipa u Nelson parku. U njegovom zavičaju mjesec lipanj posvećen je lipama, ali u ovom dijelu Canade, na obali Pacifika, vegetacija kasni za tim paralelama, no i sa zakašnjenjem jednako lijepo miriše i budi uspomene.

Love Vancouver!

Zbog nostalgije prema rodnom kraju trebalo mu je dvadeset godina da uspostavi odnose sa gradom u koji je doselio, ali sad je siguran da je ljubav obostrana. Malo je takvih mjesta na kugli zemaljskoj ukrašenih sa toliko prirodnih ljepota. Prije podne uzjaši na bicikl, napravi krug koji mu je doktor propisao zbog holesterola, razgleda novopridošle brodove i hidro-avione, šmekne stogodišnje babe i djedove što u Stanley parku kuglaju na travi, zgodne djevojke što praše odbojku na Kitsilano pijesku, čamdžije i jedriličare što se takmiče protiv vjetra na Point Greyu, pa na kraju bućne negdje u vodu.

A po podne – na snijeg!

Hajdemo u planine, jer tamo nema zime! Posavac, kćerkin pas, "uvoz sa Balkana", voli skitnju i planinarenje. Petnaest minuta od grada, od plaže i mora, evo ih na Cypress Mountain. Keruša je poludjela od sreće! Dvaput trči uzbrdo-nizbrdo, mjeri stazu, njuška

medvjeđe tragove, ali se na poziv uvijek vrati. Na 1.200 metara čeka ih snijeg. Topi se, trebaće planini, izgleda, čitav avgust da odgrne dvometarsku bijelu plahtu. Na prvoj snježnoj liniji komarci razuzdano zuje:

– Evo mušterija! Došli su iz grada da se rashlade!

Lete u rojevima, bodu pojedinačno! Požurimo, požurimo! Na 1.500 metara, visoko je to i za "moskitose", caruje jedino tišina i ljepota. Čak i pogled od radosti zaboravi da se vrati s planinskih vrhova, sa otoka i pučine što se prostrla unedogled.

Podijelili su sendvič. Posavac pozira i počinje lizati šape. Jarane, džaba ti je što grije odozgo kad žestoko hladi odozdo! Smrzle su mi se noge! Uprtio je mrcinu u naručje, ne otima se, ali pseća 32 kilograma puta njegove godine ne obećavaju da će ga moći nositi dugo. Srećom, nizbrdo je!

Na 1.200 metara, ne treba im mjerač nadmorske visine, eto komaraca opet. Čini se zuje još veselije:

– Evo onog našeg! Sad je rashlađen – sladak kao lubenica!

Crvene petobanke po rukama i nogama svrbiće ga cijelu sedmicu. Do sljedećeg vikenda i nove avanture – Love Vancouver!

(Juli 2017)

Emancipacija

– Znaš li šta je luč? – pita ga Milo u predahu na putu uzbrdo.

Pravo mu je ime Milorad. Nekad davno, u Jugi, završio je šumarsku školu. Pokušavaju zajedno razlikovati drveće što se od bjelogorice na početku njihove planinarske staze smjenjuje na visini sa smrčama, jelama i kanadskim kedrovima.

– Luč je borovina natopljena smolom – objašnjava. – Služila je nekad za potpalu vatre i osvjetljavanje kuća. Pamtim kao dijete, kod nas na selu, u Mladikovinama kod Teslića, najmlađa snaha držala je upaljen luč, svijetlila ukućanima dok sjede i jedu. Tek kad oni završe, ako je štogod još ostalo na siniji, mogla je večerati i ona. Ženama na selu bilo je nekad jako, jako teško. Imale su naporan i mukotrpan život.

Nema više lučonoša! Ni mladih snajki da osvijetle tamu, ni mudrih glava na vlasti da razbistre ova mutna vremena i narod povedu naprijed. Ima samo jedna Ana s njima u društvu, koja potvrđuje da ženama danas pripada planeta, nekmoli ostaci večere. Mlada Poljakinja je došla u Kanadu na jednogodišnju radnu vizu. Trenutno u "Burger Kingu" prodaje hamburgere, uvjerena da će uskoro pronaći nešto bolje.

– Prošle godine sam bila pet mjeseci na Aljasci – kaže. – Radila sam u jednoj tvornici za preradu ribe. Dogodine ću u Australiju. Želim vidjeti Sidnej.

Ana je diplomirala ekonomiju. Svestrana je, krije se u njoj trunka umjetničke duše. Sa ushitom govori o velikom Anžeju Vajdi i njegovim filmovima. Oduševljava je Vislava Šimbrovska, njena poezija puna ironije i paradoksa, neobičnog pogleda na svijet oko sebe, a duboko je jedi sadašnja konzervativna i radikalna politička vlast u Poljskoj:

– Nisu omiljeni među ženama. Zabranili su prekid trudnoće. Izglasali su najrestriktivnije zakone o pravima žena u Evropi. Neće još dugo! – uvjerena je Ana. – Na sljedećim izborima mračnjake ćemo otjerati u prošlost, tamo gdje i pripadaju, u 19. vijek!

I dok Ana priča, on povezuje poljsko-bosanske geografske i ljudske paralele, misli u sebi kako je veličanstvena otkrivena ljepota slobode. Uvjeren je, snaga ženske emancipacije više se nikad neće moći zaustaviti, niti će je poljski zakoni iskorijeniti, a, bogme, neće je moći ni hodže, ni bosanske feredže i zarovi pokriti i pokoriti. Oko njih miriše šuma, miriše skriven luč. Žubore potoci, šume vodopadi. Sredina je jula, snijeg se topi. Na nebeskim visinama ljeto traje kratko. Stoga poručuje: "Požurite!"

(Juli 2017)

Narandžasti je mrgodan

Narandžasti nije potpisao sporazum. A ovdje izgorjela ogromna šuma, šest hiljada kvadratnih kilometara, pola Crne Gore – zgarište. I još uvijek gori! Svakim danom bukne novi požar, sve su češće i sve brojnije evakuacije stanovništva sa ugroženih područja. Dim je prekrio cijelu kanadsku provinciju, a British Columbia, nije šala, nije mala. Zamisli sebi kompletnu Francusku i Njemačku u sivilu dimnog oblaka, koji udara u nos, štipa za oči, nema kud da ode, čuči ti nad glavom već 12 dana, a temperature kao pod staklenim zvonom, trideset pet, uz nesnošljivu sparinu.

Narandžasti kaže: nema klimatskih promjena! Pouzdano on to zna – sve su to lažne vijesti!

Malo vedrine, barem dašak vjetra, naša dobojsko-kanadska ekipa potražila je na obali. Roštiljanje je zbog opasnosti od požara zabranjeno. U Kitsilano park stigle su torbe pune hrane, uz ohlađenu "viljamovku" i orošeno hladno pivo. Za meze: sušeno meso, sremske kobasice, makedonski ovčiji sir i luk. Glavno jelo čini vruće pečenje, prasetina i jagnjetina, pečene paprike sa češnjakom, sirnica i pita sa zeljem, sataraš s rižom, "cezar" salata, krastavci i paradajz u kajmaku. Pa kad se malo prezalogajilo, popričalo, preda'nulo, popila kafa s "jadro" keksom i piškotama, dan se razvukao sa desertom: borovnicama i lubenicom. U društvu se, čak i kad dimi, lakše diše!

Šta kaže Narandžasti? Namrštio se, sklopio oči, napućio usta, sad će iz njega pokuljati mudrost, samo takva može biti – najjača u američkoj istoriji!

Postoje u insana, kad je među svojima, u grupi, neki odbrambeni mehanizmi koji gone sivilo i crne misli. Ne razmišljaju o početku kraja, o još žešćim vatrama, dimu koji će, gluvo ne bilo, pokriti cijelu zemaljsku kuglu. Ne! Bježʼte, crne slutnje! Ima li još hladnog piva? Hoćemo li i ovaj put uplatiti loto? Hoćemo! Dobojlijama pripada budućnost. Evo, prikupili su novac, pucaju na devet milona dolara.

Narandžasti je mrgodan, prijeti sa ekrana: Amerika prva, planeta Zemlja na drugome mjestu – neka gori!

Ženo, daj mi taj daljinski da ga ukinem! Na kanalu 228, mom najdražem, nema njega, hvala ti, bože, ni politike, samo vremenska prognoza. Nasmijana teta sa dobrim grudima i zdravim zubima najavljuje – stiže kiša! Devet miliona nije dobio niko. Halali, Mujo, dobojsku uplatu od 160 dolara. Ne dobismo ni "free play". Ali, idemo dalje! Čeka nas velika lova iduće nedjelje!

Samo da padne kiša.

(August 2017)

A Muje nema

Pitao ga Mujo može li s njim na planinu. Čuo od nekih ljudi da najbolje "žemske" idu na "hiking", htio bi oćeifiti i napariti oči. Uhvatilo ga pod stare dane. Godine i pivski trbuh rastu, jednako kao i plima neostvarenih želja i zakasnjelih strasti, praćenih njegovim sve maštovitijim pričama o zavodničkim uspjesima. Ljudi ga nisu prevarili: Grouse Grind je promenada ljepote! Djevojke danas drže do zdravlja i svog tjelesnog izgleda, džogiraju, trče, plivaju, vježbaju. Promiču, sve bolja od bolje, lako obučene za penjanje: "hot top", a bogme i "hot bottom"! Jedini problem je što zemljak ne može pratiti dugonoge srne uzbrdo, jedva ih stigne uloviti pogledom, već su zamakle visoko.

– Ne mogu više! – othukuje, a nisu stigli ni do prve četvrtine. – Ja ću se vratiti!

– Kud ćeš, bolan, nazad? Sramota je! Gledaj cure i guraj polako uzbrdo – tješi ga. – Ne možeš zalutati, čekaću te na vrhu!

Grouse Grind je na 15 minuta od centra Vancouvera, veoma zahtjevna i izazovna, najčuvenija kanadska devet kilometarska planinarska staza za vježbanje, koja za ljetnjih mjeseci zabilježi preko 150.000 posjetilaca! Mladi rano ujutro skoknu do planine, popnu se, vrate žičarom, istuširaju se, pa na posao! Uspon je 850 metara i sa svojih 2.830 stepenica dvaput je viši od Eiffelove kule.

Čak se i premijer Justin Trudeau prije nekoliko mjeseci u zavidnom vremenu popeo do vrha. Rekord drži neki momak koji se trčeći uspentrao za 25 minuta! Inače, za "normalne" prosječno vrijeme za savladavanje uspona je sat i po. Eto, i njemu se posrećilo da bude među normalnim. Čekajući Muju, popio je kafu u restoranu na vrhu, slikao uspinjaču i grad što se na obali Pacifika kupa na suncu.

Muje nema.

Slikao je onda turistički helikopter i rezbarene figure u drvetu, posmatrao "zip-line" i razdraganu omladinu što se uz usklike zadovoljstva spušta niz strmu žicu. A Muje još nema.

Popeo se do najviše tačke, do 1.127 metara, gdje vjetrenjača, liftom skroz do vrha i male kabine, mlati pare od znatiželjnih turista, klepeta krilima i pravi struju. Pogledao je onda "Lumber Jack show", kratku predstavu vještina kanadskih drvosječa.

Nema Muje!

Dva grizlija se kupaju u malom jezeru. Pronašli su ih kao siročiće, othranili u rezervatu na vrhu planine. Sad imaju, rendžer kaže, preko 900 pounda (400 kg). Onog mog još nema! Tri sata zvone na uzbunu! Da mu se nije štogod desilo? Vidio bi, sigurno, gorsku službu spašavanja, a danas su okolo samo nasmijana, oznojena lica. Omladina se nakon planinarenja razbaškarila i povaljala po travi.

Tri sata i 15 minuta. Evo ga! Konačno!

– Gdje si, jarane? Brinuo sam!

Mujo ne može doći do daha. Ćuti, znojan i rumen kao jabuka.

– Hajde da ti pokažem na livadi ljepotu kakvu nisi vidio!

– Ne mogu mrdnut'! – iscijedilo se iz njega. Ostala je, ipak, mrva bosanske vedrine:

– Prestigle su me čak i neke kanadske babe sa štapovima. Pusti žemske, ajmo mi ufatit' prvu gondolu za nazad!

(Juli 2017)

Traganje (Quest)

– Uživate li u ovoj ljepoti? – pitam dvije djevojke na dvadeset kilometara dugoj planinarskoj stazi koja vodi početku jeseni i pogledu na dva prelijepa gorska jezera. Treba nam tri-četiri sata pješačenja; u društvu je uvijek ljepše prekratiti vrijeme i saznati nešto novo.

– Ovo je predivno! – kažu uglas, a jedna od njih uzvraća:

– Smijem li ja vas pitati odakle ste? Imate neobičan akcenat.

– Iz Bosne – velim.

– O, kakva slučajnost! Ja sam genetskim porijeklom iz tih krajeva! Moj pokojni djed je bio iz Hrvatske. Od njega sam naučila samo dvije riječi: Nema problema! Vjerovatno i vi, kad imate najviše problema kažete: Nema problema!

Klimnuo sam glavom, a djevojke su se nasmijale.

– Ne bih htio da vam smetam – kažem im.

– O, ne! Naprotiv! Baš bi nam bilo drago da idemo zajedno!

Zovu se Sarah i Shayla. Druželjubive, pametne djevojke. Pohađaju Quest University u Squamishu, gradiću okruženom prirodnim ljepotama i najneobičnijim fakultetom u Canadi. Sarah je Amerikanka, iz Denvera, država Colorado, a Shayla je Metis, potomak prvih doseljenika sa Quadra Islanda. Obje studiraju prirodne nauke. Univerzitetski "campus" smješten je na obroncima Ga-

ribaldi parka sa pogledom na Howe Sound, rukavac Pacifika, dolinu rijeka Cheakamus i Squamish, te planinski lanac Tantalus, čiji su vrhovi pod vječitim snijegom. Ali, nije samo ova prelijepa razglednica, ovaj pejsaž, jedini razlog zašto bi čovjek poželio da ovdje studira, iako je cijena astronomska. Godina studija, uz školarinu, smještaj i troškove života košta između 50.000 i 60.000 dolara. Quest University trenutno pohađa 700 studenata iz 61 zemlje. Šta je to privuklo omladinu iz cijeloga svijeta u ova kanadska brda?

– Način studija – kaže Shayla. – Prve dvije godine imamo zajedničku osnovu predmeta iz društvenih i prirodnih nauka. Potom se usmjeravamo prema osobnim željama i afinitetima ka užoj specijalizaciji. Mene privlači biologija mora, a moj "quest", moje traganje, moja intelektualna nadgradnja koju stičem u posljednje dvije godine studija posvećena je biosferi dubina Pacifika.

– Ja sam na prvoj godini – veli Sarah. – Mene generalno zanima raznolikost biljnog i životinjskog svijeta ovog dijela američkog kontinenta. Na kraju druge godine, kroz tzv. "question period" pronaći ću ono što najviše volim i što me najviše zanima. Onda će to postati moj "quest", moja specijalizacija.

Studenti ovog univerziteta su sretni mladi ljudi. Imaju sve što im duša poželi i studiraju ono što vole. Zbog raznolikog interesovanja fakultet im, pored redovnog nastavnog kadra, dovodi gostujuće profesore s najprestižnijih univerziteta svijeta, koji sa studentima rade u malim grupama, razmjenjuju iskustva i stečeno znanje. Nema lažnih diploma, "bubanja" i "štrebanja", klasičnih semestarskih ispita. Cilj nije diploma, već znanje! Ocjenjivanje je svaki dan! Uči se sa entuzijazmom, sa zanimanjem i s radošću!

– Volimo Quest! Stvarno volimo Quest! – kažu moje slučajne saputnice.

Riječ po riječ i pred nama se, nakon tri sata pješačenja, ukaza ljepota našeg planinarskog traganja – Elfin Lakes! Slikamo se za uspomenu i rastajemo na obali gdje će njih dvije bućnuti u vodu. Biserna jezera, poput ogrlice, baš pristaju ovakvoj mladosti.

(Septembar 2017)

Ledeni plavi

Pred glečerom se ćuti milion godina. Dublje tišine nema. Pred njim pričalica instinktivno zanijemi, osjeća uzvišenost u sebi, molitvu zahvalnosti grandioznosti prirode kojoj ne trebaju riječi. Pred njim je izvor života. Ledenjaci su rezervoari našeg opstanka, čuvaju 90 posto pijaće vode na planeti Zemlji. Do ovog plavetnila, do Ledenog plavog, penjali smo se skoro četiri sata. Naša tročlana ekspedicija ovog ljeta najčešće zajedno premjerava planine. Nismo žurili, dan je bio pred nama, međutim, na kraju smo jedva uspjeli umaći ispred noći. Uspon je bio žestok, 1.220 metara na sedam kilometara. Kažu da je ovo najteža staza u Garibaldi parku, koja umornim nogama uzvraća spektakularnim prizorom glečerskog jezera, imenom Wedgemount Lake, ledenjaka i visokih planina u zaleđu Whistlera, olimpijskog skijaškog centra.

Opraštamo se od ljeta. Na obali jezera omladina je podigla šatore, bivak za prenoćište i sutrašnje još veće izazove; za alpiniste, penjanje uz stijene na najviši vrh Wedge Mountain, na 2.895 metara, a za ostale šetnja i kupanje. Jedna preplanula, dugonoga, kao da ju je nebo vajalo za sebe, uživa u tirkiznoj boji i prkosi hladnoj vodi. U tangama. Ledeni ćuti i namiguje. "Slikaj je", kaže Milo. Ona se smije i gleda prema nama. Neće je utopliti ni duge gaće, a kamoli moja slika. Grije nju mladost koja će prenoćiti ovdje ispod

zvjezdanog svoda i kojoj neće smetati što se na ovim visinama temperatura noću spusti blizu nule.

Pred glečerom se ćuti. Pred njegovom veličinom apsolutno su besmisleni svi ljudski produkti: stres na poslu, zloba i mrzovolja, svađe i razmirice u familiji, tuga i depresija, prkosi i inati, gramzivost i pohlepa, politika, ratovi, ideologije i nacionalizmi. Već tridesetak godina ovaj ledeni zid se obrušavao u vodu jezera; danas je Wedgemount Glacier i njegova ledena masa gotovo 200 metara dalje od obale. Ledenjak je najsenzitivniji indikator globalnih klimatskih promjena, topi se sve brže i brže. Ne uspijevamo obuzdati u sebi dječju igru i radoznalost, dodirujemo i milujemo Ledenog, ližemo led i molimo ga da ne bježi, da ne ide dalje, da nas čeka na istome mjestu, dogodine.

(Septembar 2017)

Haleakala : Put u središte vulkana

– Zemlja svakodnevno podrhtava, bilježimo stalno zemljotres slabijeg intenziteta – kaže vodič na vrhu vulkana. – Ali, ne bojte se – dodaje – posljednja erupcija bila je prije 250 godina. Još nije ugašen, sad je "uspavan", ali nije u fazi "buđenja".

Pristup čuvenoj NASA – svemirskoj opservatoriji na Red Hill-u običnim smrtnicima nije dozvoljen, tu astronomi danonoćno prate kretanje svih zemaljskih satelita, a mi smo svakako naumili spustiti se s vrha i sići u grotlo vulkana. Kud puklo da puklo!

Posmatranje izlaska sunca s vrha, sa 3.055 metara, nije samo turistički ugođaj već spiritualni doživljaj. U Nacionalni park Haleakala na havajskom ostrvu Maui, putem do vrha od pet do osam ujutro mogu ući vozila samo sa unaprijed rezervisanim parkingom. Nismo znali da se rezervacija pribavlja pet-šest mjeseci unaprijed. Tyler nas je obradovao: otkrio je da još ima desetak slobodnih mjesta koja idu na on-line "licitaciju" tačno u četiri popodne. Istovremeno je telefonirao na dva telefona i uspio dobiti "ulaznicu" za jedno vozilo. Narednog dana u 3:30 ujutro šestoro nas se potrpalo u džip. Krenuli smo iz Kiheija. Na termometru smo pročitali 82.4 Farenheita – 28 stepeni Celsijusa. Dva sata uzbrdo, nakon stotinu lijevo-desno, desno-lijevo zavoja i zujanja u ušima, stižemo do vrha gdje nas čeka promrzli, kišni oblak. Blizu je nule. Mrkli je mrak. Rendžer maše lampom i pomaže da se uparkiramo.

– Odakle se najbolje vidi sunce?

– Gospodine, istok je tamo – pokazuje rukom u pravcu pedesetak silueta ljudi koji su stigli prije nas. – Sunce izlazi u 6:34 – razvlači rendžer kao da je iz Teksasa, a ne s Havaja. – Nažalost, niste imali sreće! Danas ga zbog kišnog oblaka nećete vidjeti možda do podneva!

Promrzli i pokisli vratili smo se. Osiromašeni spiritualno, narednog dana spavamo do devet, pijemo kafu natenane, pa opet put neba. Sad nam za podnevnu posjetu ne treba rezervacija – idemo u grotlo vulkana! Spuštamo se sa tri na dvije hiljade metara. Oblak je milostiv, ostavlja nam dúgu na nebu i povlači se pred nama. Pejsaži su kao na Marsu. Obim kratera je oko stotinu kilometara. Zrak je providan, čist, kolorit vidljiv kilometrima. Čudno je ovo planinarenje: prvo nizbrdo, pa potom uzbrdo! Čudni i ljudi u vulkanu: mladić i djevojka iz Quebeca meditiraju na obodu jedne vulkanske kupe, četiri djevojke, ko zna s kojeg kraja svijeta, u džoging pantalonama, nestaju u oblaku niz stazu, Amerikanac iz Oregona vraća se, prespavao negdje u rupi, prepričava utisak hladnoće i milijardi zvijezda sa ogromnog zvjezdanog svoda. Tu je i mladi par sa bebom u rancu, koju majka kasnije doji u sjeni velike vulkanske stijene, i mi Bosanci, galamdžije u svakoj prilici i na svakoj stazi, sad tihi i nijemi, ovdje shvatamo da je naš ljudski život mrva u prostoru i vremenu, samo jedan trenutak. Ćutimo i divimo se surovoj ljepoti, gordosti i snazi prirode.

Haleakala spava, u snu podrhtava. Kažu, vrijeme je da se probudi. Sve oko nas je kao u nekom Felinijevom filmu, surealno i nerealno: moguće i nemoguće. Nastajanje i nestajanje postaje neumitna realnost.

(Novembar 2017)

Na granici s nebom

"No shooting!" ("Nema pucanja!") piše na tabli pored puta. Milo se ućutao, prvi put je u Americi, "draga moja Kanada", mrmlja sebi u bradu, ovakvi mu "saobraćajni znaci" ne ulijevaju prijatan osjećaj. Poranili smo nas troje, Milorad, Ljilja i ja, da prije vrućine julskog dana osvojimo američki vrh Yellow Asper Butte. Iz Kanade u Ameriku nije dozvoljeno unositi hranu, sendviče i voće. Morali smo te potrepštine kupiti na benzinskoj pumpi čim smo prešli granicu. Na malom prelazu u Abbotsfordu nedjeljom u šest i po nije bilo gužve. Graničar je mrzovoljan, čeka da mu se završi smjena, "profilira" nas pitanjima: koliko dugo se znamo, gdje stanujemo, kud idemo, nosimo li hranu, koliko dugo ostajemo, vraćamo li se na isti granični prelaz... Napokon, vraća nam pasoše. Have a nice day!

Odavno želimo istražiti zaleđe Mount Bakera, najljepše planine u državi Washington, okovane glečerima, vječitim snijegom i ledom. Taj planinski masiv je zapravo vulkan, sa svojih 3280 metara visine vidljiv je i iz Seattla i iz kanadske daljine. "Mount Baker backcountry" najsnježnije je područje na planeti Zemlji. Ovdje je zabilježen svjetski rekord od 29 metara napadalog snijega u jednoj sezoni. Srećom, ljeto je, prate nas samo snježni tragovi i bijeli vrhovi u daljini. Ulazak u nacionalni park se naplaćuje. Amerikanci, uglavnom, imaju svoje godišnje karte, a mi za jednodnevni boravak treba da platimo samo parking – pet dolara za

mjesto u podnožju planine, na prašnjavom makadamskom putu na kome se jedva mimoiđu dva vozila. Na samom ulazu na stazu na "oglasnoj tabli" posjetioci se umoljavaju da uzmu plave kese iz dispenzera i da na planini iza sebe ne ostavljaju ni pseći, a ni ljudski izmet! Tu na početku staze je i knjiga u koju planinari unose svoje ime, broj telefona, broj osoba koje su s njima i planirano vrijeme povratka. Ovo su dragocjeni podaci za gorsku službu spašavanja ukoliko nešto krene po zlu. Valja poštovati američka pravila! Uzimamo plave kese, bez namjere da ih punimo. Valjda za uspomenu. Planinarska staza je prelijepa, ukupne dužine 7.5 milja (12 kilometara), sa usponom od 2.550 stopa (777 metara). Zatičemo mnogo planinara, i mladih i starih, a najviše djevojaka.

– Zašto su sve vesele, zašto se smiju? – pitam zgodnu crnku koja s prijateljicom i uprćenim velikim ruksakom ide nizbrdo. Cure su, očito, prenoćile pod zvijezdama.

– Vidjećete kad se popnete – kaže sa osmijehom od uva do uva. – Ovu stazu nikada nećete moći zaboraviti!

I stvarno, čim smo iz crnogorične šume, obrasle stoljetnom kedrovinom, borovima i jelama, izbili na čistinu, pred nama je pukao beskrajni vidik ljepote. Sa svakim korakom otvarale su se zelene panorame i horizonti planinskih grebena prošaranih snijegom. Oko se nije moglo nagledati blještave, snježne kupole Mount Bakera. Preplavilo nas je oduševljenje! Amerika u najljepšem planinarskom izdanju!

Na vidikovcu, pri samom vrhu, u predahu za sendvič pridružuje nam se Dave iz Bellinghama, iskusan planinar, alpinista, i ubrzo otkrivamo – Trumpov navijač. Malo smo proćaskali, ne upuštajući se previše u polemiku. On je započeo priču o američkom debalansu s Kinom, porezima i njihovom nevjerovatnom zdravstvenom (ne)osiguranju, ali smo te teme kurtoazno zaobišli,

taman posla da se "oštrimo" i da nam Narandžasti pokvari dan! Zasladili smo se trešnjama iz moje torbe, koje sam kupio na granici, a onda mi je Dave pomogao da se uspnem na sam vrh, na 6150 stopa (1874 metra). Išao je ispred mene i pokazivao kojom nogom na koji kamen stati i kako se penjati. Velika je provalija bila ispod nas i savjet iskusnog planinara vrijedio je zlata. Slikali smo se zajedno. Iza nas, kao neka simbolična kulisa, stajala su dva ogromna masiva: Canadian Border Peak i American Border Peak. Između njih je "naša" granica koju prelaze samo ptice. Njih niko ne pita jesu li kanadske ili američke. Njihovo je nebo.

(Juli 2018)

Vanredno stanje (State of Emergency)

Nema planinarenja, vanredno je stanje na Zapadnoj obali. Gori i zemlja i nebo. U kanadskoj provinciji British Columbia trenutno plamti šest stotina požara. Iako vatra bukti stotinama kilometara daleko, miris paljevine i oblaci dima prekrili su kompletnu British Columbiju, i Albertu i dio Saskatchewana. Zamislite sebi sliku veličine prostora pokrivenog dimnom zavjesom pod kojom bi se zajedno mogle naći i Njemačka, i Francuska, i Velika Britanija. Izgorjelo je 380.000 hektara borove šume. I još uvijek gori, a kiše nema ni u prognozi ni na vidiku. Preko 3.500 vatrogasaca danonoćno se bori s vatrenom stihijom. Stigla im je i pomoć kolega iz Australije, Meksika, Novog Zelanda. Vlada je proglasila vanredno stanje. U gašenje požara uključila se i kanadska vojska. Srećom nema žrtava, jer su poduzete blagovremene evakuacije. Tri hiljade ljudi moralo je napustiti svoje kuće. U pripremi je još 48 evakuacija i u stanju pripravnosti je oko 19.000 stanovnika u sjevernim dijelovima ove provincije.

Nema planinarenja, a nema ni plivanja. Zbog visokih temperatura "procvjetalo" je more. Vancouver, grad koji je već godinama na top-ten listi najljepših mjesta za život na zemlji, preživljava sumorne avgustovske dane. Visok nivo E-coli bakterije u vodi opustošio je najpopularnije i najveće plaže u gradu: English Bay, Kitsilano i Sunset Beach.

Ono što je svima očigledno, nekima očito nije! Na web-stranici CBC-ija, najveće televizijske korporacije, među komentarima gledalaca i čitalaca, neki još uvijek tvrde da svi ovi događaji nisu posljedica globalnog zagrijavanja i klimatskih promjena, već samo "normalni vremenski ciklus". Nemajte brige! Drugim riječima, takvi mozgovi misle da treba nastaviti nesmanjenim tempom s prljavim tehnologijama, s nezaustavnim trošenjem fosilnih energenata, a priroda će se već sama "obnoviti" u nekom sljedećem ciklusu. Valjda kad nas više ne bude!

Nevjerovatno! Šta se još treba desiti da ljudima istina dopre do svijesti? Hoće li ikada doći vrijeme da se svi, bez izuzetka, počnemo boriti za planetu Zemlju?

Novac, ljudska pohlepa, gramzivost i korupcija, udruženi s raznim vrstama vjerskog i političkog radikalizma, definitivno su najveća prijetnja ljudskoj civilizaciji. Sad se ratovi vode zbog nafte – sutra će zbog vode za piće! Svjedoci smo početka klimatskih promjena neslućenih razmjera: suše, požara, žestokih oluja i obilnih padavina, bujica i poplava. Vrijeme je da djecu u školama, umjesto vjeronauke, počnemo učiti i nekim drugim moralnim vrijednostima i – preživljavanju u prirodi. To će im biti potrebnije od beznadežne molitve.

(August 2018)

U svjetlu

U vrijeme pune turističke sezone, kad su pametnjakovići otpočeli radove na saniranju tunela Vranduk, kilometarski zastoj na glavnom magistralnom putu natjerao me da u povratku s mora potražim neki drugi, zaobilazni pravac. U rentiranom autu podesio sam frekvencije Federalnog radija, svira ugodna muzika, i sve se nadam možda ću začuti drag i poznat glas nekoga s kim sam nekad u toj RTV kući radio. Vozim preko Livna, Glamoča, Mrkonjića, Jajca, kontam kad doguramo do Banjaluke, eto nas začas u Doboju!

Negdje na pola puta, u brdima, moj Federalni počinje da se gubi i šušti, a najjači signal stiže iz neke radio-stanice koja u moje vrijeme nije postojala: Radio BN. Hajd' da čujemo šta narod sluša! Sve sami ljubavni jadi u folk-aranžmanu: "Je l' te peku u daljini moje suze na haljini"? Erotski jauk Karleuše: "Napravi mi sina pod svetlima kasina", pa momčina odgovara: "Šta će meni vjenčanje i žena kada s tuđom živim bez problema", onda neka Minela plače: "Za tebe bila sam ja u gradu drolja posljednja, na sve sam pristala samo da bih s tobom ostala". Držim čvrsto volan da ne sletim s puta. Dogurasmo do još jednog nesretnika čija draga dobro švera: "Imalo te pola grada, drugo pola još se nada. Neka, neka su sve poštene, neka, neka i nevaljala si najbolja za mene!"

– E, sad je stvarno dosta! – oglasila se supruga. – Gasi to smeće!

Njena komanda je izvršna, vozimo se dalje u tišini sve dok mene ne spopade smijeh:

– Komšinicu gledam kad se kupa!

– Molim?

– Imam šupu i na šupi rupa, komšinicu gledam kad se kupa!

– Ne razumijem šta je tu smiješno?

– To je folk-biser iz našeg vremena! Palo mi na pamet kad smo Jadranko Durmić i ja pripremali reportažu o paganskim običajima zavičaja, o gozbama i opijanjima na sahranama. Htjeli smo se poigrati sukobom erosa i tanatosa. Jadranko je nacrtao flašu i u njoj mrtvački kovčeg, a ja sam se bavio komšinicom, šupom i rupom.

– E, nek si se ti bavio komšinicom! Drago mi je čuti!

– Ako nekad pronađem isječak iz "Glasa komuna", pokazaću ti!

Stigosmo konačno do Banjaluke, ubacismo u petu brzinu na fenomenalno dobrom auto-putu. Ispred jednog nadvožnjaka šljašti veliki plakat, a na njemu nasmijani Dodik i Vučić. Krupnim slovima piše: "Svjetlo na kraju tunela!" Projurismo kroz kratkotrajni mrak. Supruga reče:

– Evo nas u svjetlu!

(Ljeto 2018)

Ko to tamo zviždi?

– Nikad ne bih, nema tih para, bez velikog zóra ustao u tri ujutro – neoprezno izjavljujem u veselom društvu noćobdija. Sat kasnije primam poruku. Pita me Tyler: "You want to do Heliotrope Ridge, on Sunday morning? It's at Mt Baker as well. We have to beat heat: 4 am, sharp!"

Nikad ne reci nikad! Legao sam u 11, a ustajem u tri, bauljam do kafe-mašine. Ceste su prazne, Amerikanci spavaju. Nedjeljom idu u crkvu, a ne u planinu. Već u šest pritežemo planinarske cipele i čitamo upozorenje u podnožju planine:

"Staza je duga 5.5 milja, uspon 1.400 stopa, najviša tačka je na 5.100 stopa. Trebate preći tri potoka. Oprez! Dubina vode zavisi od vremenskih uvjeta: snijega, kiše, topljenja glečera i – doba dana! Potok koga jednostavno možete pregaziti ujutro, može postati divlja bujica po podne! Budite veoma oprezni!"

Prva dva smo pregazili bez problema, kod trećeg, puno većeg, tražimo uzbrdo-nizbrdo najpogodniji gaz, a neko nam zviždi. Gledamo, nigdje nikog! A taj neko je uporan, opet zviždi!

Uz dobar zalet preskačemo potok i otkrivamo zviždača. Ne jednog, već čitavo pleme mrmota! Mladi se raduju novom danu, igraju se na proplanku, a nekoliko starijih zviždi i upozorava na naše prisustvo. Nekoliko stotina metara dalje obuzela je i nas radost dana i nesvakidašnjeg prizora. Hiljadugodišnji glečer nado-

hvat ruke plavi se i pucketa, šaljući zvučne pozdrave, nezaustavno klizeći nizbrdo. U neposrednoj blizini ledenjaka, kao da smo na drugom planetu, vlada drugačija klima. Briše snažan, studen vjetar s vrha planine, temperaturna razlika je barem deset stepeni u odnosu na susjedni planinski prevoj. Pritežem šešir vezom ispod brade da ga vjetar ne odnese. Ćutim i divim se nemjerljivoj snazi, čudesnom savršenstvu prirode i života.

– Znaš, ova planina je zlatonosna! – kaže Tyler. – Glečer se topi, erozija će sigurno izbaciti zlatna zrnca!

Tragali smo potom malo za odsjajima u potoku, ali više nam je značio sjaj koji je ljepota prirode ostavila u nama! Ovdje čovjeka obuzima najuzvišenija molitva, ispunjena nadom da će nešto od ove ljepote, uključujući i zlatna zrnca, ostati i iza nas – našim unucima i generacijama što dolaze.

(August 2018. Coloman Glacier, Mount Baker, USA)

Vjenčanje na Havajima

Kahu je snažno puhnuo u "pu", veliku, srebrnastu školjku iznjedrenu iz dubina Pacifika. Prodoran, dubok zvuk čuo se na kilometre. Ceremonija vjenčanja je počela.

Sjedjeli smo okrenuti, prema havajskoj tradiciji, ka jugu, gledajući more i lijepe plaže Wailea-e. Preko travnjaka, mekog kao persijski ćilim, krenula je prvo mladoženjina i mladina pratnja. Smilja je pored mene počela plakati. Akustična gitara i ukulele, u zajedničkoj romansi, u rukama dvojice tamnoputih muzičara, preplavili su nas melodičnim akordima. Mladoženja Andrew stigao je do baldahina u pratnji svoje majke, a mladina majka Azra, u pratnji svog sina Vedrana. Kahu je u ulozi matičara ponovo zatrubio u školjku. Na proplanku iznad uzvanika pojavila se mlada sa svojim ocem. Smilja je oturila plakati za prave.

Naša ljepotica Nina, kćerka Azre i Dragana Mitrovića, blistala je u svojoj dugoj, bijeloj vjenčanici. Bogo blagi, takve ljepote Havaji nisu dugo vidjeli!

Draganu se stislo grlo, vidi se s kilometra, ali sa smiješkom dovodi kćerku do mladoženje... A moja Smilja roni suze, šmrca, a znam da nema maramicu. Mislili smo na sve, na haljinu, na odijelo, na kravatu, na svečane sandale i cipele – sve smo to morali donijeti na Maui, jer ovdje smo, prije svega, došli radi vjenčanja! Ali, maramica nam se omakla...

U to, kahu, ili kahuna pale, u prevodu sveti čovjek, matičar po naški, poziva mladence da razmijene lei. Nina grli Andrew-a sa vijencem od zelenih "ti" listova, simbolom svetosti i snage, a on daruje Ninu bijelim vijencem tek ubranih džindžer cvjetova. Onda smo i svi mi stavili lei – cvjetni vijenac oko vrata. Lei je simbol alohe, ljubavi, zahvalnosti, radosti života.

Ceremonija je bila prelijepa, prožeta misaonim i simboličkim značenjem, zavjetom ljubavi, vjernosti i odanosti na početku novog zajedničkog života. I kad je kahu po treći put dunuo u školjku, Andrew i Nina su postali muž i žena.

(Septembar 2018)

Road to Hana

Čudesna klima krasi Havaje i havajsko ostrvo Maui. Ovdje je uvijek, tokom cijele godine, lijepo i toplo. Prosječna temperatura je oko 28 stepeni. Na sjeveru su najveći valovi, a na jugu duva vjetar. Zapadna strana otoka gotovo uvijek je osunčana, dok na istočnoj, zahvaljujući visokom vulkanu od preko tri hiljade metara koji zaustavlja oblake, svakodnevno pada topla tropska kiša. Vegetacija je podivljala od sreće!

Hana, čarobno ribarsko mjestašce, zbog uske krivudave ceste kroz pravu prašumu uvrštena je u turističku atrakciju Havaja. Put za Hanu nije dug, svega 120 kilometara, ali treba skoro tri sata da se u jednom pravcu proputuje ovom džadom sa 600 krivina i 60 mostova, na kojima se dva automobila ne mogu mimoići, već po nepisanom havajskom pravilu vozači sami daju prednost za pet vozila iz jednog, pa potom za pet vozila iz drugog pravca. Vijuga asfalt uz obalu, prolazi kraj visokih vulkanskih gudura, tik do strme obale na kojoj se lome i pjene moćni valovi Pacifika, da bi se potom izgubio u šumskoj divljini i postao uski makadamski sokak, uokviren gustim zelenim raslinjem tropske prašume iz koje huči na desetine zapjenjenih vodopada.

Okolo rastu banane, kokosove palme, avokado, papaje, mango, stabla kafe i cvijeće svih mogućih boja, od kojih poneko raste i u Smiljinoj saksiji, ali ovdje nije saksijsko, već džinovsko, naraslo dva-tri metra u visinu. Čudimo se svemu, jer sve i jest za čuđenje.

Prašuma odjednom prestaje i ponovo počinje asfalt. Pravimo krug oko ostrva i ulazimo u drugu, vjetrovitu klimatsku zonu. Na padinama "zaspalog" vulkana leluja se nepregledna visoka trava. Oko se ne može nagledati magične prirode, a kamoli opisati sve ono što vidi.

(Septembar 2018)

Farewell, Luke!

Drugovali smo 14 godina i osam mjeseci. Malo je reći da nam nedostaje. Kad dolazeći s posla otvorimo vrata, čeka nas tišina. Luka je bio poseban, od prvog dana, od prve fleke na tepihu, od velike rupe na kožnom trosjedu, od pojedenih mojih cipela (ne baš skroz), Smiljine tašne... Bilo je toga još! Sve smo prebrodili lakše nego njegov odlazak. Sad jedino sjećanjem mjerimo veličinu njegove pseće ljubavi i lojalnosti prema nama.

Nije volio šetnje na brzinu. Njemu je trebao veliki krug oko cijelog bloka da njušne svako drvo, svaki žbun, da zareži na svakog većeg psa. Kad naiđe crni labrador ili pit bull, prelazili smo na drugu stranu ulice – da ih spasimo belaja, da ih Luka ne isprepada.

Mali hrabriša čuvao nas je sve ove godine i bio bezuvjetno vjeran i odan.

Nedostaje nam puno!

(19. februar 2019)

Ptice

U gradskom parku u Vancouveru postoji neobičan ptičji soliter. Desetak stabala okićeno je sa 180 gnijezda! Podigle su ih velike i lijepe ptice kakvih nema u našim krajevima. Nastanjuju jedino američki kontinent, a zovu se Pacific Blue Heron.

Ove "američke rode" žive petnaestak godina. Izgledaju prelijepo kad polete i raširе svoja moćna, dvometarska krila. Ne vole buku, obično prave gnijezda u tišini i u divljini, i ovo je prvi igdje zabilježen slučaj da su ptice svoju koloniju zasnovale na obodu parka, skoro u samom gradu, u blizini teniskih terena, parkinga, zgrada i prolaznika. Na toj lokaciji stanuju već 18 godina!

Ornitolozi kažu da je ovo zanimljiv primjer prilagođavanja, simbioze grada i prirode, ljudi i ptica. Pošto im orlovi i rakuni kradu jaja i piliće, ove velike ptice su se, iako ne vole buku, primakle ljudima da ih njihova blizina zaštiti od grabljivica i neprijatelja. I tako, eto, sretno žive u svojoj gradskoj koloniji, a broj gnijezda stalno raste! Jer, ptica heron je kao i naša roda – uvijek se na proljeće vraća svojoj kući. Ako je gnijezdo zauzeto, začas će veliki kljun sagraditi novo!

(April 2019)

Haj, kakve Ajka crne oči ima

Budu tokom ljeta dva-tri ona vrela ljetnja dana kad pored klime u autu moraš otvoriti i prozore. Na Dunsmuir vijaduktu, baš na ulazu u centar grada i baš kad ti se najviše žuri, moram se pripremiti sutra ću na planinu, promet je u zastoju. Sve kolovozne trake su zakrčene, vozimo korak po korak. Čini mi se da sam u pogrešnoj traci, uvijek mi se to dešava, ona druga kolona kreće se brže, prkose mi svojom muzikom, prvo Alyssa Reid iz jednog nissana: "Oh, she is a little bit dangerous, dangerous", pa me onda u jednom džipu pretiču i Ed Sheeran i Justin Bieber: "Oh, oh, oh. I don't care", a onda iz jedne toyote, čudu se ne možeš načuditi, naša muzika. Sevdah na plus trideset: "Haj, kakve Ajka crne oči ima!"

Za volanom krupna ljudina pjeva na sav glas: "Haj da me hoće, haj da me hoće pogledati njima!"

Mahnem mu rukom. Bravo, majstore! Mala je ovo planeta za nas i za Ajkine oči.

Sutradan smo Milo, Ljilja i ja poranili da prepješačimo 25 kilometara i posjetimo gorske oči: Elfin Lakes, Garibaldy Park, Squamish. Natukao sam šešir na glavu i ponio dragu majicu, Jasminin dar iz Sarajeva: Doboj u crvenom srcu! Hoću da se uslikam i da joj se barem ovako zahvalim. Hodamo uzbrdo-nizbrdo, srdačno se pozdravljamo sa svima na stazi. Nije ovdje, na američ-

kom kontinentu, običaj da se u gradu i na ulici nepoznati, pogotovo djevojke, zdrave i slobodno osmjehuju. Ili, ne daj bože, da nepoznato muško uputi nepoznatoj ženi kakav kompliment. To je *harassment* – uznemiravanje! Draga naša Evropa! Ali, eto, i ovdje, barem na planini i u prirodi i ljudi su prirodniji.

– Ko vam je ta Dobodž? – pita me bez ustručavanja i sa pitomim osmijehom milo i lijepo djevojče. Njih tri, jedna bucka, druga utegnuta u džoging, i ova treća, s Ajkinim crnim očima i u vrućim pantalonama, gori od ljubopitljivosti.

– Na mom jeziku Dobodž izgovaramo kao Doboj! I nije mi Dobodž draga osoba, već je Doboj moj rodni grad!

– Oh, oprostite! Mislila sam da je riječ o ženi... Lijepa vam je majica!

Odlepršaše sa svojim ruksacima i sa smijehom. Ne možeš ih stići.

– Čudno – prokomentarisaće Ljilja kasnije u šali – primijetila sam stalno se tebi obraćaju!?

– Krenulo me! A sve zbog šešira i Doboja!

(August 2019)

Crna kljova (Black Tusk)

U planinarskim vodičima piše da je Black Tusk jedan od najljepših i najspektakularnijih kanadskih pohoda. Uvjerilo se u taj spektakl i nas desetoro iz dobojsko-sarajevske ekipe penjući se na Crnu kljovu, milion godina staru vulkansku stijenu, za koju geolozi smatraju da je jezgra ugaslog stratovulkana. Prema legendi dvaju lokalnih plemena, Squamish i Lil'wat, na tome mjestu slijetala je mitska ptica Thunderbird, pola orao, pola soko, nadnaravne moći i veličine, praćena gromovima i munjama što su vrh planine spalili u crno. Poštujući nauku, a diveći se maštovitoj legendi, pripremili smo rančeve i navili satove da zvone u rano jutro.

Dočekala nas je neopisiva ljepota, vidik koji ostavlja bez daha! Pogled na sve četiri strane je stvarno bio spektakularan! Svaki čas smo zastajkivali berući divlje borovnice, uživajući u horizontu udaljenih planinskih vrhova pod snijegom, u zelenim proplancima, modrom glečerskom jezeru i žuboru brojnih potoka sa zdravom, pijaćom vodom. Vrijeme nam je trebalo biti naklonjeno, oko 25 stepeni, i stvarno je bilo na našoj strani sve dok se nismo primakli vrhu. Čim smo prešli visinsku crtu zelenog raslinja, iza koje je bio pejsaž kao sa neke druge planete, zaduvao je hladan vjetar i temperatura je pala na deset stepeni.

Naš dobri Rami (Ramiz Mujkanović) manirom pravog planinarskog vuka izvukao je iz ruksaka dvodec Jack Danielsa što je pomoglo da nam prsti skroz ne pobijele. Oko nas su na 2300 me-

tara nadmorske visine plovili oblaci, pojeli smo na brzinu sendviče i mahnuli Crnoj kljovi doviđenja do sljedećeg mitskog susreta sa dobojskim orlovima.

Naše nizbrdo potrajalo je duže nego prethodno uzbrdo, klecala su koljena nakon 30 kilometara hodnje, a onda je na željno dočekanom parkingu Rami (bez njega više nikud!) izvadio iz prtljažnika rashlađenu lubenicu. Znao je kakva nas žeđ čeka, bostan je držao u kesi s ledom! Okrijepljeni i veseli, pri povratku kući stali smo na pola puta, gdje smo u jednom pabu obnovili kalorije i večerom i pičerom piva zaokružili lijep dan. Zgodnoj, dekoltiranoj konobarici trebali smo, ipak, reći: ko se s nama druži – život mu je duži!

(2019)

Bosanski čobani i američke koze

U zemlji smo u kojoj je rođena sintagma "fake news", i što jest-jest, dobar naslov privlači čitaoca da uđe u priču, ali držimo se istine: koze nisu koze, već divokoze, a i ovi ko bajagi čobani oprezno i tiho privukli su se bijelom krdu na stotinjak metara, sve u strahu da ih predvodnik, bijeli rogati bradonja, mrko ne pogleda. Prošle godine baš u ovom kraju jedan divojarac-stokilaš nagrdio je znatiželjnog izletnika i poslao ga u bolnicu. Posmatramo ih izdaleka. Džepna kamera od stotinak dolara ne može ih približiti više, ali bolje je ne izazivati sudbinu i eventualni naslov u lokalnim novinama: "Mountain Goats attacked Bosnians!" Čuj, došli iz Kanade u Ameriku, svakog vikenda na kanadskim planinama družili se s medvjedima, a stradali od američkog divojarca. Bježʼmo iz takvih novina!

Vrijeme naše "čobanije" proteklo je bez bježanije. Mountain goats, ili, kako ih još zovu, Rocky Mountain goats, mirno su se nakon pentranja po stijenama izležavale na proplanku i povremeno lizale erozijom izmrvljeno kamenje, vjerovatno puno soli i minerala. Ova vrsta papkara nastanjuje jedino sjevernoamerički kontinent, najviše visine Montane, Idahoa, Washingtona, British Columbije, Alberte, Yukona i Aljaske.

Evo nas ispred gorostasne vulkan-planine Mount Baker (3286 m) u američkoj državi Washington. Vulkan je još živ, povremeno dimi sa južne strane, miruje u posljednjih stotinak godina; probu-

diće se jednom – ne zna se kad! Pogled na ovog vječitim snijegom i ledom okovanog gorostasa ispunjava dušu, izaziva i divljenje i strahopoštovanje. Umjesto kape pokrio se oblakom i drijema.

Ptarmigan Ridge, tako se zove ova planinarska staza koju Ljilja, Milo i ja pohodimo i koju je moguće posjetiti samo u tri ljetna mjeseca: u julu, avgustu i septembru. Već u oktobru počinje padati snijeg koji prekrije debelim pokrivačem sve ove lijepe slike koje su pred nama. Sa rekordnih 29 metara napadalog snijega u jednoj sezoni, Mt. Baker je najsnježnije područje na svijetu! Zato smo požurili da ne propustimo priliku i uživanje u najljepšim planinarskim prizorima koje Amerika nudi. Usput beremo borovnice, obilno su rodile i uveliko nas zasladile. Nismo sami! Na stazi je puno i mladog i starog svijeta, i običnih i neobičnih ljudi. Jedan sa dvogledom oko vrata, podigao šator ispod visoke smrče, objašnjava kako već danima svojim moćnim sočivima lovi divokoze (a mi i bez dvogleda ulovili krdo). Sretnemo potom jednu djevojku, leprša stazom u skroz prozirnom trikou, sve se vidi, pokazuje svoje majušne grudi i nama i planini. Po vrućem septembarskom danu ugledasmo i četvoro skijaša. Željni snijega koriste kao skijalište jednu malu bijelu plohu. Svuuuš! Svuuuš! Svuuuš! Pet sekundi nizbrdo, pet minuta sa skijama na nogama, korak po korak postrance uzbrdo, i tako do iznemoglosti, a ruksaci im stalno na leđima.

I za obične, i za neobične, za svakoga na ovom dunjaluku, pod ovom lijepom nebeskom kapom, ima mjesta; uvijek postoji neka radost što negdje u prirodi čeka.

(2019)

Virus novca: malima malo – velikima ostalo!

Gledam planinu okupiranu vilama i bazenima bogataša i sjetim se šta mi je rekao moj trgovac, Iranac Reza, kad sam u njegovoj maloj radnji u mom kvartu kupovao vegetu i pitu.

– Kupi dvije! – šalio se. – Jednu pojedeš, a drugu preprodaš. Znaš kako se to radi u kapitalizmu!

Planina preda mnom, Cypress Mountain se zove, nije preprodata, već je, vjerovali ili ne, poklonjena!

West Vancouver prije Drugog svjetskog rata nije postojao. Da bi pospješili razvoj zakržljale obale, kanadski političari napravili su "deal" sa finansijski moćnom aristokratskom familijom Guinness, poznatoj po čuvenom pivu. Poklonili su im zemljište, zapravo prodali ga po bagatelnoj cijeni, cijelu planinu do 1200 metara nadmorske visine (jedino ono što se danas zeleni pri vrhu pripada državi). Uvjet je bio da naprave most i povežu dvije obale. Kada je 1938. lijepa i maštovita čelična konstrukcija opkoračila ulaz u zaliv vankuverske luke, jedne od najvećih na američkom kontinentu, britanski kralj George (onaj što u filmu muca) doplovio je do svoje kolonije da presiječe svečanu vrpcu!

Guinessovci su naplaćivali prelaz preko ovog visećeg mosta, koji se zove Lions Gate Bridge, sve dok nisu nadoknadili svoj uloženi novac, a onda su, kako se to u pravom kapitalizmu radi, most prodali kanadskoj državi za šest miliona dolara, isto onoliko koliko

su uložili u njegovu izgradnju! Ostala im je čitava planina, koju su korak po korak osvajali zgradama i vilama. Napreduju i dan-danas, šire se i grade, svaki pedalj donosi milione! Još ima šume za sjeći i krčiti nove placeve na ovoj planini obilatoj bogatašima.

Gledam most i brdo, mrmljam sebi u bradu:

– Eto, moj Reza, kako se to radi u kapitalizmu! Francuzi bi rekli: "Malo treba da se skupi veliko, ali mnogo da se skupi malo!"

British Properties, tako se zvala Guinness korporacija, tako se danas zove najbogatiji dio Vancouvera. Svaka kuća na tom brdu vrijedi najmanje desetak miliona dolara, a pola ih, da čudnije ne može biti, zvrje prazne! Nekretnine su, ne pitajući za cijenu, masovno pokupovali Kinezi koji su se obogatili na pohlepi Zapada, preprodajući robu i jeftinu radnu snagu svojih zemljaka. Tajkuni i nadalje rade i žive u Kini, za svaki slučaj pribavili su kanadsko državljanstvo, a svoje juane i dolare parkirali su na ovom brdu, malo dalje od očiju kineske partije.

Ko je još vidio da se milioni stiču radom i prodajom pite?!

Politika, veze i interesi, korupcija, profit i pohlepa kriju se iza velikih bankovnih računa. To sam htio kazati svom dobrom trgovcu Rezi, ali ne stigoh – virus me pretekao.

Već prvog dana korone izlozi Rezine trgovine oblijepljeni su pak-papirom, a na vratima je okačena rukom ispisana poruka: "Nakon 25 godina morali smo zatvoriti trgovinu zbog Covida-19! Dragi prijatelji, nadamo se da ćemo se uskoro vidjeti ponovo! Čuvajte se! Želimo vam dobro zdravlje!"

Naše obostrano nadanje nije se, nažalost, ispunilo. Prije nekoliko dana mala trgovina dobrog i duhovitog Iranca, kao zloslutna najava vremena koje dolazi nakon virusa, zatvorena je zauvijek!

(Maj 2020)

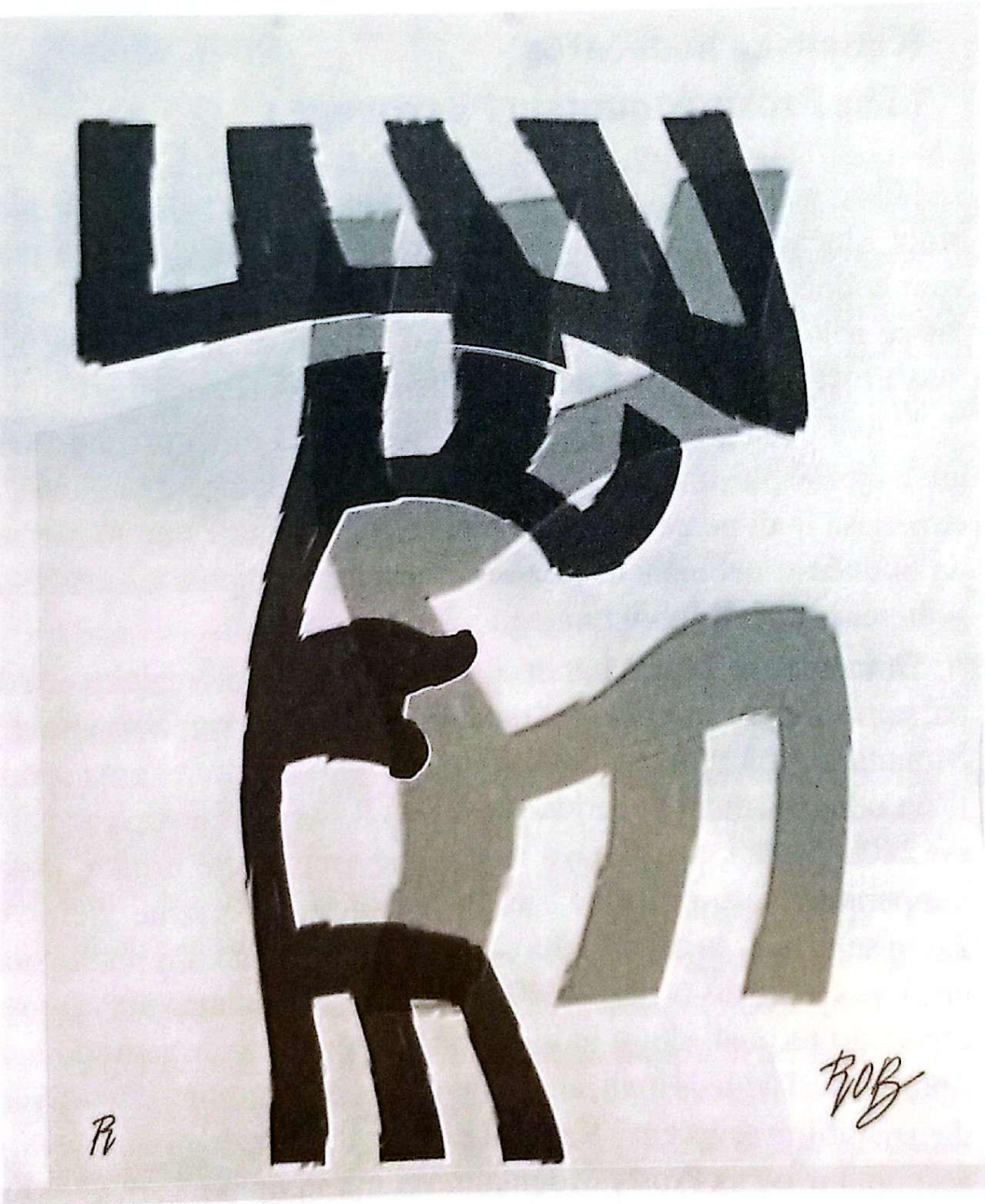
ROB

Kanadsko hodočašće
(The Frosty Mountain Pilgrimage)

Nikad nisam doživio takvu sliku – hiljadu ljudi penje se uz planinu! Slučajno moja planinarska družina i ja učestvujemo u pravom hodočašću, čiji je jedini cilj – divljenje ljepoti prirode. Događaj se zbio 220 kilometara istočno od Vancouvera, na mjestu čije ime, Frosty Mountain – Smrznuta planina, sve kazuje.

U ovo doba godine, početkom oktobra, ariš mijenja ruho. Njegove nježne plavozelene iglice presvlače se u zlatnožutu nijansu, i, eto, masa ljudi penje se na planinu, na dvije hiljade i nešto metara da hodočasti neobičnom prizoru jeseni, jer ovdje će za nekoliko sedmica zapadati duboki snijeg.

Drvo se zove Alpine Larch, alpski ariš, a uspijeva daleko od Alpa, samo ovdje u američkoj Montani i kanadskim predjelima Rocky Mountain. Ariš je neobično i jedino crnogorično drvo kome opada lišće, odnosno njegove četinarske iglice. Raste na visinama od 1800 do 2400 metara, preživljava ekstremne vremenske prilike, niske temperature, oštre, hladne zime i bjesomučne, snažne vjetrove. Zbog snježnih oluja i staništa na stijenama sa plitkom podlogom, ariš nije visoko drvo, raste od 12 do 15 metara u visinu, ipak njegova otpornost na posljednjoj liniji planinske vegetacije je zadivljujuća. Sporo raste i izgleda mali, ali zapravo je sa 2000 godina starosti među najstarijim drvećem u Kanadi! Zbog svih tih razloga šumarci ariša, poput ovog na Frosty Mountain, veoma su rijetki. I zbog toga je ovo kanadsko hodočašće posebno i nesvakidašnje.

(Oktobar 2019)

Stanley park

Na jednom poluotoku, na prostoru od 400 hektara, u koji bi se mogao smjestiti čitav moj Doboj, nekada su živjeli domoroci iz Squamish plemena. Sredinom 19. vijeka britanski doseljenici otjerali su ih u rezervate, a golemu šumu prozvali su po imenu engleskog lorda i kanadskog guvernera – Stanley park. Sa osam miliona posjetilaca danas je to turistička znamenitost grada s plažama, uređenom obalom, stazom za bicikliste i pješake, akvarijumom, mini-željeznicom za djecu...

Virus je rastjerao turiste. Na ulazu stoji usamljeni i okamenjeni lord Stanley. Galeb mu se pokakio na glavu, a do njega mangupi su, u korak s trenutkom, na spomenik škotskom pjesniku Robertu Burnsu stavili zaštitnu masku.

Sve izgleda opustjelo, tek povremeno projuri poneki biciklista ili protrči neka trkačica. Foto-reportažu spašava policija! Ujahaće u jednom kadru s konjima, pozdravom i osmijehom:

– How are you doing, sir?

– Thank you, I am doing well. Nice horses!

– Thank you! We are privileged and happy to be part of Vancouver Police Mounted Squad!

– Can i take a picture?

– Of course, you can! Enjoy your day and stay healthy!

Uz pozdrav kažu mi još da će zbog virusa park od subote biti zatvoren za automobile: ulaz samo za pješake – na propisanom rastojanju! Bježim u stoljetnu šumu. Visoke jele, kedrovi i smrče u svom dugom vijeku nagledali su se svakakvih čuda, ali ovog s maskama još nisu.

* * *

Vratile se rode. Nisu kao one naše, dugonoge, bijele sa crvenim kljunom, koje donose bebe. Ove sive američke ptice su u nekim drugim bajkama, ne donose djecu, a pripadaju familiji koja se zove Great Blue Heron. Naše evropske rode žive do 30 godina i provedu čitav život sa jednim izabranikom svog ptičjeg srca, dok ove američke, u dvostruko kraćem životnom vijeku, mijenjaju partnere svake sezone. Vjerni su samo jedno ljeto, dok podignu mlade, a već dogodine, kad se vrate s juga, traže novu ljubav.

Evo ih, stigle su, najavljuju pravo proljeće! Još nisu izgubile povjerenje u ljude, vratile su se u svoju vankuversku koloniju na rubu West Enda i gradskog parka.

Heron pripada ugroženoj vrsti. Izbjegava ljude (vjerovatno s razlogom) i ovo je jedinstven slučaj da su ptice zasnovale svoju koloniju i podigle preko stotinu gnijezda na nekoliko stabala u neposrednoj blizini teniskih terena, automobila, prolaznika i vreve sa ulice. (Doduše, sad u ovo vrijeme virus-karantina nikog nema, vlada tišina.)

"Tak! Tak! Tak!" – čuje se odozgo.

Mužjaci klepeću svojim dugim kljunovima, počelo je udvaranje. Gnijezda su obnovljena i puna. Iz njih proviruju pernate glave. Ženke će uskoro položiti jaja. Podmladak se očekuje početkom maja. Za inat virusu biće ovdje ptičje graje i raširenih mladih krila.

* * *

Park je smješten na poluotoku, u srcu Vancouvera, i dijelom je prava prašuma sa 27 kilometara "šumskih puteva" za gradske "hikere", a dijelom urbana zelena površina s akvarijumom, mini- željeznicom za djecu, svjetionicima, travnjacima za kriketaše, konjskim kočijama za turiste, pogledom na grad, na luku, brodove, hidroavione i – lijepe džogerke. Trče i biciklaju skroz oko parka. Pješačku i biciklističku stazu zovu Seawall. Tu se rekreativci znoje svakodnevno, a preko vikenda naročito. Za one koji se ne znoje laganini krug obalom traje dva sata.

Nekad, prije no što je engleski kapetan George Vancouver doplovio do ove obale, 1792. godine, na prostoru današnjeg parka sve do 1888. živjeli su Indijanci iz Squamish plemena. Njihovo selo se zvalo X̱wáýx̱way, što bi na našem zvučalo kao Wej-Wej: mjesto maski. Danas, ko bajagi zbog političke korektnosti Indijance zovu First Nation, što ni za jotu neće promijeniti njihov status, a ni istinu. Bijeli osvajači su im oteli zemlju i gurnuli ih u rezervate. Baš kao i na Balkanu, svaka sila, svaka nova vlast misli da istorija počinje s njom, pa brže-bolje otima, krade i mijenja imena. Mi smo prošli kroz tu nauku! Za ljudskog vijeka naše ulice promijene ime dva-tri puta! U Doboju je glavna ulica promijenila ime, izgubili smo Tita i dobili svetog Savu, a ovdje je po engleskom lordu i kanadskom guverneru postao Stanley Park.

Squamish Nation poglavice prije nekoliko godina su tražili i pisali peticiju da se poluotoku vrati stari naziv. Ali, Stanley ni mukajet! Ako mene budu pitali, a znam da neće, glasam za ime Wej-Wej! Ljepše zvuči i sasvim je bliže životu: vrisku jesenjih boja, jatu gusaka koje pasu na livadi, vjeverici što žurno prikuplja zimnicu, valovima pjene na obali.

* * *

Veći je od čuvenog njujorškog Central parka i uspio se velikim dijelom očuvati od pretjerane urbanizacije. Zapravo, najveći dio ovog ogromnog prostora, gotovo u centru višemilionskog grada, čini – prašuma!

Pola miliona stabala u svom okrilju čuva na stotine raznih vrsta ptica, rakune, tvorove, kojote, dabrove... Prije no što su ih britanski kolonizatori otjerali, domoroci iz Squamish plemena imali su ovdje svoje selo. Zvali su ga Xwayxway, što bi se moglo izgovoriti kao: Wej-Wej. U prijevodu: mjesto maski. Od crvene kedrovine, koja je za njih bila sveto drvo, kamenim sjekirama dubili su dugačke kanue i bavili se ribolovom. Danas, kad je cijela planeta postala mjesto maski, kad kroz ovaj park bježim od virusa i ljudi trideset kilometara dugim razgranatim šumskim stazama, svako višestoljetno gorostasno, stameno drvo podsjeća na prve stanovnike ove prašume. Nekoliko stotina metara dalje od njihovog nekadašnjeg domorodačkog naselja bijelci su zbog "turističkih potreba" podigli njihove toteme. Prije deset godina poglavica Squamish plemena tražio je od kanadske provincije British Columbia da se Stanley parku vrati njegovo prvobitno ime: Wej-Wej. Vlasti još uvijek ćute.

Podsjetilo me to na naš slučaj. Prije dvije godine 900 Dobojlija potpisalo je peticiju tražeći da jedna od dobojskih ulica, koje su sve redom nasilno preimenovane nakon devedeset i druge, ponese ime našeg pjesnika Kasima Derakovića. Zahtjev je u Opštini uredno "zaprimljen" i pečatiran! Odgovora još uvijek nema!

Svijet maski svuda je nepromijenjen!

(Vrijeme korone 2020)

Virusna karta

Ništa više nije kao što je bilo, a izgleda više neće ni biti!

Virus nam je za ovih šest mjeseci promijenio živote, čak i tamo gdje smo mislili da nas neće stići – na planini! Ovaj dio Kanade, British Columbia, ističe se po ljepoti prirode, po mogućnosti da se u jednom danu kupaš na moru, a po podne dosegneš snijeg na planini.

Više neće biti tako!

Doktori su preporučili: jačajte imunitet, manje stresa, uravnotežena ishrana, više vježbanja, hodajte u prirodi, vozite bicikl, planinarite. Uskraćeni za godišnje odmore, zatvoreni u kućama, Kanađani su poslušali savjet, krenuli su na planinarske staze. Potom je nekome palo na pamet da je previše svijeta na planinama oko Vancouvera, pa su uveli ograničenja i obaveznu on-line rezervaciju planinarenja. Tako, ukoliko želite s prijateljima na planinu, morate ustati rano, jer u šest ujutro počinje "booking" za taj dan. Već u šest i pet, dakle za pet minuta, sve su "dozvole" raspodijeljene! Ukoliko nemate rezervaciju, rendžeri vam neće dozvoliti da kročite na stazu!

Ništa više nije kao što je bilo, niti će biti!

Ima li kraja ovom ludilu?

(Septembar 2020)

Speak up!

Glečeri su – kažu stručnjaci – najbolji indikator globalnog zagrijavanja i klimatskih promjena. Sa svih strana stižu vijesti o njihovom otopljavanju, što nas vodi ka prirodnoj katastrofi neslućenih razmjera. Glečeri čuvaju 70 posto pijaće vode na planeti. Kad taj rezervoar presuši, biće to kraj za mnoge biljne i životinjske vrste, a bogami i za namnoženu ljudsku populaciju. Procjenjuje se da će njihovim otopljavanjem nivo svjetskih mora porasti za 70 metara. Svi priobalni gradovi bili bi potopljeni, a uticaj na klimu priobalja bio bi zastrašujući uz nepredvidiv intenzitet vjetrova, oluja i uragana.

Da li je moguće zaustaviti taj pošasni proces?

Naravno, samo kad bi političari i njihova prateća dupelizačka svita mogli da se dogovore kako zaustaviti pohlepu bogatih, a povećati investicije u obnovljive izvore energije, kako smanjiti zagađivanje i dati svoj ekološki doprinos zdravom životu i očuvanju planete.

– Speak up! – savjetuju ekolozi.

Evo, ne mogu ćutati! Sa dvojicom Kanađana popeo sam se na 2500 metara visoku planinu, tri dana su me boljele noge (nije lako hodati barabar sa 30 godina mlađim od sebe). Išli smo da se na licu mjesta uvjerimo koliko se Wedgemount Glacier otopio od našeg posljednjeg susreta 2017. godine. Na planinskom prevoju dočekao nas je prvi septembarski snijeg i temperatura blizu nule.

Prizor je bio šokantan!

Za tri godine, od našeg posljednjeg mjerenja Ledeni plavi se povukao desetak metara. Topi se ubrzano i nezaustavno. Prije 20 godina dodirivao je obod velikog Wedgemount jezera, a danas je od obale udaljen oko 250 metara, oformivši svojim topljenjem još jedno, gornje jezero. Bilo je majušno prije tri godine, a danas je već veličine fudbalskog igrališta. Golim okom je vidljivo, ne samo da se glečer povlači već je njegova ledena masa skoro prepolovljena.

(Septembar 2020)

Prvi snijeg

Još nisam bio ustao iz kreveta, subota je, odspavaću malo duže, mislio sam. Utrčala je u sobu radosno i u žurbi:

– Deda, wake up! Wake up! It snows! What we are goding to do today?

Pao nam je prvi snijeg, možda drugog neće biti, ovdje snijeg rijetko pada, valja odmah ustati.

– We are going to make Snowman! – kažem ozarenoj unuci.

Pahuljice su tek pokrile dvorište, nemamo dovoljno "materijala" za velikog Snješka Bijelića, ali i mali se raduje svom izgledu. Nažalost, nismo uspjeli sačuvati mu nos, Gino skočio i pojeo!

Gino je kćerkin novousvojeni pas, mješanac američkog buldoga, stigao je iz Manitobe iz First Nation rezervata, tek su mu četiri mjeseca. Beba golemog i nezaustavnog apetita, već ima 23 kilograma! Za dvije godine imaće šezdeset! Nije čudo što je Snowman izgubio svoju mrkvu!

Jakne su nam bile mokre, presvukli smo se, od uzbuđenja zamalo da preskočimo doručak, pa onda opet na snijeg, na brdašce u obližnjem parku. Mala raja oko nas bila je zadivljena našom brzinom i daljinom spusta. Djedovi kilogrami barem nekad su od koristi, i te kako pomažu ubrzanju sanki.

(Januar 2021)

"Fiksanje"

Gino ima pet mjeseci i 25 kilograma. Beba (pre)brzo raste. Svaki dan dobije, kako je nekad davno govorio moj djed Mijat, "frtalj kile". Sad kad sam i ja postao djed, moje su mjere "on ingliš", u paundima, pa kad Gino i zet zajedno stanu na vagu, pa onda zet posebno, pa kad oduzmemo zetu zetovo i saznamo Ginino, svaki put kažemo: "Wau!"

Danas nam je dlakavi "wau" dostigao 58 paunda.

Gino je bio beskućnik. Kćerka ga usvojila, kao dar svojoj kćerki, a stigao je iz Manitobe, iz First Nation rezervata. Pokušali su mu promijeniti ime, ali svi pokušaji i svi drugi nadimci nisu se primili: ostao je Gino, mješanac mastifa, staford terijera, američkog buldoga i još neke druge genetike pokupljene u divljini. Primio je sve vakcine i uskoro će u školu. Dobrica je, nije agresivan. Poslušan je, možda će biti odlikaš!

Bili smo juče zajedno na izletu, pustili ga sa uzice, ali njemu se nije išlo daleko, čuvao nas da se ne izgubimo u velikoj šumi. Zna Gino kome treba biti privržen i ko će ga voljeti najviše na svijetu – ne odvaja se od unuke! Jedini mu je, zasad, problem što nije svjestan svoje veličine, od dragosti skoči i obori plavokosog anđelka. Potekne ponekad i suza, ali ljubav sve premosti i oprosti.

– Trebamo ga "fiksati" – pominje kćerka u kućnom razgovoru preventivnu potrebu.

– Još je rano – brani ga zet.

– Kad bude imao osam mjeseci – istrajna je kćerka.

– Još mu se nisu razvile sve kosti – zet ne odustaje.

– Imaćemo problem!

– Nećemo! Gino je dobar! Treba da se razvije!

Djed miluje Ginu, smijulji se zetovoj teoriji razvijanja kostiju i solidariše se sa muškom stranom kuće. Ali, đavo mu ne da mira, doliva ulje na vatru:

– Dido će pronaći curu za našeg momka! Nema štrojenja!

– Tataaa! Ne počinji!

– Samo nek raste! Svaki dan barem frtalj kile!

Tu nam se završava razgovor ugodni. Fiksanje se odgađa do daljnjeg.

* * *

Engleski glagol "to fix" na našem jeziku znači popraviti. Ne znam kako se u veterinarsku terminologiju pored medicinskog izraza "neutering" za kastriranje uvukao i taj kolokvijalni termin "fixing", ali zasigurno Ginu ne treba popravljati!

(Mart 2021)

Neostvareni san

Bila su to siromašna vremena u našoj radničkoj Usori. U kući je bilo četvoro djece i brižna majka, svjetlost naših života, vodila je računa da se od skromne očeve željezničarske plaće podmire sve potrebe nas djece. Eto, i danas, kad su mi procurile moje "nepromočive" čizme, svaki me korak vraca u tu prošlost!

Majka me vodila u "Borovo" i kupovala uvijek za broj veće gumene čizme.

– Brzo ćeš narasti – govorila je i njene riječi su se odista obistinile. Nosio bih čizme barem dvije godine, a onda su one nastavljale hodati na nečijim drugim srećnim nogama.

Danas nema više onog siromaštva, ali ni onakvog "Borovo" kvaliteta. Ne volim velike trgovinske centre! Zabole me oči od blještavila neona i stotine raznih vrsta cipela i čizama koje nudi potrošački, pohlepni "made in China" kapitalizam. Ubijedio me trgovac, "Yes! Definitely 100% waterproof!", kupio sam ih na brzinu, što prije da izađem van na svjetlo dana. Mokra mi noga nakon šest mjeseci, a koštale su dolara dvjesto!

E nećeš me zajebavat!

Sam svoj majstor uzeo je ljepilo, ono sa kojim moraš biti oprezan da ti ne zalijepi prste za vijeke vjekova, i pronašao šuplji spoj.
– Danas pada, rekoh sebi – dan je za probu!

U blizini kuće je Burnaby Mountain, tu prolazi pješačka staza, najduža na svijetu. Zovu je "Great Trail", ili "Trans Canada Trail", spaja dvije obale, vrluda kroz planine, preko jezera i dolina, ravno 14.996 milja!!! Kanadskim volonterima, ljubiteljima prirode, trebalo je 25 godina da povežu sve postojeće i naprave nove staze, da povežu Atlantik i Pacifik!

Nema tih cipela koje bi ostale čitave, a rijetke su na ovoj planeti i noge koje bi pješačeći trideset kilometara dnevno izdržale put dug dvije godine, dva mjeseca i sedam dana!

Kiša je sipala za vrat, dao sam cipele na probu i tješio dušu. Boljele su me tužne vijesti o odlasku dragih ljudi iz moje pradomovine. Plakalo je nebo, oblaci su se spustili na mojih 15 kilometara, ali nema te boli koju priroda ne liječi.

I noge su ostale suve!

Ostala mi jedino duša željna neostvarenog sna, onog koji traje 24.000 kilometara, od jedne do druge obale, preko planina i jezera, pješačenja i veslanja, za kojeg više nemam ni snage a ni vremena. Možda će neko razumjeti žal za mladošću. Šta je život ako u njemu nema snova? A snovi traju dok traje život!

(2021)

Ćutimo vrijeme koga više nema

Bio sam ovog ljeta nakratko u rodnom gradu, a najduže na grobljima. Zapravo, logičan je slijed moje posjete: nakon što sam odao poštu preminulima iz svoje familije na grobljima u Prisadama, Makljenovcu i Velikoj Bukovici, krenuo sam tražiti prijatelje. Mojih Dobojlija najmanje je u gradu, a najviše ih počiva u Barama, Šušnjarima, na Humci, Rajčinovcu... Nema više Jirala, Krilića, Tušli, Vlahušića, Križeka, Hošćeka, Jurkasa, srce te zaboli od gubitka na hiljade prezimena koja su nekad krasila grad željezničara. Nema ni mene, ni tamo – a ni ovamo! Ćute grobovi, pate po svijetu rasuti robovi.

O održavanju brine firma "Progres", bizarnijeg imena za grobljanske poslove ne može biti. Kažu, Šušnjari, groblje koje će "proraditi" prije početka rata, sad je tijesno i premalo. Za moj vreli ljetnji dan bilo je preveliko. Tražio sam kolegu Dobrivoja Šešlju, upekao zvjezdan, treperi nebo iznad 7965 grobova što gledaju u dolinu Bosne.

– Upali mu svijeću, ovdje na ulazu! – savjetuje grobar. – Za pokoj duše isto je to, ja l' na grobu, ja l' na kapiji.

Na Humci sam imao više sreće. Neko je preselio, kopaju nekome kabur, a najstariji među njima sve zna:

– Evo, bolan, Fahre odmah ovdje – pokazuje rukom gdje leži moj dobri drugar Fahrudin Kapetanović. – A Kike i Adil su ti gore pri vrhu. Ne moreš profulat'!

Na Fahrinom mezaru plavi se samonikli cvijet. Ponikla cikorija, ljekoviti konjogriz. Od osušenog korijena može se samljeti zamjena za kafu, a od listova popiti čaj, dobar za dijabetičare i osobe sa stomačnim tegobama. Plavi se i nebo iznad Humke. Sjećam se, Fahro je imao problema sa šećerom, izgleda ga muči i na onom svijetu.

A gore pri vrhu, udesno, nisam fulao, Osman Kikić, foto-reporter "Glasa komuna" i Adil Galijašević, dopisnik Radio Sarajeva, čekali su da im pomilujem nišan.

Posljednji mi je dan u Doboju. Grad se kupa u jutarnjem suncu. Odlazim prije podnevne vreline, a imam još toliko vremena da se provezem kroz sokake Čaršije do Rajčinovca.

– I njega ćeš lako naći – rekao mi je onaj što sve zna gdje je ko iz našeg dunjaluka. – Pjesnik ti je odmah kod srednje kapije.

Kasim Deraković, da je živ, možda bi se iznenadio, a ovako ćutimo obojica. Gledamo u grad i ćutimo vrijeme koga više nema.

(Ljeto 2021)

Amerika i Engleska biće zemlja proleterska!

Možda nije uputno pokazivati ovakve slike na socijalnim mrežama, na mjestu gdje smo svi veseli, pametni i lijepi. U gradovima u koje nas je doveo prst sudbine, iza kulisa izložbe lijepih fotografija, postoji, međutim, i jedan drugi svijet – svijet bez selfija i osmijeha, svijet sirotinje i beskućnika, narkomana i mentalnih bolesnika, onih koji su još od djetinjstva kroz nasilje u familiji, fizičko, seksualno i svako drugo zlostavljanje, alkoholizam i droge, prostituciju, pomanjkanje obrazovanja i nezaposlenost, bili predodređeni na sudbinu ulice. Socijalni problemi postoje u svakoj zemlji, na Filipinima, recimo, u Manili, svaki četvrti stanovnik je beskućnik, ali teško je prihvatiti da najbogatiji nisu u stanju, ili ne žele riješiti ovaj problem.

Svaki grad sjevernoameričke zapadne obale, počev od Vancouvera, Seattla, Portlanda, Los Angelesa, San Francisca, San Diega, Santa Clare, San Jose-a, ima svoju mračnu četvrt u koju ne zalaze turisti, gdje zaudara na fekalije i urin, gdje bauljaju izgubljeni u vremenu i prostoru, i u svom životu.

"American dream" na ulicama prepunim šatora, kartonskih kutija, odbačenih ležaja, starih automobila i kampera za njih nije dosanjan. Na njima se lome zakonski normativi i surovost kapitalizma, i sve ih se trpa u koš skitnica i propalica. Ova je dronjava struktura, ipak, heterogena, jer sve više, posebno u Los Angelesu,

raste broj beskućnika, "normalnih ljudi", koji su ostali bez posla i jednostavno više nisu u stanju plaćati visoke kirije, pa su morali na ulicu! ("U San Francisku je stanje još gore", piše čitalac na jednom web-portalu. "Čak osam posto gradskog stanovništva su beskućnici. Žalosno je da su među njima i ljudi koji rade. Jer, šta znači plaća od 3.000 dolara, ako 2.000 moraš dati za najam stana? Istovremeno, država na čije tlo nije kročio neprijateljski vojnik punih 240 godina troši 740 milijardi dolara za obranu!?")

Za kanadske beskućnike cilj je domoći se Vancouvera, zbog njegove blage i povoljne klime. Dolaze iz svih krajeva, te je iz godine u godinu broj nesrećnika na ulicama sve veći. Zaposjeli su kompletnu četvrt East Hastingsa, a uz COVID-19 proširili su se i na Gastown, Chinatown i sa svojim šatorima zauzeli Strathcona Park. Među njima velik je broj mentalnih bolesnika, koji su, na sramotu ove bogate države, pušteni na ulicu kada je rasformirana duševna bolnica Riverview Hospital. Drugu polovinu čine ovisnici o drogama. Čuče po ćoškovima, bodu se špricama, pale heroin, šmrču kokain i umiru svakodnevno od predoziranja fenthanylom. Narko-mafija je nemilosrdna, uvlači u svijet ovisnosti maloljetnike i dodaje ovu jeftinu sintetsku drogu ostalim opijatima, dvostruko-trostruko povećavajući njihovu potentnost. Nesretnici padaju kao snoplje! Prošla godina (2021) bila je katastrofalna: 1716 ljudi je umrlo. Svakog dana droge su gasile pet života. Među njima ima i naše djece sa Balkana.

Teško je opisati nesreću roditelja koji su preživjeli rat u Bosni, došli ovamo na kraj svijeta kako bi svojoj djeci osigurali ljepšu budućnost, a dočekali ovako neopisivu tragediju!

Statistika je očiglednija od nametnute stvarnosti: u Vancouveru od predoziranja fenthanylom umire dvaput više nego od virusa! U demografskoj strukturi trećina umrlica ispisana je pripadni-

cima "First Nation", domorocima. Sve dosadašnje mjere i potrošeni milioni dolara na tzv. "safe injection sites", na socijalne službe, hitnu pomoć, policiju, zdravstvo, vatrogasce, nisu se pokazale djelotvornim. Beskućnika-ovisnika svakim danom sve je više! Vankuverski gradonačelnik zatražio je od savezne vlade da dekriminalizira upotrebu droga, ko biva to će umanjiti problem! A građani kojima su šatori, prljavština, odbačene šprice i porast kriminala zagorčali život, u nevjerici odmahuju glavom, optužujući "ljevičare" i lokalne vlasti kanadsko-američke zapadne obale za mek pristup ovom tvrdom, zasad nerješivom problemu.

U cinizmu trenutka iz dubine vremena izronio mi je odnekud "ljevičarski" eho.

Nekada davno, veoma davno, u jednoj zemlji u kojoj je siromaštvo bilo jedino što su imali, sa utopijskim zanosom o socijalnoj jednakosti pjevalo se: "Amerika i Engleska biće zemlja proleterska!"

Ta zemlja u to vrijeme nije imala beskućnika! A ni problema s drogom!

(2022)

Crveno more

Dijete Usore nije znalo da postoji sok od brusnice. Ako ćemo pošteno, dijete nije znalo da postoji biljka imenom cranberry. Daleko su bile Amerika i Kanada, rodne zemlje i najveći svjetski proizvođači crvenih boba, koje meni u mladosti tada nisu bile značajne. U mom usorskom komšiluku bila je fabrika "Bosanka", pa gdje ćeš osim njenih sokova tražiti išta drugo. Bili smo ponosni kad se, pored onih "Fructal" – slovenačkih, pojavio i naš prvi bosanski tetrapak narandžinog soka upakovan u slogan: "Florida Boy – Bosanka Doboj"! Za moj ukus bio je neprevaziđen njihov sok od višnje, a nije me mogao zaobići ni ponos "Bosankinog", prvog na Balkanu proizvedenog soka od šljive! A bogami, bio je u njenom asortimanu još jedan "sok od šljive", stoput bolji od one "Gradačačanke". Imao je samo jednu manu – malo flaša za veliku potražnju!

"Bosanka", nažalost, više ne postoji, sve su njeno urušili i opljačkali, jedino nam uspomene oteti ne mogu, pogotovo one đačke kad smo tokom školskog raspusta kao sezonci išli da zaradimo koji dinar za džeparac!

Eto, ne uspijevam se odvojiti od mladosti dok u Richmondu gledam ovo crveno more.

Kanađani događaj nazivaju "cranberry harvest", na mom jeziku to bi značilo "berba brusnice". Ali, nema tih ruku koje bi mogle

pobrati ovo sazviježđe crvenih boba, i zato je ova žetva u mnogočemu posebna. Brusnica raste kao niski žbun na močvarnom ili dobro navodnjavanom terenu. Uzgajivači u blizini rijeka pripreme polje nalik na ogromni zemljani bazen, koji će, kad plodovi dozriju, uz pomoć kanala i pumpi, biti poplavljen. Bobica brusnice ispunjena je vazdušnom komorom, što će odigrati ključnu ulogu u ovoj "poplava-berbi". Uz pomoć mehanizacije, čudnih nekih mašina sa funkcijom nalik na velike kuhinjske miksere, loze se zatresu pod vodom i crveni plodovi iskoče na površinu. Pokupe ih pokretnim trakama na traktore i kamione i potom u tvornicama prave sokove, džem i slatkotrpki sos koji na sjevernoameričkom kontinentu tradicionalno služe uz pečenu ćurku za "Thanksgiving Day"!

Među nutricionistima omiljena je i sušena brusnica. Kažu, najbolja je za upale urinarnog trakta.

Pošto čuo, po to vam prodao!

(Novembar 2021)

Gorostas

Zagrlio sam ovog četrnaestog oktobarskog dana jednog što je vršnjak našeg kralja Tvrtka. Dičnog Bosanca odavno nema, neki zlobnici tvrde da je sve manje i Bosne, posve manje od one Tvrtkove, ali njegov parosnik – gorostas ne haje za te šuplje priče. Sitne duše prolaze i nestaju; veličine uvijek traju.

Sreli smo se prvi put poodavno, tek kad sam došao u Canadu, ima tome ihahaj dana, na planini Mount Fromme. Pročuo se glas o 700 godina starom crvenom kedru, pa su znatiželjni, a njih je uvijek puno u velikom gradu, nagrnuli u šumu da ga vide. Nagazili su mu korijenje koje je erozija tla ogolila kroz duga stoljeća i skoro su mu, čudnog li apsurda, iz ljubavi prekratili život što se nekim čudom očuvao kroz pohlepu i nemilosrdnu sječu kolonizatora.

Od njegove sabraće svuda okolo ostali su samo ogromni panjevi, svjedočeći o gorostasnosti ovih orijaša.

Zašto su ovog poštedjeli? Procijenili su greškom, a na njegovu sreću, da je deblo u sredini trulo i šuplje, pa im se nije dalo za malo dolara oštriti sjekire i testere. Tako ih je veliko drvo, prečnika četiri metra, prevarilo i ostalo zdravo i čitavo do današnjih dana.

Za razliku od našeg prošlog susreta, vidim da su neke brižne ruke, želeći sačuvati njegov ogoljeli korijen, ogradile deblo, ostavivši prolaz za dodir, za divljenje ljepoti i veličini prirode, za slikanje i zagrljaj.

Pored gorostasa zatičem dvije žene. Sjede, pričaju tiho, gotovo šapatom, kao u crkvi. Tri djevojke odlaze niz stazu, okreću se, žele da im oko upamti veličanstveni prizor. Mimoilaze se sa mladićem koji se uspeo na planinu noseći na leđima ruksak i u njemu dvogodišnjeg mališana.

Divljenje u ovoj šumi nikad ne prestaje. Prenosi se sa oca na sina.

(Oktobar 2022)

Sedona

Niko nije više oblikovao naše poimanje Divljeg zapada kao Zane Grey, autor brojnih kaubojskih, pustolovnih novela i romana. Zubar po profesiji, pisac po vokaciji, profesionalni igrač bejzbola i zavodnik mnoštva ljubavnica, ostavio je iza sebe 90 knjiga. Jedna je posebno podstakla moju dječačku maštu: "Riders of the purple sage". Naš daltonista prevodilac naslovio ju je kao "Jahači rumene kadulje". U Narodnoj biblioteci Doboj imali su desetak knjiga Zane Greya i samo jedan primjerak "Jahača". Trebalo je čekati na red. Zaga, dobra duša, suvonjava, rastom visoka bibliotekarka, čini mi se iz Lipca, sačuvala mi je taj primjerak za čitanje.

Kaubojske avanture imale su svoje čitaoce širom svijeta, ali Divlji zapad je postao popularan tek kad je stigao na filmsko platno. Producirano je preko stotinu filmova po motivima priča Zane Greya. Ovaj je pustolov čak oformio i svoj filmski studio, zahtijevajući da se filmska priča snimi u prirodnom ambijentu jednog malog mjesta u Arizoni. Tako su Sedona i njene neobične crvene stijene stekle nečuvenu svjetsku popularnost. Turizam je tada, oko 1920, bio u povoju, a doživjeće pravi procvat tek potkraj 20. stoljeća kada je Sedoni dodijeljen atribut rijetkog mjesta gdje se doživljava "vortex" i posebno spiritualno iskustvo.

Prema holističkom tumačenju i vjerovanju, vortex je tačka na planeti Zemlji sa snažnim energetskim poljem. Takva mjesta su

kod velikih piramida u Egiptu, Macchu Picchu u Peruu, Stonehenge u Britaniji, Uluru Rock u Australiji, i ovaj planinski gradić u Arizoni. Sedona, kažu, ima sedam takvih snažnih energetskih polja u blizini neobičnih i začuđujućih planinskih formacija, gdje oni koji traže duhovno spasenje i odgovore na smisao i dublje značenje života mogu navodno osjetiti vibracije vortexa i povezanost sa svojom spiritualnošću. Mene je to iskustvo zaobišlo, nisam se prepustio meditaciji, chakri, kristalima...

Ipak, za svaki slučaj stavio sam dva crvena kamenčića u džep. Možda nadođem. Nakon razgledanja ovog svjetskog čuda od ljepote osjetio sam jedino glad koja me odvela u kaubojski restoran u kome se na ulazu, tako piše, moraju ostaviti i zakočeni i otkočeni pištolji i oružje.

Amerika je čudo!

(Decembar 2022)

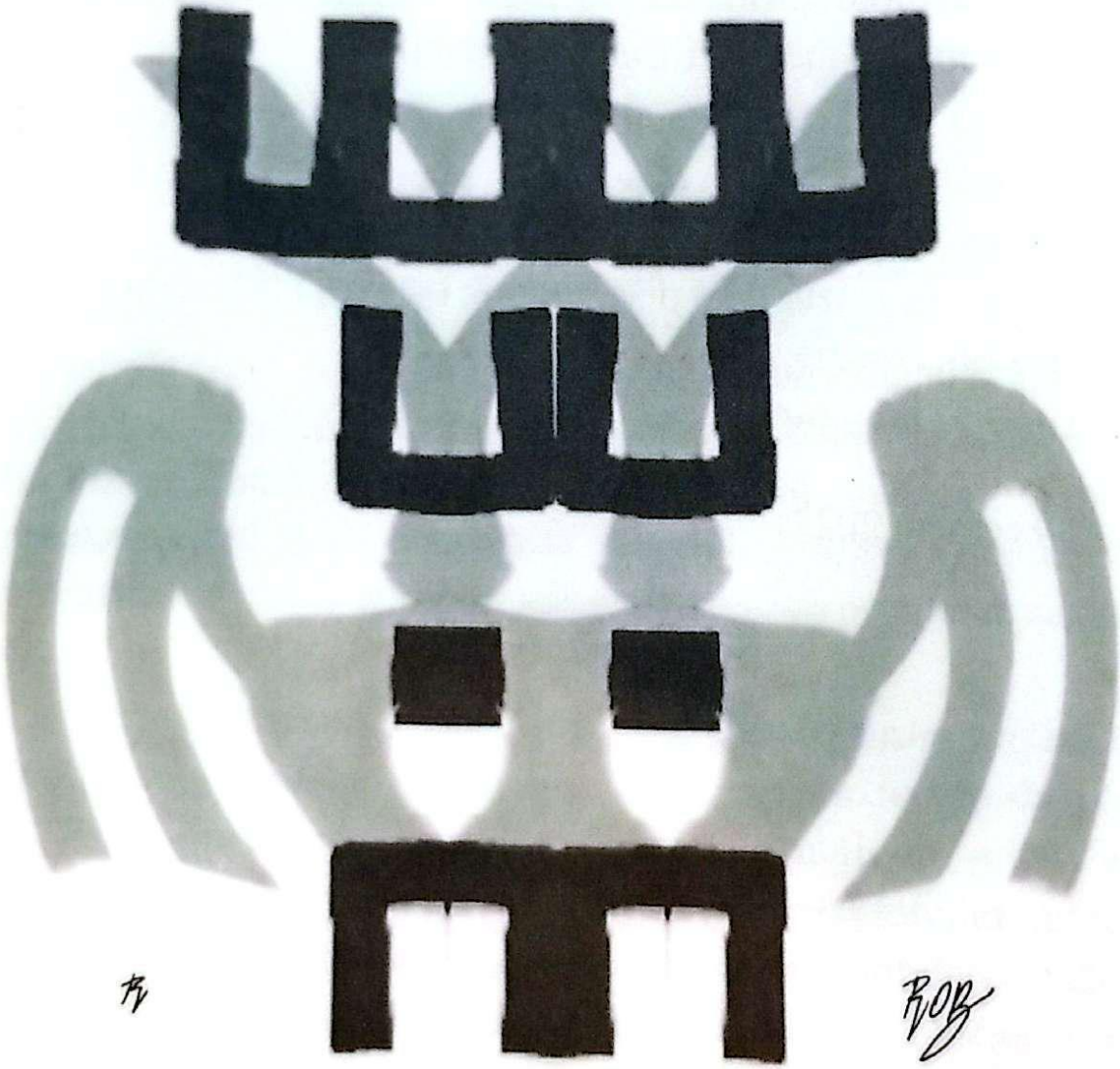

Snowman – Snješko Bijelić

Doživio sam neobično iskustvo, vratio sam se s kratkog odmora, ravno iz pustinje u – snijeg! Zapadalo u Vancouveru 30 centimetara, prizemljili avioni – ne lete, na aerodromu kaos. Hiljade putnika sjedjelo je satima u avionu, bukvalno na pisti, čekajući da polete, a onda su ih vratili da spavaju na klupama u čekaonici. Komšinica sa dvoje male djece vratila se kući. Ne zna hoće li i kad će joj ponovo rezervirati let. Na cestama vozači koji nemaju zimske gume, a takvih je u ovom gradu većina, zapeli su i proklizali na najmanjoj uzbrdici. Grad se šlogirao! Ludnica!

Nekome je zima, ipak, donijela radost. Djeci i cukama!

Djed je obnovio znanje u pravljenju Snješka Bijelića i stavio mu svoj šešir na glavu. Jedino mu je nos bio polovičan – pola mrkve pojela je unuka!

Narednog dana, kad sam došao s posla, vidim Snješko je ostao i bez tog polovičnog nosa. Oprezno ispitujem. Velika se smije, a malena žmirka okicama. Sa njom uvijek razgovaramo na našem jeziku, ona sve razumije, ali nam odgovara na engleskom.

– Ko je pojeo mrkvu? – pitam.

– I do! – kaže iskreno. – I like carrots!

Prolaznica šeta psa, zastala da vidi naše vajarsko djelo, pita malenu kako se zove taj snježni čovjek.

Malena spremno odgovora: – Djed!

(Decembar 2022)

Ljeto na planini

Ljeto se popelo na planinu. Trideset kilometara od kanadsko-američke granice, u državi Washington, uzdigao se veličanstveni Mount Baker. Nismo alpinisti, ne možemo se popeti, a i da jesmo, trebala bi nam do vrha dva dana, a s prijateljima uživam u krajoliku i božanstvenim vidicima ogromne kupolaste planine tek jedno sunčano jutro. Pred nama je, zapravo, vulkan. Spava već 6.800 godina, ali jednom će se probuditi, jao nama na dvjesto kilometara blizine.

Snijeg se topi. Na sve strane žubore potoci, šúme brzaci i slapovi. Mount Baker je svjetski rekorder po snježnim padavinama. U prosjeku ovdje svake zime zapada 15 metara snijega, a jednom je, 1999, izmjereno 29 metara! Na samom planinskom masivu na nadmorskoj visini većoj od 3000 metara ne stigne se otopiti. Tu vlada vječiti snijeg i led!

Ljeto ovdje traje veoma kratko, planina je počela cvjetati. I vrijesak, i planinski ljiljani, i Indian Paintbrush, sve je početkom ovog jula buknulo od radosti, pa i komarci, veliki kao rode. Spašavaju nas dugi rukavi i mreže preko glave. Oči ne mogu upiti svu ovu ljepotu; obećavaju sebi da će doći ponovo, uskoro.

(Juli 2023)

Lake Ann, Mt Shuksan, Washington

Jutro je bilo oblačno, 12 stepeni, dan se kasnije razvedrio i na planini se temperatura popela na 22 Celzijusa. Svuda po svijetu ovog jula 2023. drmaju toplinski udari, a mi navukli duge rukave. Tako je na visini; u podnožju je preko 30, a preko dvije hiljade metara nadmorske visine na svakih stotinu koraka uspona temperatura pada za jedan podjeljak. Sa suprugom i sinom stigao sam iz Canade u Ameriku, u pohode jednom lijepom jezeru ispod planine Shuksan, u državi Washington.

Nismo sami, na stazi je puno mladog svijeta, čudo jedno, najviše djevojaka. Uprtile goleme ruksake, hranu i šatore koje će razapeti negdje gdje oči mogu najviše uživati u veličanstvenom krajoliku. Amerikanci su ljubopitljivi i srdačni ljudi, raspituju se za porijeklo mog akcenta. Porazgovaramo malo, uljudno i srdačno poželimo jedni drugima lijep dan, pa onda put podnoge, uzbrdo, sve dok ne ugledasmo jezerce, lijepo kao što mu je i ime – Ana!

Ko je kumovao, ne znam, ali mogu na brzinu izmisliti priču.

U Americi danas ima, brat-bratu, pet miliona ljudi sa imenom John Smith. Onaj prvi Joe koji je donio to ime na američki kontinent popeo se na ovu visinu u potrazi za zlatom. Kad je vidio jezero, pomislio je na svoju daleku ljubav u Evropi, zaboravio na zlatnu groznicu i prozborio ime: Ana!

Sve su Ane lijepe, ali ova ispod planine Shuksan najljepša je među njima.

Prizor je kao s razglednice. Gore visoko gdje plovi plavetnilo neba jedan mali oblak cijeli dan zanovijeta i zadirkuje vrh planine, a niz litice gorostasnog masiva urušava se i topi hiljadugodišnji glečer. Potoci ledenjaka padaju s visine u gromoglasnom hučanju nevidljivog vodopada u duboku nepristupačnu klisuru. A Ana, gorda i dostojanstvena, kad vjetar utihne naborane talase, dopušta planini da se ogleda u njenim plavim očima. Gledaj i ne smetaj! Ovdje je puno tajne ljubavi!

(Juli 2023)

Recenzija

U svijetu trunja i kože

Mirko Jeleč u bosanskohercegovačkom kulturnom, istraživačkom, publicističkom i književnom prostoru participira više od četrdeset godina. Da sam kojim slučajem njegovu najnoviju knjigu dobila nepotpisanu, način na koji je koncipirana, kao i njena tematsko-motivska okosnica, bez sumnje bih nepogrešivo utvrdila o kojem je autoru riječ. Knjiga "Trun u oku" žanrovski se može odrediti kao zbirka priča; ona se sastoji iz dva dijela: prvi dio obuhvataju pripovijetke (uglavnom kraće forme), dok su u drugom dijelu putopisne crtice. Zbirka ukupno sadrži dvadeset i jednu pripovijetku i četrdeset i jedan kraći putopis, od kojih je najveći broj onih koji govore o putnikovom pripovjedačevom susretu s kanadskim prostorom, uz nekoliko putopisnih zapisa iz drugih dijelova svijeta.

Naracija Mirka Jeleča, prije svega, razbija mjesta moći, njegov pripovjedač otkriva slojeve kulturne i političke utopije i ideologije, dok istovremeno u tekst introjicira vlastitu dramu egzistencije. Pripovjedač osvještava poziciju solidariteta, ali i onoga što nastaje u susretu s drugim, pri čemu se gradi (i) ispovijedni pogled u sebe kroz fenomen prirodnog, i najviše biljnog svijeta, kao utjelovljenja transcedencije.

U velikom broju priča knjige "Trun u oku" autor daje opažaje teških i tragičnih (ratnih) događaja gdje književnost ima osloba-

đajuću ulogu u procesu kako se najbezbolnije riješiti *stranog tijela u oku*, odnosno angažirana i terapeutska strana književnosti na mnogim mjestima u tekstu doći će do naročitog izražaja.

U posljednjih nekoliko godina u kritičkoj i teorijskoj literaturi prisutna je sintagma "emigrantska književnost". Ovaj termin označava književnost autora koji su napustili matičnu zemlju i nastavili stvaranje u zemlji u kojoj su se smjestili. Svakako treba razlikovati termine emigracije i migracije, budući da emigracija podrazumijeva trajnu relokaciju, dok migracija može označavati (i) privremen boravak u stranoj zemlji i kulturi. Kada se govori o "bosanskohercegovačkoj emigrantskoj književnosti" ili kako se vrlo često naziva i "književnost bosanskohercegovačke dijaspore", uvidjet ćemo da je riječ o neispitanom i zapostavljenom dijelu bosanskohercegovačke književnosti u kontekstu bosanskohercegovačke povijesti književnosti.

Pitanja da li postoji sretna književna migracija ili uspješan umjetnički egzil nisu nova, ali u mnogo slučajeva pokazuju da migracija u stvaralačkom smislu može biti produktivna i mjestom gdje se autori uspostavljaju, prije svega, kao "figure povezivanja" kultura.

No, ipak, rijetko će autori u potpunosti umaći sjenkama nostalgije koja ih prati, što se osjeti i u ovoj knjizi. Jedan od (teških) zadataka koji pisci u emigraciji sebi postavlju (ali često ipak ne sami sebi, budući da se od pisaca prešutno traži da predstavljaju svoju naciju i govore u njeno ime) jeste (o)pisati patnje svog naroda i dovesti ih u odnos sa drugim patnjama, a kroz jačanje kolektivnog pamćenja, reafirmaciji kontinuiteta njegovog prisustva, i slično.

Mirko Jeleč kroz prostor prirode povezuje dvije kulture: bosansku i kanadsku. U njegovim putopisima je sadržana promje-

njivost i nepromjenjivost prostora i oni ukazuju na putnikov pripovjedačev odnos prema vidljivom i nevidljivom svijetu. Mjesta u prirodi postaju mjerilo vrijednosti koje čovjeka potiču na samospoznaju i samooblikovanje. Otud se čitatelju javlja "osjećaj" da su ova mjesta u dalekoj Kanadi također postala "dio životne svakodnevnice" pripovjedača (jer ona to jesu) na isti način kako su i mnoga mjesta u Bosni. Ukoliko uzmemo u obzir koliko je putopisna literatura redovno usmjerena na Drugoga, cilj koji ovaj dio knjige ima jeste educirati svoje čitatelje o manje ili više poznatim mjestima u Kanadi, koja su preuzela ulogu doma.

Napustiti svoju rodnu zemlju nije nimalo lako, no čini se da se bez odlaska život u vlastitoj razorenoj zemlji ne bi mogao nastaviti. U književnosti je bezbroj junaka i likova koji su odlazili i vraćali se, od Gilgameša i Odiseja do Uliksa. Kada je riječ o Mirku Jeleču, on je jedan od onih koji se stalno i iznova vraća svojoj domovini, svjedoci su tome brojne njegove knjige, od kojih je, ipak, do sada vjerovatno najznačajnija *Devedeset druga*, u kojoj autor progovara o početku rata u Doboju i okolini, i u kojoj nalazimo i razloge zbog kojih on napušta svoju domovinu. No, za razliku od mnogih drugih autora, Jeleč ni u jednoj svojoj zabilješci ne sumnja u svoju domovinu, ne želi je zaboraviti ili potisnuti, ne smatra da ga je izdala. Prostori i mjesta u najvećoj su mjeri društveni proizvodi. U Jelečevu djelu prostor nema samo funkciju fizičke i kulturne granice, nego prostor nosi određena simbolička značenja koja u konačnici učestvuju u procesima konstrukcije kulturnih identiteta. Otud interes za jedan zapostavljeni književni žanr kao što je putopis.

Tuanov pojam topofilije u značenju "mjesta s kojim ljudi razvijaju ljubav" nazire se u mnogim Jelečevim pripovijetkama, i to su uglavnom mjesta dobojske regije, ali i određena mjesta u Ka-

nadi. Tako Jeleč postaje i hroničar svih zaboravljenih mjesta; on govori za sve ono što nema svoj glas da bi govorilo, ali ima svoju povijest. Ni jedna priča, pa i putopisne crtice, ne trebaju kontekst, namijenjeni su svakom onome ko želi da čita.

Kroz široku paletu likova koji se pojavljuju u ovoj knjizi Jeleč otkriva potiskivani bosanski identitet kojemu je u esenciji rubnost. Govor likova prati mnoštvo intertekstualnih referenci što će Jeleča svrstati u krug postmodernih autora, budući da se pripovjedač oslanja na folklor i (nepostojeće) priče, preko kojih gradi svoju originalnu i neispričanu priču. Ova knjiga je na neki način spoj jednog svijeta koji je nestao, onog što je činilo stvarnost tog svijeta, priče, filmovi, druženja, i onog koji se zbiva u potpuno drugoj zemlji, u drugom jeziku. Sve priče su u jednu cjelinu objedinjene melanholijom i nostalgijom, kao dvama temeljnim obilježjima književnosti dvadesetog i dvadeset prvog stoljeća. Elemente autorefleksije pronaći ćemo u putopisnima crticama, što će doprinijeti da se ova knjiga ostvari i kao putopisna proza, ali budući da pripovjedač daje fotografsko sjećanje na povijesne i intimne događaje, ona se ostvaruje i kao knjiga-fotografija, budući da su mnogi putopisni zapisi stavljeni u kontekst vlastitog života. Čitatelje će, prije svega, osvojiti autobiografska dimenzija ovih zapisa.

U zbirci priča "Trun u oku" moguće je prepoznati i elemente (anti)ratnog pisma.

Ratno pismo predstavlja dokumentarističku književnost sa određenim autobiografskim elementima, s ciljem da se prikažu događaji koji predstavljaju neki od oblika nasilja. U ovoj knjizi autor kombinira poetiku svjedočenja sa intimnim pričama gdje rat i sjećanja na rat pokreću cijeli niz reminiscencija na prošlost(i) generacija koje su izgubljene u žrvnju ratnih dešavanja.

Tako u priči "Stigma" u monologu doktora Petričevića suočeni smo s razornim posljedicama koje rat ostavlja na pojedinca: "Ratovi su odredili moj put i moju sudbinu", reći će Petričević, svjestan ratne pogubnosti na vlastiti život i njegov razvojni put. Otud interes i za teme iz Drugog svjetskog rata, budući da autor želi pokazati koliko je svaki čovjek u svakom ratu gubitnik.

Ova zbirka je postmodernistička i zbog toga što autor propituje i historijski diskurs, insistirajući na tome da svaki od likova ispriča svoju priču, na koju pripovjedač ne ostavlja komentar, niti zauzima strane. Jeleč o svim događajima piše sa fizičke distance, te mu je u tom smislu i pošlo za rukom da izgradi objektivnog pripovjedača čija je pozicija neutralna i čija je uloga vezujuće tkivo između likova i čitatelja. Budući da se ratno pismo označava i kao dokumentaristička književnost, na kraju pripovjedaka u zagradama navedeni su podaci za koje će čitatelj posumnjati da su istiniti. Cilj koji ima upotreba dokumentarističkih elemenata jeste da se činjenična stvarnost pretvori u estetske fakte, dok je, s druge strane, dokumentarizam ono zbog čega tekst postaje i autobiografska proza.

U nekoliko pripovjedaka, kao, recimo, u pripovijeci "Ilijin orah", opisuje se i prikazuje tragedija pojedinaca, bez obzira na njihovu etničku pripadnost, te smo suočeni i sa dramom ateizacije: "Od Ilije nije sačuvano ništa! Ostala je jedino uspomena – orah iza kuće".

Jeleč progovara i o sukobu kultura na kojima se gradio identitet za čije formiranje su se vrijednosti uglavnom crpile iz prošlosti, a koje se u nekom drugom svijetu brišu. Tako će se u priči "Ich habe eine Frage" jedan od roditelja izvinjavati što ima knjige na ćirilici, gdje se u izvinjenju krije priča o historijskom zlu, njegovoj ponavljajućoj prirodi, koje je vezano za jedan prostor, i koje

se može prevazići jedino odlaskom iz njega. U istoimenoj priči učitelj Zvonko odgovara "ne ratujemo mi protiv ćirilice", te se na ovome mjestu u postmodernističkom književnom maniru i od čitatelja očekuje da se uključi u razumijevanje svijeta prognanika u kojem se susreću različite kulture i jezici, ali koje s vremena na vrijeme *nešto*, kao što je to ovdje ćirilica, podsjeti na vlastitu kulturu i prošlost.

U Jelečevoj prozi, dakle, srest ćemo se sa dvije priče u pristupu prostoru dobojske regije: jedna je prijeratna, socijalističkoideološki natopljena, dok druga zrcali ratni haos. Ovim pričama autor prilazi s različitih strana, iz vizure politike, ideologije i jezika, te na taj način Jeleč na uspješan način donosi knjigu čitateljima čiji je zadatak da iz nje iscrpe iskustvo, budući da se u nekom smislu životi ljudi ciklično ponavljaju. Ljudi mijenjaju imena, domove, jezik, ali njihova sudbina kao da je predodređena, kao da nisu ništa drugo do meso za tenkove. Slobode nema, nije je nikad ni bilo, jer sloboda nema cijenu i stoga se ne može platiti ili kako završava priča "San ljetnje noći", u ne bez razloga aluziji na Šekspirov istoimeni naslov, "Eksplozije na medije i javnu riječ odjekuju iz prošlosti sve do danas, ućutkale su pomisao na istinsku demokratiju i slobodu novinarstva. Protjerani novinari, koji su se tome potajno nadali, sada čak ni u snu ne mogu pronaći put do svog dopisništva".

doc. dr Naida Mujkić

Bilješke o autorima

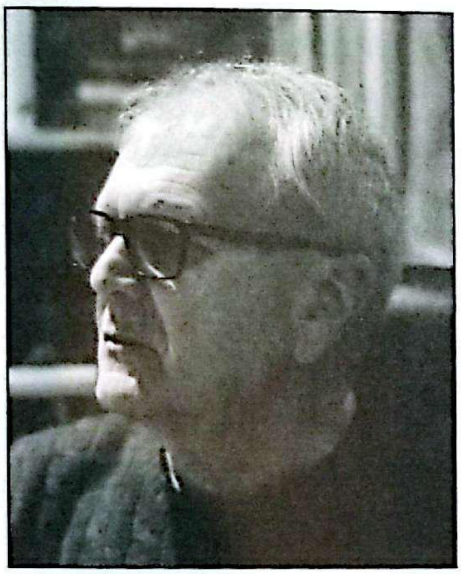

Mirko Jeleč je rođen 1956. u Makljenovcu. Novinarstvom se počeo baviti još u srednjoj školi. Nakon završenog studija srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog jezika i jugoslovenskih književnosti zaposlio se kao novinar na Radio Doboju. Potom prelazi u redakciju Aktuelno-informativnog programa Radio-Sarajeva. Od 1981. pa do početka rata 1992. bio je urednik-dopisnik Prvog programa ove radio-stanice iz dobojske regije. Dobitnik je više priznanja i nagrada za svoj novinarski rad. U izbjeglištvu u Minhenu bio je *freelance* saradnik Radio Slobodne Evrope i njemačkog radija West Deutsche Rundfunk. Od 1998. živi u Vankuveru, u Kanadi. Bavi se publicistikom i piše dokumentarnu prozu i kratke novinarsko-literarne forme i reportaže. Autor je zbirke zapisa "Čekaonica za snove" (2011) i monografije rodnog mjesta "Makljenovac, put u prošlost - povratak u budućnost"(2013). Priredio je antologiju stvaralaštva dobojske dijaspore "Preživjele riječi" (2018) a objavio je i knjigu svjedočanstva o početku rata u Doboju, pod naslovom "Devedeset druga" (2022).

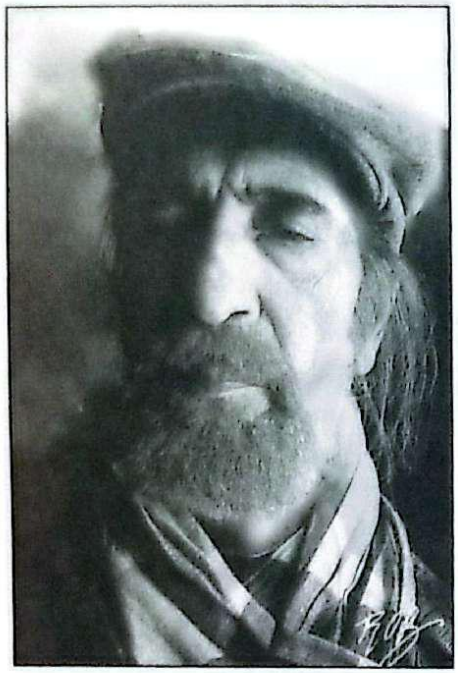

Jadranko Durmić, akademski slikar, magistar grafike, rođen je 1950. u Poljanicama kod Vareša. Nakon školovanja u Doboju završio je Školu primijenjenih umjetnosti u Sarajevu, gdje je potom produžio sa fakultetskim studijem. Akademsko obrazovanje nastavio je kasnije na zagrebačkom Sveučilištu, te na Kraljevskoj akademiji u Briselu. Slikarstvo i grafiku diplomirao je na Akademiji likovnih umjetnosti u klasi profesora Frane Para u Zagrebu. Izlagao je preko stotinu puta širom zemlje i inostranstva. Njegova platna bila su, između ostalog, predstavljena i američkoj publici u biblioteci Metropoliten muzeja u New Yorku. Danas živi i radi na dvije adrese, u Minhenu i Doboju. Ilustracije za ovu knjigu zasnovane su na njegovim prepoznatljivim motivima apstrakcije i surealizma. Imaginativnim slovnim znacima ispričao je svoju priču o pisanoj riječi i opstojnosti ljudskog duha, koji iz svoje univerzalnosti uvire i u životne puteve i sudbine bosansko-hercegovačkih prognanika.

Izdanja JU Opća knjižnica Usora

- Blaženka Jeleč Matošević "Želim, živim...",
zbirka pjesama, 2012.

- Mirko Jeleč "Makljenovac, put u prošlost - povratak u budućnost", monografija mjesta, 2013.

- Boro Jelić "Prvi su stradali golubovi", zbirka priča, 2019.

- Goran Čančar "Medicinske karte, igra i edukacija, 2020.

- Boro Jelić "Božić u rovu", ratne i druge priče, 2020.

- Ružica Ivić "Etnografija Usore",
običaji i životna svakodnevica zavičaja, 2021.

- Ante Vujnović i Daliborka Matošević
"Stećci Usore", 2023.

- Mirko Jeleč, "Trun u oku", priče i putopisne crtice, 2024.

Audiovizualna građa

- "Na braniku rodne grude", izložba ratnih fotografija 110. brigade HVO Usora", 2022.

- "Bitka za Putnikovo brdo", 2022.

- "Stećci Usore", 2023.

Mirko Jeleč u bosanskohercegovačkom kulturnom, istraživačkom, publicističkom i književnom prostoru participira više od četrdeset godina. Da sam kojim slučajem njegovu najnoviju knjigu dobila nepotpisanu, način na koji je koncipirana, kao i njena tematsko-motivska okosnica, bez sumnje bih nepogrešivo utvrdila o kojem je autoru riječ. Knjiga „Trun u oku“ žanrovski se može odrediti kao zbirka priča; ona se sastoji iz dva dijela: prvi dio obuhvataju pripovijetke (uglavnom kraće forme), dok su u drugom dijelu putopisne crtice. Zbirka ukupno sadrži dvadeset i jednu pripovijetku i četrdeset i jedan kraći putopis, od kojih je najveći broj onih koji govore o putnikovom pripovjedačevom susretu s kanadskim prostorom, uz nekoliko putopisnih zapisa iz drugih dijelova svijeta. Naracija Mirka Jeleča, prije svega, razbija mjesta moći, njegov pripovjedač otkriva slojeve kulturne i političke utopije i ideologije, dok istovremeno u tekst introjicira vlastitu dramu egzistencije."

Doc.dr Naida Mujkić

ISBN 978-9958-1979-6-3